

**ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ & ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ**

ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ & ΙΣΤΟΡΙΑΣ

**ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ»**

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ : ΝΕΟΤΕΡΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

Γεωργία Π. Κόκκορη
Αρ. Μητρώου: 202246304363

«Αιχμάλωτοι αξιωματικοί και οπλίτες του Κυβερνητικού
στρατού στην Τασκένδη της ΕΣΣΔ, 1949-1956»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Ομότιμος καθηγητής / Πάντειο Πανεπιστήμιο, Προκόπης Παπαστράτης
(Επιβλέπων καθηγητής)

Καθηγήτρια / Πάντειο Πανεπιστήμιο, Ειρήνη Λαγάνη

Ερευνήτρια Α / Ακαδημία Αθηνών, Μαρία Σπηλιωτοπούλου

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Σκοπός.....	6
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 ^ο	
Αιχμάλωτοι ενός ομοεθνούς στρατού.....	9
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 ^ο	
Εθνικός και Δημοκρατικός στρατός: Δύο στρατεύματα σε ώσμωση.....	11
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 ^ο	
Οι αιχμάλωτοι στον Ελληνικό Εμφύλιο.....	16
Μεταχείριση των αιχμαλώτων.....	17
Θέση του ΔΣΕ για το θέμα των αιχμαλώτων.....	17
Οι αιχμάλωτοι ως ιατρικό και βοηθητικό προσωπικό.....	21
Επικοινωνία.....	24
Εκτελέσεις.....	27
Η μεταχείριση των αιχμαλώτων μαχητών του ΔΣΕ από τον Εθνικό στρατό.....	29
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 ^ο	
ΑΙΧΜΑΛΩΣΙΑ ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΕΔΑΦΟΣ- ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΣΥΛΛΗΨΗΣ.....	31
Μια νέα πραγματικότητα.....	33
Αυτόπτες μάρτυρες μιας εκτέλεσης.....	34
Παρακολούθηση.....	35
Απόπειρες απόδρασης.....	36
Παράδοση τραυματιών.....	37
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5 ^ο	
ΖΩΗ ΣΤΗΝ ΑΛΒΑΝΙΑ ΓΙΑ ΜΑΧΗΤΕΣ ΚΑΙ ΑΙΧΜΑΛΩΤΟΥΣ.....	38
Προσπάθεια απόδρασης από την Αλβανία.....	40

Οι αιχμάλωτοι γιατροί	40
Αιχμάλωτοι που παρέμειναν στην Αλβανία.....	41
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6 ^ο	
ΑΝΑΧΩΡΗΣΗ ΑΠΟ ΑΛΒΑΝΙΑ.....	43
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7 ^ο	
ΑΦΙΞΗ ΣΤΗΝ ΤΑΣΚΕΝΔΗ.....	46
Εγκατάσταση στις Πολιτείες.....	46
Η ζωή στην Τασκένδη για μαχητές και αιχμάλωτους.....	49
Εκπαίδευση.....	51
Εργασία.....	53
Έρανος τιμής και Ανακαταγραφή.....	57
Εισαγωγή στο πανεπιστήμιο	59
Οικονομική και Κοινωνική ζωή.....	63
Παρακολούθηση και Απόδραση από την Τασκένδη.....	66
Γεγονότα Τασκένδης.....	69
Τελικός απολογισμός.....	71
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8 ^ο	
Η ΘΕΣΗ ΤΩΝ ΑΙΧΜΑΛΩΤΩΝ ΠΟΛΕΜΟΥ ΑΠΟ ΝΟΜΙΚΗ ΑΠΟΨΗ.....	73
Πρώτες προσπάθειες για επικοινωνία.....	75
Ενέργειες που έγιναν από την πλευρά του ελληνικού κράτους.....	78
Ο ΕΕΣ ερευνά.....	82
Διαδικασία επαναπατρισμού.....	83
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9 ^ο	
ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑ ΓΙΑ ΤΟ ΜΕΓΑΛΟ ΤΑΞΙΔΙ.....	89
Διακρατικές διευθετήσεις.....	90
Η αντίστροφη πορεία: Τασκένδη -Μόσχα- Οδησός- Πειραιάς.....	91
Άφιξη στον Πειραιά.....	92
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 10 ^ο	
ΑΡΙΘΜΟΣ ΑΙΧΜΑΛΩΤΩΝ.....	96

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 11 ^ο	
ΕΠΑΝΕΝΤΑΞΗ ΤΩΝ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ	
ΚΟΙΝΩΝΙΑ.....	100
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 12 ^ο	
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	104
Μια γενικότερη θεώρηση.....	111
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	121
ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ.....	126

ΣΚΟΠΟΣ

Η εργασία αυτή έχει σκοπό να διερευνήσει την τύχη των οπλιτών και αξιωματικών του Εθνικού στρατού που συνελήφθησαν αιχμάλωτοι από τον Δημοκρατικό Στρατό (ΔΣΕ) κατά την διάρκεια του Ελληνικού Εμφυλίου πολέμου 1946-49 και μεταφέρθηκαν μετά την υποχώρηση του στην Τασκένδη της ΕΣΣΔ.

Η έρευνα διεξήχθη κατά κύριο λόγο στο Αρχείο του Υπουργείου Εξωτερικών (Υπ. Εξ), το οποίο αποτέλεσε πλούσια πηγή αναφοράς, παρέχοντας μας τα στοιχεία εκείνα (αλληλογραφία, ονομαστικές καταστάσεις, κλπ), πάνω στα οποία βασίστηκε η τεκμηρίωση ενός μεγάλου της εργασίας αυτής.

Ειδικότερα, στο Υπ.Εξ φυλάσσονταν δύο καταστάσεις με ονόματα αιχμαλώτων που έζησαν στην Τασκένδη και την γύρω από αυτήν περιοχή:

1. Η πρώτη, η οποία είχε εκδοθεί από την Κρατική υπηρεσία Πληροφοριών Ελλάδος (ΚΥΠΕ) περιελάμβανε τα ονόματα εξήντα οκτώ (68) αιχμαλώτων.
2. Η δεύτερη η οποία είχε εκδοθεί από τον Διεθνή Ερυθρό Σταυρό (ΔΕΣ), περιελάμβανε τα ονόματα είκοσι εννέα (29) αιχμαλώτων.

Ως πρόσθετο μέσο τεκμηρίωσης χρησιμοποιήθηκαν και οι εφημερίδες της διετίας 1956-57, οι οποίες δημοσίευαν τους καταλόγους με τα ονόματα των επαναπατριζόμενων από την Τασκένδη πολιτικών προσφύγων και αιχμαλώτων καθώς και των οικογενειών τους.

Αναλυτικά σχετικά με τα στοιχεία αυτά μπορούμε να υπογραμμίσουμε τα εξής: στο αρχείο του Υπ. Εξ υπήρχαν δύο βασικοί κατάλογοι, οι οποίοι δεν συνέπιπταν απολύτως.

Η πρώτη -«Κατάστασις Ονομαστική των εν Σοβιετική Ενώσει ευρισκομένων Ελλήνων στρατιωτικών αιχμαλώτων»-, περιελάμβανε εξήντα οκτώ (68) ονόματα και είχε εκδοθεί από την ΚΥΠΕ/Γ/Ι. Στο ίδιο αρχείο του Υπ. Εξ και συγκεκριμένα μέσα στην ογκώδη αλληλογραφία που αφορά στο εν λόγω θέμα, εντοπίσαμε στοιχεία και για έναν ακόμα (εκτός του καταλόγου αυτού) αιχμάλωτου.

Για καθένα από τους αγνοούμενους, ο κατάλογος αυτός ανέφερε το ονοματεπώνυμο τους, το πατρώνυμο, τον βαθμό τους στο στράτευμα, το αν προέρχονταν από παραστρατιωτικές ομάδες (ΜΕΑ κλπ), καθώς και ορισμένες παρατηρήσεις που αφορούσαν στον τόπο διαμονής και τον τρόπο της πρώτης επικοινωνίας με τους οικείους τους (επιστολή, τηλεγράφημα κλπ).

Η δεύτερη,- «Μέλη των Ελληνικών Ενόπλων δυνάμεων που συνελήφθησαν από τους έλληνες αντάρτες και κρατούνται στην ΕΣΣΔ»-, είχε εκδοθεί από τον Ελληνικό Ερυθρό Σταυρό (ΕΕΣ) στις 10 Οκτωβρίου 1951 και περιελάμβανε είκοσι εννέα (29) ονόματα. Σ' αυτήν δημοσιεύονταν οι διευθύνσεις κατοικίας (όσες ήταν γνωστές) των αιχμαλώτων στην Τασκένδη.

Στα ΑΣΚΙ (Αρχεία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας), στο αρχείο του ΚΚΕ(Τασκένδη/1949-56) εντοπίσαμε κάποια ελάχιστα στοιχεία για ένα ακόμα αιχμάλωτο που αυτομόλησε στον ΔΣΕ.

Τέλος χρησιμοποιήσαμε ορισμένες εφημερίδες της εποχής (Αυγή, Ελευθερία, Εμπρός).για να διασταυρώσουμε τα ονόματα των επαναπατριζόμενων και τις ημερομηνίες άφιξης τους στην Ελλάδα. Στους καταλόγους αυτούς υπήρχαν 38 (Ελευθερία, 10/11/56) και 36 (Αυγή, 10/11/56) εγγραφές αντίστοιχα.

Πολλά από τα ονόματα που βρίσκονταν στις λίστες αυτές ταυτιζόνταν - με μικρές ενίοτε παραλλαγές-, υπήρχαν όμως και ονόματα που δεν ήταν κοινά.

Κάνοντας μία πρώτη ανάγνωση θα υποστηρίζαμε πως οι μεγάλες αποκλίσεις που εμφανίζονται ανάμεσα στους αριθμούς της ΚΥΠΕ, του ΔΕΣ και των εφημερίδων, οφείλονται στο γεγονός ότι πολλοί από τους στρατιώτες του ΕΣ, αυτομόλησαν στη συνέχεια στον ΔΣΕ, και καταγράφηκαν από τις στρατιωτικές υπηρεσίες (ΓΕΣ και ΚΥΠΕ) ως αγνοούμενοι -«αιχμάλωτοι».

Το πρόβλημα στην ανεύρεση και την επικοινωνία μαζί τους ήταν διττό: Το ευκτέον θα ήταν να ανευρεθεί το φύλλο μητρώου του κάθε αιχμαλώτου, στο οποίο θα φαινόταν η συνολική διαδρομή του στο στράτευμα, από την κατάταξη ως την αποστράτευση του. Προϋπόθεση για αυτό θα ήταν να εντοπίσουμε το στρατολογικό γραφείο στο οποίο υπαγόταν ο καθένας από αυτούς. Απευθυνθήκαμε για το λόγο αυτό στη Διεύθυνση Στρατολογικού του ΓΕΕΘΑ, όμως οι απαντήσεις που λάβαμε ελάχιστα φώτισαν το περιεχόμενο της εργασίας αυτής.

Επισκεφθήκαμε επίσης την Υπηρεσία Στρατιωτικών Αρχείων (ΥΣΑ) και εντυπήσαμε στα ημερολόγια τεσσάρων (4) λόχων της ΕΣΑ του 1956, με την ελπίδα ότι τουλάχιστον ένας από αυτούς θα είχε υποδεχθεί τους αιχμαλώτους κατά την επιστροφή τους στον Πειραιά. Και εκεί όμως δεν είμαστε τυχεροί.

Με βάση τα στοιχεία που συλλέξαμε από το αρχείο, προσπαθήσαμε να επικοινωνήσουμε μέσω του τηλεφωνικού καταλόγου του ΟΤΕ με τους (68+1+29+1+46+36) , συνολικά (181) αιχμαλώτους. Γνωρίζοντας το επώνυμο, το όνομα και το πατρώνυμο του κάθε αιχμαλώτου, κάναμε μία εξαιρετικά εκτεταμένη έρευνα για κάθε νομό της Ελλάδας, μια έρευνα

που απέδωσε όμως περιορισμένους καρπούς: χάρις σε αυτήν μπορέσαμε τελικά να εντοπίσουμε τους 20 από τους 22 της έρευνας μας και να επικοινωνήσουμε είτε με τους ίδιους, είτε με συγγενείς τους (αν δεν βρίσκονταν στη ζωή). Οι υπόλοιποι ήταν αδύνατον να εντοπιστούν, γιατί είχαν ονόματα συνηθισμένα και οι εγγραφές ήταν εξαιρετικά πολυάριθμες (πχ Σταθόπουλος).

Ουσιαστικότερη ήταν λοιπόν η συνεισφορά των προφορικών μαρτυριών των επιζώντων αιχμαλώτων (όσων μπορέσαμε να εντοπίσουμε από τον μακρύ κατάλογο του Υπ. Εξ) ή των αφηγήσεων των συγγενών των αποθανόντων.

Κατορθώσαμε εν τέλει να εντοπίσουμε 22 αιχμαλώτους ή συγγενείς αποθανόντων αιχμαλώτων.

Από αυτούς οι Πετρούλιας Χαράλαμπος και Ανδρώνης Γεώργιος έχουν γράψει βιβλίο και αυτοβιογραφικό κείμενο αντίστοιχα.

ΑΙΧΜΑΛΩΤΟΙ	ΑΥΤΟΜΟΛΟΙ	ΔΕΝ ΜΙΛΗΣΑΝ
Β. Ζ.	ΑΝΔΡΩΝΗΣ	Σ. Δ.
Α. Κ.	ΒΑΚΑΛΙΟΣ	
ΚΑΠΕΛΙΟΣ	ΒΑΤΗΣ	
ΛΙΓΑΤΣΙΚΑΣ	ΒΕΡΟΝΙΚΗΣ	ΕΛΑΧΙΣΤΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ
ΛΟΥΚΙΔΗΣ	ΓΕΡΑΝΙΟΣ	Ε. Ζ.
ΠΕΤΡΟΥΛΙΑΣ	ΚΑΝΤΗΛΙΩΤΗΣ	Γ. Σ.
ΣΙΜΑΛΑΣ	Γ. Π.	
Φ. Σ.	ΣΑΝΤΖΗΛΙΩΤΗΣ	
ΣΜΥΡΝΙΟΣ	ΤΖΟΡΜΠΑΤΖΑΚΗΣ	
	Σ.Σ	
10	9	3
ΣΥΝΟΛΟ	22	

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1ο

ΑΙΧΜΑΛΩΤΟΙ ΕΝΟΣ ΟΜΟΕΘΝΟΥΣ ΣΤΡΑΤΟΥ

Υποχωρώντας στα τέλη Αυγούστου του 1949 στη γειτονική Αλβανία, οι μαχητές του Δημοκρατικού Στρατού θα συνειδητοποιούσαν πολύ σύντομα πως οι ζωές τους για τα επόμενα -άγνωστο πόσα χρόνια- θα άλλαζαν εκ βάθρων.

Οι ηττημένοι μαχητές θα μετακινούνταν σύντομα και μαζικά στις Λαϊκές Δημοκρατίες, όπου θα συγκροτούσαν την πολιτική προσφυγιά της δεκαετίας του '50. Στις μακρινές και άγνωστες γι' αυτούς χώρες και πολιτισμούς θα έπρεπε αναγκαστικά να προσαρμοστούν και να ανασυγκροτήσουν εκ του μηδενός τη ζωή τους.

Στην νέα πραγματικότητα που τόσο βίαια ξεκινούσε για αυτούς, θα συμπαρασύρονταν αναγκαστικά και άλλες ομάδες, όπως οι άμαχοι, οι επιστρατευμένοι, αλλά και οι αιχμάλωτοι του Κυβερνητικού /Εθνικού Στρατού, που τους ακολούθησαν στο μακρινό τους με άγνωστο προορισμό, ταξίδι.

Για αυτούς ακριβώς τους τελευταίους γράφτηκε μία από τις σελίδες των μετεμφυλιακών χρόνων, που ελάχιστα έχει μέχρι σήμερα φωτιστεί.

Έναυσμα για την έρευνα μας, ήταν η μαρτυρία του μαχητή του ΔΣΕ και πολιτικού πρόσφυγα στην Τασκένδη Νίκου Μήτση (Οκτώβριος 2009), στην οποία -μεταξύ άλλων- μας ανέφερε πως μαζί με τους πολιτικούς πρόσφυγες στην απομακρυσμένη πρωτεύουσα του Ουζμπεκιστάν, μεταφέρθηκαν και έζησαν για χρόνια και αιχμάλωτοι (στρατιώτες και αξιωματικοί) του Ελληνικού Στρατού.

Όπως συμβαίνει σε κάθε πόλεμο, κατά την διάρκεια του εμφυλίου 1946-49, εκατοντάδες αιχμάλωτοι συνελήφθησαν και από τις δύο εμπόλεμες παρατάξεις, τον Εθνικό/Κυβερνητικό (ΕΣ) και τον Δημοκρατικό Στρατό (ΔΣΕ).

Η υποχώρηση όμως του ΔΣΕ στο Αλβανικό έδαφος μετά την ήττα του τον Αύγουστο του 1949, ήταν εκείνη που δημιούργησε την ειδοποιό διαφορά για τους αιχμάλωτους του Εθνικού Στρατού που εξετάζει η παρούσα μελέτη.

Συνοπτικά θα μπορούσαμε να πούμε ότι οι άνθρωποι αυτοί βρέθηκαν κρατούμενοι ενός αντίπαλου, αλλά ομοεθνούς στρατού, σε μία ξένη αλλά φίλια προς τον Δημοκρατικό Στρατό διακεείμενη χώρα (Αλβανία στην αρχή, Σοβιετική Ένωση στη συνέχεια).

Το μέλλον τους διαγραφόταν αβέβαιο, όπως απολύτως άδηλη ήταν- τουλάχιστον για τον πρώτο καιρό- και η τύχη των μαχητών του ΔΣΕ.

Έτσι, την διαδρομή των αξιωματικών και οπλιτών του ΕΣ που πιάστηκαν αιχμάλωτοι από τον Δημοκρατικό στρατό, για πρακτικούς αλλά και ουσιαστικούς λόγους θα την χωρίσουμε σε τρία μέρη:

1. Στο διάστημα της αιχμαλωσίας τους στο Ελληνικό έδαφος, πριν την επίσημη λήξη του Εμφυλίου στις 29/9/49
2. Στο διάστημα της υποχώρησης και παραμονής τους -μαζί με τον ΔΣΕ- στην Αλβανία (υπό την επιτήρηση των Αλβανών) και
3. Στο διάστημα -που είναι και το μεγαλύτερο- της παραμονής τους στην Τασκένδη της Σοβιετικής Ένωσης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2ο

ΕΘΝΙΚΟΣ ΚΑΙ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΟΣ ΣΤΡΑΤΟΣ: ΔΥΟ ΣΤΡΑΤΕΥΜΑΤΑ ΣΕ ΩΣΜΩΣΗ

Για να κατανοήσουμε όσο το δυνατόν καλύτερα το θέμα του χειρισμού των αιχμαλώτων από τον ΔΣΕ, θα πρέπει να γνωρίσουμε τις διεργασίες βάσει των οποίων ανασυστάθηκε ο μετακατοχικός στρατός και τις περίπλοκες σχέσεις που διαμορφώθηκαν ανάμεσα στα δύο αντίπαλα στρατεύματα στην πορεία προς τον Εμφύλιο.

Είναι γνωστό ότι αμέσως μετά την Απελευθέρωση από τους Γερμανούς, προέκυψε η ανάγκη συγκρότησης ενός νέου Εθνικού στρατού.

Ποιοι όμως θα αποτελούσαν τον κορμό του?

Κατ' αρχήν οι αντιστασιακές οργανώσεις της Αριστεράς (ΕΑΜ, ΕΛΑΣ) θεωρούσαν αυτονόητη την συμμετοχή τους στο νέο στράτευμα.

Από την δική της πλευρά η κυβερνητική παράταξη επιδίωκε να επανδρώσει το μετακατοχικό στρατό με τους έμπιστους της από το στρατό της Μέσης Ανατολής, αλλά και των Ταγμάτων Ασφαλείας.

Η εξεύρεση μιας συμβιβαστικής και αποδεκτής και από τις δύο πλευρές λύσης γινόταν με την πάροδο του χρόνου ουτοπική, συνηγορούσης βέβαια και της καταλυτικής υποδαύλισης του θέματος από τους Άγγλους, που επιθυμούσαν οι όποιες επιλογές να είναι σύμφωνες με τα συμφέροντά τους.

Ας μην ξεχνούμε άλλωστε πως τα θέματα της συγκρότησης του στρατού και του αφοπλισμού του ΕΛΑΣ αποτέλεσαν και το φυτίλι, από το οποίο ξεκίνησαν τα Δεκεμβριανά.

Έτσι την μαγιά του νέου στρατού αποτέλεσαν σε πρώτη φάση οι «κληρωτοί» των προπολεμικών κλάσεων 1937-40, που είχαν λάβει μέρος στον πόλεμο της Αλβανίας, είχαν επιτελέσει το χρέος τους προς την Πατρίδα και το μόνο που επιθυμούσαν διακαώς ήταν να ζήσουν ειρηνικά. Στις δύσκολες συνθήκες του 1946, οπότε και άρχισε ο Εμφύλιος, οι κληρωτοί αυτοί επειδή ήσαν ήδη εκπαιδευμένοι και άρα άμεσα διαθέσιμοι, προωθούνταν κατευθείαν στα πεδία των μαχών. Η πρόσκληση τους γινόταν επιλεκτικά, χωρίς να ληφθούν υπόψη κοινωνικά κριτήρια (όπως η οικογενειακή κατάσταση, οι υπηρετούντες αδελφοί κλπ), γεγονός που δημιούργησε παράπονα και δυσaréσκειες και είχε άμεσο αντίκτυπο στο αξιόμαχο και την αποτελεσματικότητα του στρατεύματος.

Από την άλλη πλευρά η επιστράτευση μεταπολεμικών ηλικιών (21 ετών το 1946-47) εμπεριείχε τον κίνδυνο να καταταγούν άτομα, τα οποία είχαν

ζήσει τα εφηβικά τους χρόνια στην Κατοχή και στην πλειοψηφία τους ήταν μέλη ή συμπαθούντες της ΕΠΟΝ.¹ Είναι αυτονόητο ότι για την κατηγορία αυτή υπήρχε διάχυτη δυσπιστία και καχυποψία.

Έτσι οι νεότεροι περνούσαν υποχρεωτικά από κέντρα εκπαίδευσης, όπου με δοκιμασμένες τεχνικές μπορούσε να διερευνηθεί η μαχητική τους διάθεση και τα πολιτικά τους πιστεύω.

Οι υπόπτων φρονημάτων νεοσύλλεκτοι απαγορευόταν να σταλούν στις μάχιμες μονάδες, γιατί ο κίνδυνος να αυτομολήσουν ατομικά ή ομαδικά στον ΔΣΕ ήταν απόλυτα ρεαλιστικός. Αποφασίστηκε λοιπόν οι φαντάροι αυτοί να οδηγηθούν σε ειδικό στρατόπεδο, όπου θα απομονώνονταν και θα διαποτίζονταν με τις αρχές του Εθνικού Στρατού. Το στρατόπεδο αυτό που λειτούργησε στα μέσα του '47, δεν ήταν άλλο από το κολαστήριο της Μακρονήσου. Κάτω από την πίεση και την προπαγάνδα του στρατιωτικού κατεστημένου στην Μακρόνησο, η μεγάλη πλειοψηφία των νεοσύλλεκτων φαντάρων υπέγραψε «δήλωση μετανοίας και αποκήρυξης του κομμουνισμού».

Η αλλαγή που επέδρασε καθοριστικά στη σύνθεση του στρατεύματος έγινε τον Σεπτέμβριο του '47, με την αντικατάσταση των στρατευσίμων αυτών των παλαιών κλάσεων με 30.000 νέους πρωτοεπιστρατευόμενους στρατιώτες μεσούντος ήδη του Εμφυλίου.

Για να καλυφθεί μάλιστα το μεγάλο έλλειμμα σε έμψυχο υλικό, οι επιτελείς του ΕΣ αναγκάστηκαν να επιστρατεύσουν ακόμα και φοιτητές. Το κάλεσμα τους υπό τα όπλα έγινε με την παρότρυνση: «να δοθεί τιμή εις τους φοιτητάς να λάβουν μέρος εις τον υπέρ πατρίδος αγώνα εναντίον των Κομμουνιστοσυμμοριτών²».

Όλες λοιπόν αυτές οι κατηγορίες των φαντάρων προωθήθηκαν στη Στερεά, Ήπειρο και Πελοπόννησο, όπου υπήρχαν επείγουσες στρατιωτικές ανάγκες. Τον Νοέμβριο του ίδιου χρόνου (1947), άρχισε και η πρώτη αποστολή «αξιόπιστων» στρατευσίμων, που είχαν πρόσφατα «ανανήψει» από το στρατόπεδο της Μακρονήσου³.

Συνοψίζοντας θα λέγαμε ότι από την πλευρά του ΕΣ στα πεδία των μαχών του Εμφυλίου προωθήθηκαν για να πολεμήσουν:

- στις αρχές μεν *κληρωτοί των παλιών κλάσεων* και
- στην συνέχεια *πρωτοεπιστρατευόμενοι οπλίτες* από διάφορες περιοχές της Ελλάδας
- καθώς και *ανανήψαντες* από το στρατόπεδο της Μακρονήσου.

¹ Γιώργος Μαργαρίτης, 2005, «Ιστορία του ελληνικού εμφυλίου πολέμου, 1946-49», τόμος II, Βιβλιόραμα, σελ 574

² Χαρ. Πετρούλιας, συνέντευξη στη γράφουσα, Δεκέμβριος 2014

³ Γιώργος Μαργαρίτης, 2005, «Ιστορία του ελληνικού εμφυλίου πολέμου, 1946-49», τόμος I, Βιβλιόραμα, σελ 231,238,453

Εύλογο ήταν πως ένα μεγάλο ποσοστό των φαντάρων αυτών για τους προαναφερθέντες λόγους, θα διάκειτο ευμενώς απέναντι στο ΔΣΕ, ενώ σύντομα θα συνειδητοποιούσαν πως σ' αυτόν θα υπηρετούσε πιθανότατα ο αδερφός τους, ο συγγενής τους, ο συνομήλικος, ο συγχωριανός ή ο φίλος τους...

Είναι επίσης σημαντικό το ότι οι οπλίτες αυτοί, στην περίπτωση που θα συλλαμβάνονταν αιχμάλωτοι από το ΔΣΕ, θα ήταν σε ένα βαθμό υποψιασμένοι ή πιθανότατα αρκετά ενημερωμένοι για την κατάσταση που επικρατούσε μέσα στο ΔΣΕ.

Αυτό επιτυγχάνονταν μέσω μιας πολύ σοβαρής εκστρατείας ενημέρωσης που είχε αρχίσει ο ΔΣΕ και που στόχο είχε «να μάθουν οι φαντάροι την αλήθεια για τον Μοναρχοφασιστικό Στρατό (ΜΦΣ)» και επιπλέον να καταλάβουν ότι «κρατάνε την ειρήνη στα χέρια τους». «Ξεπερνώντας κάθε επιβίωση του πνεύματος εκείνου που στον φαντάρο και τον εθνοφρουρίτη έβλεπε το μπουραντά⁴», οι φαντάροι που υπηρετούσαν στον ΕΣ καλούνταν με :

- Προσκλητήρια στις μάχες, αλλά και μέσα στο ΜΦΣ με κυρίαρχο σύνθημα «Συναδέλφωση –Ειρήνη»
- Επιτροπές συναδέλφωσης (πχ στην Νάουσα είχαν συστηθεί επιτροπές από γριές και γέρους που πλησίαζαν τους οχυρωμένους φαντάρους και τους διαβεβαίωναν πως η συναδέλφωση ήταν η μόνη σωτηρία τους)
- Διαφωτιστική δουλειά μέσα στο στρατό από ορισμένους φαντάρους. Χαρακτηριστικά αναφέρεται ότι ο διοικητής του 519 ΤΠ, αντ/χης Αργυρόπουλος, έγραφε στο μηνιαίο δελτίο του Δεκέμβρη :«Προπαγάνδα εν τω στρατώ ασφαλώς γίνεται, πλην όμως με μεγάλας προφυλάξεις, λόγω της επισταμένης παρακολουθήσεως εκ μέρους του Τάγματος⁵».
- Εκπομπές του ραδιοσταθμού Ελεύθερη Ελλάδα προς τους φαντάρους (βλέπε σελ 12 του παρόντος)
- Εκτός αυτού ο κάθε μαχητής/τρια ήταν εφοδιασμένος με έντυπο υλικό (προκηρύξεις), γνώριζε τα κεντρικά συνθήματα, ενώ συνεργεία τηλεβοιστών με «οργανωμένη διάταξη και μελετημένα συνθήματα» απευθύνονταν προς τους φαντάρους. Συγκριμένα στη Νάουσα οι μαχητές φώναζαν με τα χωνιά: «Αδέρφια μην άδικα

⁴ Νίκος Μπουραντάς: Διοικητής του Μηχανοκίνητου Τμήματος της Αστυνομίας Πόλεων κατά το διάστημα 1941-44, διαβόητος για την έντονη αντικομμουνιστική δράση του και τη συνεργασία του με τις αρχές Κατοχής. Οι άνδρες του τμήματος του πέρασαν στην Ιστορία ως «μπουραντάδες». Κατά την Απελευθέρωση φυλακίστηκε ως δωσίλογος, όμως στη συνέχεια απηλλάγη των κατηγοριών του και το 1946 τοποθετήθηκε σε ανώτατη θέση του αρχηγείου Αστυνομίας Πόλεων, ενώ στις εκλογές της 5/3/50 εξελέγη βουλευτής.

⁵ Γαβρίλος Παπαδόπουλος, 22 Ιανουαρίου 1949, «Συμπεράσματα από την πολιτική διαφωτιστική δουλειά στο ΜΦΣ στρατό», περιοδικό Δημοκρατικός Στρατός,, σελ 198

σκοτώνεστε, ερχόμαστε να σας σώσουμε σας φέρνουμε την ειρήνη». «Θέλετε Ειρήνη?» και οι φαντάροι του Κυβερνητικού στρατού απαντούσαν: «Ειρήνη»⁶ !

Αποτέλεσμα της εκστρατείας αυτής ήταν: «πολλές εκδηλώσεις φαντάρων που δεν θέλουν να πολεμήσουν, φαντάροι που αρνούνται να ρίξουν εναντίον μας, Μάυδες που δηλώνουν πως δεν ακολουθούν πια τον εχθρό ή Μάυδες που δεν πρόκειται να ρίξουν ούτε μια σφαίρα εναντίον μας⁷...».

Από την άλλη πλευρά όμως η ενημέρωση αυτή δεν απέδιδε πάντα τα μέγιστα αναμενόμενα αποτελέσματα, όπως διαπιστώθηκε από μαρτυρίες αιχμαλώτων και αυτομόλων, αφού «το υλικό μας δεν φθάνει στον προορισμό του ή φθάνει πολύ λίγο⁸...».

Στην έκθεση επίσης που συνέταξε ο ΔΣΕ μετά την μάχη της Φλώρινας, γινόταν έντονη αυτοκριτική στο θέμα του χειρισμού της συναδέλφωσης, αφού «το προτσές-πορεία αποσύνθεσης στο μοναρχοφασιστικό στρατό είναι βασανιστικό, γιατί ο εχθρός παίρνει μέτρα» και όπως είχε παρατηρηθεί «οι φαντάροι του ΜΦ στρατού δεν παραδίδονταν με την πρώτη κουβέντα για συναδέλφωση ή την πρώτη τουφεκιά»... Εκείνο που επαναλαμβανόταν συνεχώς από το ΔΣΕ ήταν η ανάγκη για μια «αδιάκοπη μαζική ή πειστική διαφώτιση⁹».

Το συμπέρασμα στο οποίο καταλήγουμε με βάση όλα τα παραπάνω, είναι ότι ανάμεσα στους δύο στρατούς -παρά τα στεγανά που επιχειρούσε να επιβάλει η κυβερνητική πλευρά-, υπήρχε διάχυση ιδεών και μηνυμάτων, που συχνά κατέληγε σε πόλεμο προπαγάνδας. Στα έντυπα του ΔΣΕ, όπως το περιοδικό «Δημοκρατικός Στρατός» και στις διαταγές των ανωτέρων αξιωματικών του ΕΣ διεξαγόταν μία μάχη, που αφορούσε στα συνθήματα που εκτόξευε η κάθε πλευρά προκειμένου να κατηγορήσει και να υποβαθμίσει την άλλη.

Στόχος ήταν ο προσεταιρισμός μαχίμων με κάθε δυνατή ευκαιρία, δηλαδή η μετακίνηση φαντάρων προς το ΔΣΕ -κατά κύριο λόγο-, ενώ σε μικρότερο βαθμό υπήρχε ροή επιστρατευμένων-στρατολογημένων μαχητών προς τον ΕΣ.

Αριστεροί οπλίτες που υπηρετούσαν στον Εθνικό στρατό το 1945 αναφέρουν: «επειδή υπήρχανε οι φάκελοι όλων μας όσοι είχαμε πάρει μέρος στην Εθνική Αντίσταση βρισκόμασταν υπό στενή παρακολούθηση

⁶ Γαβρίλος Παπαδόπουλος, 22 Ιανουαρίου 1949, «Συμπεράσματα από την πολιτική διαφωτιστική δουλειά στο ΜΦΣ στρατό», περιοδικό Δημοκρατικός Στρατός, σελ 199

⁷Κ. Γκριτζώνας,,10/1/49 «Η δουλειά μας στο ΜΦΣ στρατό», Περιοδικό Δημοκρατικός Στρατός, σελ 95

⁸Κ. Γκριτζώνας,,10/1/49 «Η δουλειά μας στο ΜΦΣ στρατό», Περιοδικό Δημοκρατικός Στρατός, σελ 97

⁹ Αρχεία Εμφυλίου Πολέμου, Τόμος 12^{ος}, σελ 299

του Α2. Για πολύ διάστημα, περίπου 2 μήνες, εγώ ήμουν άοπλος. Τελικά μου δώσανε όπλο¹⁰».

Από τους στρατολογημένους στο ΔΣΕ κάποιοι όταν δυσκόλευαν οι καταστάσεις έμεναν επίτηδες πίσω ώστε με την πρώτη ευκαιρία να τους πιάσει αιχμαλώτους ο Εθνικός Στρατός. «Όταν τους έπιαναν άλλους τους άφηναν ανάλογα με το παρελθόν που είχαν και άλλους τους έβαζαν φυλακή¹¹».

Ως βασικό κίνητρο για τον προσεταιρισμό από την πλευρά του ΔΣΕ προβαλλόταν η συμφιλίωση και η ειρήνη, ενώ από την μεριά του ΕΣ το δέλεαρ ήταν η επίσπευση του τέλους του πολέμου, που θα επιτυγχανόταν χάρις στην υπεροπλία και την συνεχή ενίσχυση του Κυβερνητικού Στρατού από τους Αμερικάνους συμμάχους.

Όπως τέλος επισημαίνει ο Γ. Μαργαρίτης στην Ιστορία του Ελλ. Εμφυλίου Πολέμου¹²: “ο ΜΦΣμός πολεμούσε τον ΔΣΕ με εκατοντάδες χιλιάδες παιδιά του λαού, που κοινωνικά και στην πλειοψηφία τους ιδεολογικά ανήκαν στο λαϊκοδημοκρατικό στρατόπεδο”.

¹⁰ Γεωργίου Δ. Ανδρώνη, 1992, «Η Αυτοβιογραφία μου» (Χειρόγραφο),, σελ 2

¹¹ Μαρία Μπέικου,,2010, «Αφού με ρωτάτε να θυμηθώ...», Καστανιώτης, σελ 102

¹² Γιώργος Μαργαρίτης, 2005, «Ιστορία του ελληνικού εμφυλίου πολέμου, 1946-49», τόμος ΙΙ, Βιβλιόραμα, σελ 582

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3ο

ΟΙ ΑΙΧΜΑΛΩΤΟΙ ΣΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΕΜΦΥΛΙΟ

Ο αιχμάλωτος- μέχρι τα τέλη του 19ου αι, -οπότε και άρχισαν δειλά να εμφανίζονται οι πρώτες νομοθετικές ρυθμίσεις-, δεν ήταν παρά μία μονάδα, που απλά ενίσχυε αριθμητικά τον στρατό του αντιπάλου και λειτουργούσε ως «έμπυχο λάφυρο». Ο σεβασμός προς το πρόσωπο του αιχμαλώτου ήταν ουσιαστικά ανύπαρκτος. Συνήθως η μοίρα του αιχμαλώτου ήταν η εκτέλεση, η πώληση του ως δούλου, -κάτι που αποτελούσε σημάδι πλούτου και δύναμης-, ή η ανταλλαγή του με λάφυρα του εχθρού ή ακόμα και με χρήματα.

Στο διάβα του χρόνου η σύλληψη αιχμαλώτων άρχισε να αποτελεί μία μικρή και προσωρινή «νίκη» για τον στρατό που τους συνελάμβανε, με την έννοια του ότι ο αιχμάλωτος ήταν μία πρώτης τάξης πηγή πληροφόρησης για τις κινήσεις και την δύναμη του εχθρού, αλλά και μία πιθανή πηγή εφοδίων (οπλισμός, κλπ).

Ταυτόχρονα όμως ο αιχμάλωτος αποτελούσε και βαρύ φορτίο, με την έννοια ότι επιβάρυνε την κρατούσα δύναμη με την διατροφή, ένδυση, μετακίνηση (που καθίστατο ιδιαίτερα προβληματική όταν ο αιχμάλωτος ήταν τραυματίας) και συνεχή επιτήρηση του (γεγονός που συνεπαγόταν τη χρησιμοποίηση πολύτιμων μάχιμων ανδρών για την φρούρηση του).

Στα Αρχεία Εμφυλίου Πολέμου περιγράφεται η οργάνωση της Υπηρεσίας πληροφοριών του ΔΣΕ, η οποία ήταν επιφορτισμένη με την συλλογή πληροφοριών πάσης φύσεως για τον αντίπαλο.

Μία από τις συνήθειες πρακτικές της για την λήψη πληροφοριών, ήταν να οργανώνει τις λεγόμενες Γλώσσες¹³. «Δρούσαμε κυρίως τη νύχτα και σκοπός μας ήταν να παίρνουμε 'γλώσσα', δηλαδή να εισχωρούμε πίσω από τις γραμμές του Εθνικού Στρατού, να πιάνουμε φαντάρους αιχμαλώτους, ώστε να μαθαίνουμε πληροφορίες για τα σχέδια τους», αφηγείται ο μαχητής Ηλ. Φερφέλης¹⁴. «Το σχέδιο ήταν να επισημάνουμε το αντίσκηνο του ταγματάρχη, να διαπιστώσουμε ότι είναι μέσα να εξουδετερώσουμε το φρουρό και να τον απαγάγουμε», σημειώνει ο Θαν. Βακαλιός¹⁵ περιγράφοντας μία αντίστοιχη κίνηση.

Οι ομάδες, διμοιρίες και λόχοι πληροφοριών που απήγαγαν αιχμαλώτους, τους οδηγούσαν στην συνέχεια στον Διευθυντή της Ομάδας πληροφοριών. Εκεί οι αιχμάλωτοι ανακρίνονταν και έδιναν τις πρώτες πληροφορίες αναφορικά με την «ταυτότητα, δύναμη, διάταξη οπλισμό

¹³ Αρχεία Εμφυλίου Πολέμου, τόμος 11^{ος}, σελ 284,285

¹⁴ Μαρτυρία μαχητή του ΔΣΕ, 5/5/13, αναδημοσίευση από το emfiliosblogspot.gr

¹⁵ Θανάσης Βακαλιός, 2012, «Έγινα αυτός που είμαι», Επίκεντρο, σελ 135

και τις άμεσες προθέσεις της Μονάδας τους». Τέλος, ο αιχμάλωτος κατέληγε στην έδρα του προϊσταμένου κλιμακίου προς «περαιτέρω εκμετάλλευσιν».

ΜΕΤΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΩΝ ΑΙΧΜΑΛΩΤΩΝ

Κάθε στρατός ανάλογα με τις πολιτισμικές του καταβολές, αλλά και ανάλογα-κυρίως- με την εκάστοτε συγκυρία, μεταχειρίζεται τους αιχμαλώτους πολέμου προς ίδιον όφελος.

Ανάλογα με το αν το μέτωπο ήταν ή όχι στατικό, οι αιχμάλωτοι πολέμου κρατούνταν σε στρατόπεδα συγκέντρωσης ή εργασίας ή μετακινούνταν μαζί με το στρατό που τους συνέλαβε.

Ο ΔΣΕ ως στρατός που μετακινούνταν συνεχώς, δεν διατηρούσε οργανωμένα στρατόπεδα αιχμαλώτων, αλλά -όπως θα δούμε στο επόμενο κεφάλαιο-έβαζε ως προτεραιότητα να τους κρατήσει στις γραμμές του. Τα περιστατικά κράτησης αιχμαλώτων αφορούσαν στον περιορισμό τους σε εγκαταλελειμμένα σπίτια στα χωριά ή χώρους στο ύπαιθρο όπως στο χωριό Γράμμος (Γράμμουςτα) και στις Κρανιές Πρεσπών¹⁶. Ο Μάνος Ζαχαρίας¹⁷ θυμάται ένα «χώρο περιορισμού των αιχμαλώτων σε οροπέδιο στο Βίτσι».

Οι οπλίτες του ΕΣ που αιχμαλωτιζόνταν από το ΔΣΕ, αφού αρχικά ενημερώνονταν για τους σκοπούς του αντάρτικου στρατού, έπαιρναν όπλο και συμμετείχαν στις συρράξεις ή αρνούσαν να λάβουν όπλο, οπότε και χρησιμοποιούνταν σε διάφορες βοηθητικές εργασίες.

Φυσικά πάντα ο ενδόμυχος πόθος κάθε αιχμάλωτου είναι να αποδράσει και να βρεθεί στη μονάδα όπου ανήκει ή να επιστρέψει στο σπίτι του.

Η ΘΕΣΗ ΤΟΥ ΔΣΕ ΓΙΑ ΤΟ ΘΕΜΑ ΤΩΝ ΑΙΧΜΑΛΩΤΩΝ

Η βασική κατευθυντήρια γραμμή που είχε δοθεί στους μαχητές του ΔΣΕ όσον αφορά στην αντιμετώπιση των αιχμαλώτων, ήταν : «όλοι στον ΔΣΕ να εφαρμόζουν στην πράξη με θρησκευτική ευλάβεια απέναντι στους τραυματίες και τους αιχμαλώτους πολέμου τις ανθρωπιστικές νόρμες συμπεριφοράς, που καθορίζονταν από το διεθνές δίκαιο και τις επικυρωμένες κατά καιρούς διεθνείς συμβάσεις»^{18/19}.

¹⁶Θανάσης Καλλιανιώτης, «Οι κρατούμενοι των ανταρτών στη Δυτική Μακεδονία: 1941 -1949», περιοδικό «Παρέμβαση», (Μάρτιος –Μάιος 2004), σελ 48-52

¹⁷ Συνομιλία με τη γράφουσα, 17/2/2015

¹⁸Δ. Κατσή 1997,«Το Ημερολόγιο ενός αντάρτη του ΔΣΕ 1946-49», Αθήνα 1997, τόμος 1^{ος}, σελ 181-182

Ακόμα και η λογοτεχνία δεν έμεινε αμέτοχη και ασυγκίνητη από το θέμα των αιχμαλώτων. Στην «Πατρίδα από βαμβάκι», περιγράφεται η περιποίηση που είχε ένας αιχμάλωτος του ΕΣ από τον «γιατρό Στέργιο Χ.», ο οποίος στην συνέχεια του παρείχε και την απαραίτητη κάλυψη ώστε να κατορθώσει να αποδράσει. «Ο αδελφός σας ξέρετε», αφηγείται ένας φαντάρος στον ανθυπολοχαγό του, «είναι από κει απέναντι μας, με έσωσε, είχα πιαστεί αιχμάλωτος τραυματισμένος άσχημα, με πήγαν στο νοσοκομείο τους, -έχουν φτιάξει νοσοκομείο εκεί πάνω κι ο αδελφός σας είναι επικεφαλής- με έσωσε, δέκα μέρες ήμουν εκεί μαζί τους...²⁰».

Είναι χαρακτηριστική επίσης η φράση του Βασίλη Αποστολόπουλου, -δασκάλου του επιτελείου των ανταρτών-, προς τον αιχμάλωτο ταξίαρχο του ΕΣ Δημ. Μαρκόπουλο : «ο ΔΣΕ θεωρεί τους αιχμαλώτους σεβαστά πρόσωπα», έλεγε, διαβεβαιώνοντας τον συγχρόνως ότι «δεν θα πρέπει να φοβάται για την ζωή του».²¹

«Τότε υπήρχε διαταγή του Γενικού Αρχηγείου του ΔΣ, τους αιχμαλώτους του Κυβερνητικού Στρατού να μην τους εκτελούμε, να τους εντάσσουμε στις γραμμές μας....», γράφει η μαχήτρια του ΔΣΕ Μαργαρίτα Λαζαρίδου²².

Σημαντικότερη είναι και η μαρτυρία της μαχήτριας του ΔΣΕ Κατίνας Τέντα –Λατίφη, η οποία μας αναφέρει ότι: «Μας είχε γίνει συνείδηση πως ο αιχμάλωτος είναι ιερό πράγμα και πρέπει να τον φροντίζουμε. Αναπτυσσόταν έτσι σε μας ο σεβασμός προς τον αιχμάλωτο και υποχρεωτικά αναδεικνύονταν η καλή μας πλευρά...²³».

«Η εντολή που είχαμε ήταν πως έπρεπε να τους φερνόμαστε πολύ καλά. Υπήρχαν και κάποιες περιπτώσεις βέβαια όπου η διαταγή αυτή παραβιαζόταν...», υπογραμμίζει ο Βασ. Γκανάτσιος²⁴ (Χείμαρρος).

Αμέσως μετά τη σύλληψη τους οι αιχμάλωτοι ενημερώνονταν από τον ανώτερο στρατιωτικό υπεύθυνο της μονάδας (Ταξίαρχο) για τον δίκαιο αγώνα του ΔΣΕ και διαβεβαιώνονταν ότι δεν επρόκειτο να τους κακομεταχειρισθεί κανείς, αφού «παρόμοιες απάνθρωπες πρακτικές δεν έχουν καμιά σχέση με την συμπεριφορά των μαχητών του Λαϊκού επαναστατικού μας στρατού». Πληροφορούνταν επίσης ότι όποιοι επιθυμούσαν μπορούσαν χωρίς δισταγμό «να ενταχθούν στις γραμμές του ΔΣΕ, σαν ισότιμοι αγωνιστές». Όσοι πάλι δεν το επιθυμούσαν

¹⁹Κ. Γκριτζώνας, 2010, «Μαχήτριες του Δημοκρατικού Στρατού», το ΒΗΜΑ, σελ 220

²⁰Έλενα Χουζούρη, 2009, «Πατρίδα από βαμβάκι», Κέδρος, σελ 48

²¹Λεων. Καλλιβρετάκης, 2010, «Το ημερολόγιο ενός ταξίαρχου», το ΒΗΜΑ, σελ 35

²²Μαργ. Λαζαρίδου, 2007, «Πόλεμος και Αίμα», Ταξίδι στο παρελθόν, ταξίδι στον πόνο. Η αληθινή ζωή μιας αγωνίστριας, Εταιρεία Μελέτης Ελληνικής Ιστορίας, σελ 172

²³Κατίνα Τέντα –Λατίφη, συνέντευξη στην γράφουσα, Ιούνιος 2013

²⁴Βασ. Γκανάτσιος, συνέντευξη στην γράφουσα, Οκτώβριος 2014

μπορούσαν μόνοι τους να επιλέξουν «να ξαναπάνε στο στρατό, στο σπίτι τους ή όπου αλλού θέλουν»^{25, 26}.

Κατά την διάρκεια της παραμονής τους στο ΔΣΕ, υπήρχε απλά μία διακριτική επιτήρηση, «μήπως κάποιος δραπετεύσει και προδώσει τις θέσεις και την δύναμη του ΔΣΕ»²⁷.

Τέλος αυτοί που επέλεγαν να μείνουν στον ΔΣΕ, περνούσαν από μία σύντομη εκπαίδευση στα έμπεδα και στην συνέχεια προωθούνταν στα μάχιμα τμήματα, «κατά προτίμηση στα τάγματα θέσεων»²⁸.

Ποιες ήταν λοιπόν οι επιλογές που είχε ένας εθελοντικός στρατός, όπως ο Δημοκρατικός Στρατός Ελλάδας (ΔΣΕ) όταν συνελάμβανε αιχμάλωτους στρατιώτες του αντίπαλου Εθνικού Στρατού (ΕΣ)?

Αποτελεί ανέκαθεν πάγια τακτική οιοδήποτε στρατεύματος να υποβάλει τους στρατιώτες που συλλαμβάνονται αιχμάλωτοι πάνω και πριν από όλα σε ανακρίσεις, ώστε να παράσχουν την μεγαλύτερη δυνατή πληροφόρηση για τις θέσεις του εχθρού, την δύναμη και τον οπλισμό του.

«Από αυτόμολους και αιχμάλωτους και σε συνεργασία με τον υπεύθυνο των πληροφοριών, θα πρέπει οι υπεύθυνοι της δουλειάς στο ΔΣΕ να μαθαίνουν καλά τη διάταξη του εχθρού (τάγματα, λόχους, ονόματα διοικητών και αξιωματικών) και να παίρνουν στοιχεία από τη ζωή και τα βάσανα των φαντάρων, (εκδηλώσεις, στάσεις κλπ)»²⁹, έγραφε το περιοδικό «Δημοκρατικός στρατός» στις αρχές του 1949.

Στην έρευνα μας ο Πετρούλιας αναφέρει ότι κατά την ανάκριση τον ρώτησαν σε ποια μέρη έχει στρατό και εκείνος τους απάντησε ότι όσο μπορούσε να γνωρίζει ως καινούργιος, «όλα τα “τσουγγάρια” (υψώματα) ήταν γεμάτα από το στρατό». Οι υπεύθυνοι του ΔΣΕ έδειξαν να ξέρουν «λεπτομέρειες για όλα τα τμήματα του στρατού, ακόμα και τα ονόματα των διοικητών είχαν μάθει από τους στρατιώτες αιχμαλώτους»³⁰.

«Μας ρώτησαν αν έχουμε οπλισμένους και που έχουμε τα όπλα των τραυματιών, ενώ ο πολιτικός τους επίτροπος Κώστας Μωρηάς άρχισε να

²⁵Δ. Κατσή 1997, «Το Ημερολόγιο ενός αντάρτη του ΔΣΕ 1946-49», Αθήνα 1997, τόμος 1ος, σελ 182-183

²⁶Κ. Γκριτζώνας, 2010, «Μαχητρίες του Δημοκρατικού Στρατού», το ΒΗΜΑ, σελ 221

²⁷Κ. Γκριτζώνας, 2010, «Μαχητρίες του Δημοκρατικού Στρατού», το ΒΗΜΑ, σελ 221

²⁸Δ. Κατσή 1997, «Το Ημερολόγιο ενός αντάρτη του ΔΣΕ 1946-49», Αθήνα 1997, τόμος 1ος, σελ 182

²⁹Γαβρίλος Παπαδόπουλος, 22/1/49, «Συμπεράσματα από την πολιτική διαφωτιστική δουλειά στο ΜΦΣ στρατό», περιοδικό Δημοκρατικός Στρατός, σελ 200

³⁰Χαράλαμπος Πετρούλιας, 2012, «Η αιχμαλωσία μου και η ζωή των πολιτικών προσφύγων στην Τασκένδη», Αθήνα 2012, σελ 36,37

ρωτά τους τραυματίες μας για διάφορα πράγματα πολιτικής ή στρατιωτικής φύσεως³¹», θυμάται ο Νικ. Αγαπητίδης.

Κατά την άποψη μου λοιπόν οι επιλογές που είχε ο Δημοκρατικός Στρατός ως προς τη μεταχείριση των αιχμαλώτων, ήταν οι εξής:

1. Να πείσει τους αιχμαλώτους να περάσουν στις τάξεις του, κάτι που αποτελούσε ευχή για ένα στρατό εθελοντικό, ο οποίος πάσχιζε καθημερινά να στρατολογήσει νέους μαχητές
2. Να τους απελευθερώσει, αφού προηγουμένως τους ανακρίνει, τους αφοπλίζει και πάρει όποια εφόδια του ήταν απαραίτητα (άρβυλα, χλαίνες κλπ). Κάτι τέτοιο πρακτικά συνέβαινε μέχρι το φθινόπωρο του 1948. Από την στιγμή αυτή και μετά, οπότε και τα μέτωπα σταθεροποιήθηκαν, ο ΔΣΕ είχε πλέον τη δυνατότητα να κρατά τους αιχμαλώτους που συνελάμβανε³².
3. Να τους κρατήσει στις τάξεις του και να τους χρησιμοποιήσει με βάση τις γνώσεις και τις δεξιότητες τους (βλ. παρακάτω γιατροί και γενικότερα υγειονομικό προσωπικό)
4. Να τους χρησιμοποιήσει για την ανταλλαγή με μαχητές που κρατούνταν αιχμάλωτοι από τον ΕΣ ή με πολιτικούς κρατούμενους. Όσον αφορά στην επιλογή της ανταλλαγής, με το άρθρο 3 του Νόμου 3 της Προσωρινής Δημοκρατικής Κυβέρνησης προβλεπόταν ότι «για την αμνηστία κοινών και πολιτικών εγκλημάτων», δινόταν το δικαίωμα στον υπουργό Δικαιοσύνης «ν' απολύσει εγκληματίες που αιχμαλωτίστηκαν και δεν υπήχθησαν στην αμνηστία, αν η ψευτοκυβέρνηση της Αθήνας δεχτεί τους όρους που θα θέσει ο υπουργός και που αφορούν την απόλυση δημοκρατικών πολιτών που κρατούνται σαν όμηροι³³ ».
5. Να τους εκτελέσει.

- Υπήρξαν επίσης και περιστατικά αξιωματικών ή οπλιτών του ΕΣ που αυτοκτόνησαν για να μην πιαστούν αιχμάλωτοι από τον ΔΣΕ, όπως ο Ταγματάρχης Βαλάσης και ο υπασπιστής του στην μάχη του Ασημοχωρίου (2/4/49)³⁴.
- Επίσης εκτός των παραπάνω επιλογών που είχε ο ΔΣΕ, σοβαρό και συχνότατο φαινόμενο ήταν και η αυτόβουλη προσχώρηση και ενσωμάτωση των αιχμαλώτων οπλιτών του ΕΣ στον ΔΣΕ (αυτόμολοι). Πολύτιμη για το τελευταίο αυτό θέμα, αποδεικνύεται τόσο η βιβλιογραφία που υπάρχει, όσο και οι μαρτυρίες από μαχητές του ΔΣΕ.

³¹Νικήτα Ι. Αγαπητίδη, 1996, «Το χρονικό μιας αιχμαλωσίας (1949-1956)», Αθήνα 1996,σελ 26

³² Γ. Μαργαρίτης , 2002, «Ιστορία του Ελληνικού Εμφυλίου Πολέμου», Τόμος ΙΙ, Βιβλιόραμα ,σελ 464

³³ ΑΣΚΙ, Νόμοι της Προσωρινής Δημοκρατικής Κυβέρνησης, σελ19, κωδικός τεκμηρίου 08943

³⁴Αρχεία Εμφυλίου Πολέμου, τόμος 13ος, σελ 141,142

Όπως τονίζεται στο περιοδικό «Δημοκρατικός Στρατός», «οι αιχμάλωτοι και αυτομόλοι πρέπει να χρησιμοποιούνται αμέσως στην ίδια μάχη. Να μιλούν με τηλεβόα και να καλούν τους φαντάρους να προσχωρήσουν στο ΔΣΕ ή να πάνσουν να πολεμούν, να γράφουν και γράμματα στους γνωστούς τους..... Επηρεάζουν πολύ επίσης οι φωτογραφίες των αιχμαλώτων ή αυτομόλων «όταν τις στέλνουμε στους φαντάρους³⁵».

Τέλος, ιδιαίτερη μνεία θα πρέπει να γίνει σε μία εξαιρετικά ευαίσθητη κατηγορία αιχμαλώτων, τους τραυματίες, οι οποίοι ετύγχαναν ειδικής μεταχείρισης. «Οι τραυματίες αιχμάλωτοι είχαν ακριβώς την ίδια περιποίηση με τους αντάρτες», αφού το υγειονομικό προσωπικό τους παρείχε τις πρώτες βοήθειες στο πεδίο της μάχης και στη συνέχεια τους μετέφερε στο νοσοκομείο.³⁶ Η συμπεριφορά αυτή που εκδηλωνόταν με ιδιαίτερα στοργικό τρόπο από τις μαχήτριες, είχε και πολιτική σημασία, αφού «έδινε έμπρακτα το στίγμα της συμφιλίωσης» ανάμεσα στους δύο στρατούς³⁷.

ΟΙ ΑΙΧΜΑΛΩΤΟΙ ΩΣ ΙΑΤΡΙΚΟ ΚΑΙ ΒΟΗΘΗΤΙΚΟ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟ

Όμως οι αιχμάλωτοι εκπληρούσαν και μία άλλη ουσιαστική αποστολή: στο βασικότατο έλλειμμα εφεδρειών που αντιμετώπιζε ο ΔΣΕ, οι αιχμάλωτοι αποτελούσαν «μία κάποια λύση», ως προσωπικό που μπορούσε να χρησιμοποιηθεί σε διάφορα καθήκοντα και εργασίες.

Έτσι όσοι από αυτούς ήταν υγιείς, αλλά και αυτοί που αποθεραπεύονταν από τα τραύματά τους, ανελάμβαναν αμέσως διάφορα καθήκοντα ή υπηρεσίες στο ΔΣΕ.

Μια από τις πιο επείγουσες εργασίες ήταν αναμφίβολα η μεταφορά και η περίθαλψη των τραυματιών.

Όπως σημειώνει ο γιατρός Νώντας Σακελλαρίου, η έλλειψη ομάδων τραυματιοφορέων αντιμετωπίστηκε «τις πρώτες μέρες αποτελεσματικά με την ένταξη αιχμαλώτων από τα κυβερνητικά τμήματα και την χρησιμοποίησή τους για την μεταφορά τραυματιών³⁸».

Τις μεταφορές τραυματιών, που συχνά λάμβαναν χώρα υπό εξαιρετικά αντίξοες συνθήκες (δύσβατο του εδάφους, μεγάλες αποστάσεις κλπ), μας επιβεβαιώνει και ο αξιωματικός του ΕΣ Χαρ. Πετρούλιας-πρωτοετής φοιτητής Ιατρικής τότε-, που αιχμαλωτίστηκε στις 6/4/1949: «τους

³⁵Κ. Γκριτζώνας,,10/1/49 «Η δουλειά μας στο ΜΦΣ στρατό», Περιοδικό Δημοκρατικός Στρατός, σελ 94-97

³⁶Κ. Γκριτζώνας, 2010,«Μαχήτριες του Δημοκρατικού Στρατού», το ΒΗΜΑ, σελ 221

³⁷Κ. Γκριτζώνας, 2010,«Μαχήτριες του Δημοκρατικού Στρατού», το ΒΗΜΑ, σελ 226

³⁸ Νώντας Σακελλαρίου,2010,«Διαθέσαμε τη ζωή μας», το ΒΗΜΑ ,σελ 195

στρατιώτες που ήσαν αιχμάλωτοι- πάντα με συνοδεία ανταρτών-, τους βάλανε και μεταφέρανε τραυματίες από τον χώρο των επιχειρήσεων ως το χωριό Χιονιάδες. Από το χωριό Χιονιάδες βάλανε και εμάς τους έφεδρους αξιωματικούς για τραυματιοφορείς να μεταφέρουμε τραυματίες ως τα σύνορα της Αλβανίας, όλη την νύκτα. Περπατούσαμε στο σκοτάδι, κάναμε 2-3 ώρες να πάμε και άλλο τόσο να γυρίσουμε. Η ταλαιπωρία δεν περιγράφεται...³⁹».

«Τους τραυματίες μας τους έφερναν οι αιχμάλωτοι του 584 Τ. Π και της Πυρσόγιαννης, ανάμεσα στους οποίους και οι αξιωματικοί», σημειώνει και ο αιχμάλωτος γιατρός Αγαπητίδης.⁴⁰

Μετά το 1948, οπότε η ένταση και η έκταση των μαχών αυξήθηκε υπέρμετρα, οι ανάγκες για ειδικευμένο ιατρικό προσωπικό ήταν πλέον καθημερινές και οξύτατες.

Οι ελλείψεις σε υγειονομικό προσωπικό αφορούσαν κυρίως τους γιατρούς, αλλά και το κατώτερο υγειονομικό προσωπικό.

Για το λόγο αυτό οι γιατροί που συλλαμβάνονταν αιχμάλωτοι από το ΔΣΕ, προωθούνταν μετά από συνεννόηση ή συζήτηση στα νοσοκομεία ή τα χειρουργεία των μονάδων και παρείχαν τις υπηρεσίες τους στους τραυματίες και τους αρρώστους του ΔΣΕ.

«Ο γιατρός Μένος Νασιάκος, υπηρετούσε στο στρατό και είχε πιαστεί αιχμάλωτος», υπογραμμίζει η Κατίνα Τέντα –Λατίφη. «Με την φροντίδα όλων συνήλθε γρήγορα, του πέρασαν τα κρυοπαγήματα κι άρχισε και αυτός να δουλεύει στο νοσοκομείο» (του Βροντερού).⁴¹ Ενσωματώθηκε στο ΔΣΕ και ανέλαμβανε τα δύσκολα περιστατικά⁴².

Περιγράφοντας το ίδιο περιστατικό ο Νώντας Σακελλαρίου αναφέρει πως οι δύο λόχοι που στάλθηκαν να παραλάβουν τα τμήματα που γύριζαν από τη Νάουσα, έφεραν μαζί τους και το γιατρό Μένιο Νασιάκο. «Τον διαβεβαίωσα ότι θα ζήσει μαζί μας ως ίσος προς ίσο και όχι μειωμένος. Ήξερα ότι στο ΔΣΕ είχε αδελφό λοχαγό που σκοτώθηκε στον Κόζιακα υπηρετώντας στο εκεί αρχηγείο στις μάχες του 1947. Τον γιατρό ύστερα από λίγο καιρό τον στείλαμε σε ταξιαρχία: ήταν ευσυνείδητος, εργατικός και όλο τον καιρό ανταποκρίθηκε πολύ καλά⁴³».

Δεν ήταν όμως ο μόνος αιχμάλωτος γιατρός Μένιος Νασιάκος που υπηρέτησε στον ΔΣΕ.

³⁹ Χαράλαμπος Πετρούλιας, 2012, «Η αιχμαλωσία μου και η ζωή των πολιτικών προσφύγων στην Τασκένδη», Αθήνα 2012, σελ 42,45

⁴⁰ Νικήτα Ι. Αγαπητίδη, 1996, «Το χρονικό μιας αιχμαλωσίας (1949-1956)», Αθήνα 1996, σελ 40

⁴¹ Κατίνα Τέντα –Λατίφη, 1999, «Τα απόπαιδα», Εξάντας, σελ 249

⁴² Κατίνα Τέντα –Λατίφη, συνέντευξη στην γράφουσα, Ιούνιος 2013

⁴³ Νώντας Σακελλαρίου, 2010, «Διαθέσαμε τη ζωή μας», το ΒΗΜΑ, σελ 226

Ο Νώντας Σακελλαρίου στο βιβλίο του «Διαθέσαμε τη ζωή μας» αναφέρει επίσης και τους αιχμάλωτους γιατρούς : Δρόσο Σκυλά, Κώστα Καραϊωσηφίδη, Τάκη Χατζηδημητρίου, Γρηγόρη Μπουρέκα, Τάκη Πετρόπουλο, οι οποίοι μένοντας πιστοί στον όρκο τους εντάχθηκαν στην δύναμη του ΔΣΕ και υπηρέτησαν με αυταπάρνηση τους συναγωνιστές και συνανθρώπους τους.

«Τον Ιούλιο του 1948 επιστρατεύθηκα και στάλθηκα ως δεύτερος γιατρός στο 597 τάγμα, υπό τον Ιωάννη Δασκαλόπουλο», θυμάται ο πρώην Ελασίτης γιατρός, Κώστας Καραϊωσηφίδης⁴⁴. Λίγους μήνες αργότερα (10/10/48), ο Κ. Καραϊωσηφίδης παραδόθηκε κατά την διάρκεια μάχης, κάνοντας αμέσως γνωστή την ιδιότητα του : «τι γιατρός είσαι, νοσοκόμος?», τον ρώτησαν. «Όχι γιατρός- γιατρός», τους απάντησε, συνειδητοποιώντας ταυτόχρονα την μεγάλη έλλειψη γιατρών που υπήρχε στην Υγειονομική υπηρεσία του ΔΣΕ, «αφού τον τίτλο του γιατρού τον έδιναν σε νοσοκόμους».

Το τεράστιο έλλειμμα αυτό μας επιβεβαιώνει και ο Νικ. Αγαπητίδης⁴⁵, λέγοντας : «Δουλεύουμε ακατάπαυστα, άλλωστε δεν επαρκούμε ...⁴⁵».

Ο χειρουργός Τάκης Πετρόπουλος συνελήφθη στην Έδεσσα το 1947 και προωθήθηκε στο Γεν. Αρχηγείο. «Τον μετέφεραν στην Λυκόραχη. Πήγαμε εκεί μαζί με το Οδυσσέα Μπάστη, υπεύθυνο τμήματος του Γεν. Αρχηγείου», θυμάται ο Νώντας Σακελλαρίου. «Επειτα από συζήτηση, ο Πετρόπουλος συμφώνησε να μας δουλέψει και μετά να του επιτραπεί να πάει στο εξωτερικό για μετεκπαίδευση. Καθορίστηκε ένας αριθμός προσωπικού και ο χειρουργός Πετρόπουλος να ετοιμαστούν για το νοσοκομείο της περιοχής της Άφρικας (χερσόνησος μεταξύ Μεγάλης και Μικρής Πρέσπας)⁴⁶».

Τέσσερις περίπου μήνες μετά την σύλληψη του (Απρίλης του 49), ο αιχμάλωτος φοιτητής Ιατρικής Χαρ. Πετρούλιας στέλνεται από τον ΔΣΕ σε ορεινό χειρουργείο «ως βοηθός στον γιατρό Αγαπητίδη». «Μου αλλάξαν τα ρούχα που φορούσα, αυτά με τις άσπρες ρίγες που φοράν οι φυλακισμένοι και μου δώσαν ένα μπουφάν και ένα μαύρο παντελόνι... Στο χειρουργείο ήρθε και άλλος αιχμάλωτος, ο Περικλής Ξηρογιάννης, φοιτητής και αυτός. Γνωριστήκαμε με τον γιατρό Αγαπητίδη και μας λέει: “και εγώ αιχμάλωτος είμαι”. Κάθε μέρα βοηθούσαμε τον γιατρό

⁴⁴ Κώστας Ν. Καραϊωσηφίδης, «Ιατρικές αναμνήσεις από τα χρόνια της Εθνικής Αντίστασης και του Εμφυλίου», σελ 4-5 (Δακτυλογραφημένο κείμενο που μου παραχώρησε η κόρη του Ελένη Καραϊωσηφίδου)

⁴⁵ Νικήτα Ι. Αγαπητίδη, 1996, «Το χρονικό μιας αιχμαλωσίας (1949-1956)», Αθήνα 1996, σελ 32

⁴⁶ Νώντας Σακελλαρίου, 2010, «Διαθέσαμε τη ζωή μας», το ΒΗΜΑ ,σελ 179

στις εγχειρίσεις»⁴⁷, αφού εκείνες τις μέρες γίνονταν πολλές μάχες και υπήρχαν πολλές απώλειες, σε νεκρούς και τραυματίες.

Από την πλευρά του ο Νικήτας Αγαπητίδης σημειώνει πως στους Χιονιάδες, όπου μεταφέρθηκε αμέσως μετά την αιχμαλωσία του τον Απρίλιο του 1949, γνώρισε ανάμεσα σε άλλους αιχμαλώτους των Ταγμάτων Πεζικού 584,628,629 και τον γιατρό του 584 ΤΠ, Σεραφείμ Σακκά. «Αφού μας ανέκριναν» θυμάται, «μας είπαν ότι δεν πρέπει να στενοχωριόμαστε, ότι η ζωή μας θα είναι στο εξής καλή, ότι θα συναντηθούμε με τον αρχίατρο της περιοχής και θα εγκατασταθούμε στο Χειρουργείο για να τον βοηθάμε. Σε λίγο ήρθε πράγματι να μας πάρει ο αρχίατρος Γιώργος Τζαμαλούκας, παλιός επιμελητής του Τζανείου Νοσοκομείου»⁴⁸.

Εκτός όμως των ιατρικών τους καθηκόντων, οι αιχμάλωτοι αναλάμβαναν κάποιες φορές και άλλες αποστολές, ανάλογα με τις γνώσεις τους ή την προηγούμενη εμπειρία τους.

Όπως αναφέρει ο αιχμάλωτος Χαρ. Πετρούλιας -ο οποίος είχε διατελέσει εκπαιδευτής νεοσυλλέκτων στην Κόρινθο-, λίγες μόλις μέρες μετά την σύλληψη του, του ζητήθηκε να βοηθήσει στην εκπαίδευση πρόσφατα επιστρατευμένων μαχητριών. «Να τους πεις λίγα λόγια για το ντουφέκι και το οπλοπολυβόλο μπρεν, -ονοματολογία, λύση και αρμολόγηση-, μου είπε ο λοχαγός τους»⁴⁹.

ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ

Ο ΔΣΕ γνωρίζοντας πως οι αιχμάλωτοι από την στιγμή που εξαφανίζονταν από την δύναμη του ΕΣ και μέχρι να δώσουν σημεία ζωής (επιτυχής απόδραση και επιστροφή στον ΕΣ) ή να βρουν το θάνατο στο πεδίο της μάχης, θεωρούνταν και καταγράφονταν ως αγνοούμενοι, φρόντιζε να στείλει καθησυχαστικά «μηνύματα» προς τους οικείους τους, ότι ζουν και είναι καλά στην υγεία τους.

Αυτό επιτυγχάνονταν κυρίως μέσω:

- Των εκπομπών του Ρ/Σ «Ελεύθερη Ελλάδα»
- Των εντύπων που εξέδιδε ο ΔΣ, όπως η εφημερίδα «Προς τη Νίκη»

⁴⁷Χαράλαμπος Πετρούλιας, 2012, «Η αιχμαλωσία μου και η ζωή των πολιτικών προσφύγων στην Τασκένδη», Αθήνα 2012, σελ 66

⁴⁸ Νικήτα Ι. Αγαπητίδη, 1996, «Το χρονικό μιας αιχμαλωσίας (1949-1956)», Αθήνα 1996, σελ 30.

⁴⁹Χαράλαμπος Πετρούλιας, 2012, «Η αιχμαλωσία μου και η ζωή των πολιτικών προσφύγων στην Τασκένδη», Αθήνα 2012, σελ 48

Συγκεκριμένα ο Ρ/Σ «Ελεύθερη Ελλάδα», που εξέπεμπε από τον Ιούλιο του 1947 από το Βελιγράδι και αργότερα από το Βουκουρέστι (Μάρτιος του '49)⁵⁰, είχε δημιουργήσει ειδικές εκπομπές, μέσω των οποίων οι αιχμάλωτοι έστελναν μηνύματα στις οικογένειες τους. Πολλά από τα μηνύματα αυτά αποτελούσαν και απόδειξη των επιτυχιών του ΔΣΕ, ή δείγματα των αποκηρύξεων του κυβερνητικού συνασπισμού⁵¹.

Το πρόβλημα βέβαια ήταν ότι η εμβέλεια του Ρ/Σ ήταν περιορισμένη, άρα θα ήταν αδύνατον για μια οικογένεια που κατοικούσε πχ στην Πελοπόννησο να μάθει για τον αγνοούμενο στρατιώτη της. Εξ' άλλου ελάχιστα σπίτια στην τότε ελληνική επαρχία διέθεταν ραδιόφωνο! Τέλος ο ΕΣ φρόντιζε συχνά να παρεμβάλλει παράσιτα για να μειώσει στο ελάχιστο την ακροατικότητα του σταθμού.

Παρ' όλα αυτά τα δελτία αυτά παρουσιάζουν εξαιρετικό ενδιαφέρον από πολλές πλευρές.

Στο δελτίο υπ. αριθμ.1698 της 29/1/49⁵² μεταδιδόταν ότι :

«οι Κρητικοί πρώην φαντάροι: Τ.Θ του 571 ΤΠ από τα Ανώγια Μυλοποτάμου, Α. Α από το Μυριοκέφαλο Ρεθύμνης και Τ. Α από τα Πόμπια Ηρακλείου, ειδοποιούν τις οικογένειες τους ότι βρίσκονται στην Ελεύθερη Ελλάδα, περνούν πολύ καλά και να μην ανησυχούν. Παραγγέλνουν επίσης στους συμπατριώτες τους κρητικούς φαντάρους να φύγουν από την κλάση του ΜΦΣ στρατού και να'ρθουν εδώ που κανένας δεν τους υποχρεώνει να πολεμήσουν».

Στο ίδιο δελτίο υπάρχει και δεύτερη κατάσταση ονομάτων αιχμαλώτων, όπου γίνεται και μία μικρή διαφοροποίηση: η πρώτη ομάδα φαίνεται ότι διάκειται θετικά προς τον ΔΣΕ ή έχει προσχωρήσει σε αυτόν, αφού «ο Τ.Χ του 502 Τ.Π και ο Ε.Α του 74 Τ.Π καλούν τους συναδέλφους τους να τους μιμηθούν και να γλυτώσουν από το σφαγείο περνώντας στην Ελεύθερη Ελλάδα, ενώ οι αιχμάλωτοι της δεύτερης ομάδας Γ.Φ, Π.Κ και Π.Γ., γράφουν απλώς ότι «είναι καλά και να μην δίνουν καμία πίστη στους ΜΦσίστες απατεώνες, που λένε ότι ο ΔΣΕ κακομεταχειρίζεται τους αιχμαλώτους».

Λίγο αργότερα στο δελτίο υπ. αριθμ. 64⁵³ της 3/4/49 αναμεταδίδονται μηνύματα αιχμαλώτων «και τώρα μαχητών του ΔΣΕ», με την ευκαιρία της επετείου του Λιτοχώρου. Σε αυτά υπερισχύει η διάθεση διαφώτισης των φαντάρων για το έργο του ΔΣΕ. Λόγου χάριν ο Α.Δ του 519 ΤΠ σημειώνει για το ΔΣΕ: «Εδώ σε σκλαβώνει η συμπεριφορά των μαχητών και των στελεχών. Εδώ δεν έχει βρισιά, δεν έχει φυλακή και αγγαρεία. Συναδελφωθείτε με το ΔΣΕ...».

⁵⁰ Βάσω Ψιμούλη, 2006, "Ελεύθερη Ελλάδα", "Η φωνή της αλήθειας", Θεμέλιο/ΑΣΚΙ, σελ 13,24

⁵¹ Γ. Μαργαρίτης, 2002, «Ιστορία του Ελληνικού Εμφυλίου Πολέμου», Τόμος ΙΙ, Βιβλιόραμα ,σελ 464

⁵² Αρχείο Χαρ. Φλωράκης, Ρ/Σ «Ελεύθερη Ελλάδα», Α6.2.3.1

⁵³ Αρχείο Χαρ. Φλωράκης, Ρ/Σ «Ελεύθερη Ελλάδα», Α6.2.3.4

Πιο κάτω ένας άλλος αιχμάλωτος ο Α.Γ, τονίζει πως στο ΔΣΕ πείσθηκε απόλυτα πως «η νίκη είναι του λαού» και καλεί τους παλιούς του συναδέλφους «που χύνουν άδικα το αίμα τους για τους αμερικανούς και τους προδότες, να'ρθουν κοντά στα αδέρφια τους για να φέρουν μια ώρα γρηγορότερα τη νίκη και τη λευτεριά στον τόπο μας».

Τέλος στην ίδια εκπομπή⁵⁴ ο Τ.Χ του 442 ΤΕ, υπογραμμίζει πως ο ΔΣΕ είναι «ηθικά ανώτερος από τον ΜΦσισμό, γιατί είναι στρατός του λαού και γράφει πως «δεν είναι δυνατόν να ξεχάσει την περιποίηση που δέχτηκε από τον ΔΣ όταν τον πιάσαν αιχμάλωτο, κρυοπαγημένο, τον φρόντισαν και τον περιποιήθηκαν ώσπου να φτάσει στο νοσοκομείο...».

Φαίνεται επίσης ότι οι αιχμάλωτοι παροτρύνονταν από το ΔΣΕ να γράφουν γράμματα προς τις οικογένειες τους, όμως «δεν πιστέψαμε ποτέ ότι θα στέλνονταν⁵⁵». Δύσπιστος για τα λεγόμενα των ανταρτών, αλλά και απογοητευμένος που για καιρό δεν άκουγε κανένα μήνυμα για κείνον, ο αιχμάλωτος Αγαπητίδης ενθουσιάζεται όταν στις 4 Ιουνίου 1949 ακούει στο ραδιόφωνο της μονάδας του πως ο ΔΣΕ απαντώντας στα ερωτήματα του Ερυθρού Σταυρού ανακοίνωνε ότι : «ο χειρουργός γιατρός Νικήτας Αγαπητίδης που πιάστηκε αιχμάλωτος στις 4/4/49 στην Πυρσόγιαννη, είναι καλά και εργάζεται στα Χειρουργεία του ΔΣΕ⁵⁶. Έτσι ήμουν βέβαιος ότι οι δικοί μου θα μάθαιναν νέα μου». Τρεις μέρες αργότερα κατά τη διάρκεια της επίσκεψης της Γαλλικής αντιπροσωπείας - Πωλ Ελνάρ, Ανρύ Μπασίς, Υβ Φαρζ, Ζαν Μορίς Έρμαν- στο βουνό, οι Γάλλοι ρώτησαν τον αιχμάλωτο Αγαπητίδη αν χρειάζεται κάτι και εκείνος τους παρακάλεσε να ταχυδρομήσουν ένα γράμμα από το Παρίσι για το σπίτι του.

Εξ 'άλλου στην εφημερίδα «Προς τη Νίκη» δημοσιεύονταν καθημερινά ανακοινωθέντα του ΔΣΕ, ανταποκρίσεις από το μέτωπο, σχόλια και συνεντεύξεις. Η «συνέντευξη» του Χαρ. Πετρούλια στο φύλλο της 12^{ης} Απριλίου 1949, αποτελεί ένα πρώτο γραπτό σημείο για το ότι ο αγνοούμενος αξιωματικός βρισκόταν στη ζωή και αποτυπώνει γλαφυρότατα τις σκέψεις και τις διαπιστώσεις του απεσταλμένου της εφημερίδας⁵⁷.

⁵⁴ Αρχείο Χαρ. Φλωράκης, Ρ/Σ «Ελεύθερη Ελλάδα», Α6.2.3.4.

⁵⁵ Νικήτα Ι. Αγαπητίδη, 1996, «Το χρονικό μιας αιχμαλωσίας (1949-1956)», Αθήνα 1996, σελ 41

⁵⁶ Νικήτα Ι. Αγαπητίδη, 1996, «Το χρονικό μιας αιχμαλωσίας (1949-1956)», Αθήνα 1996, σελ 61

⁵⁷ Αλέξη Πάρνη, 12/4/49, «Γράμμα από το μέτωπο του Γράμμου», Εφημερίδα «Προς τη Νίκη», σελ 3. Ο Πετρούλιας αποκάλυψε στη γράφουσα ότι ουδέποτε του πήραν συνέντευξη από την συγκεκριμένη εφημερίδα (Χ. Πετρούλιας, συνέντευξη στη γράφουσα, Δεκέμβριος 2014)

ΕΚΤΕΛΕΣΕΙΣ

Υπήρξαν όμως και φορές όπου η αντιμετώπιση των αιχμαλώτων δεν ήταν σύμφωνη με τις ανθρωπιστικές αρχές που αναφέρθηκαν πιο πάνω : έτσι στην Νάουσα, σημειώθηκαν «λιγοστές περιπτώσεις αντιλαϊκών ενεργειών, όπως πλιάτσικο και όχι καλή συμπεριφορά στους αιχμαλώτους⁵⁸».

Δυστυχώς υπήρξαν περιπτώσεις κατά τις οποίες οι εξελίξεις ήταν απρόσμενες και η κατάληξη των αιχμαλώτων εξαιρετικά δυσοίωνη.

Παραμένοντας κρατούμενοι του ΔΣΕ, οι αιχμάλωτοι ακολουθούσαν τις πορείες του, υφιστάμενοι τον κίνδυνο είτε να σκοτωθούν κατά την διάρκεια της μάχης από «φίλια πυρά», είτε να εκτελεστούν από τους μαχητές, αφού μια ενδεχόμενη απελευθέρωση τους κάτω από συγκεκριμένες συνθήκες, κινδύνευε να αποτελέσει πηγή πολύτιμων πληροφοριών για τον εχθρό.

Την ίδια τύχη με τους τελευταίους είχαν και αυτοί, που αντιδρώντας αυθόρμητα θα προσπαθούσαν να αποδράσουν.

Έτσι, το εξαιρετικά ευαίσθητο θέμα των εκτελέσεων δεν θίγεται εύκολα από τους συγγραφείς που έχουν ασχοληθεί με τον Εμφύλιο πόλεμο.

Παρ' όλα αυτά στην βιβλιογραφία υπάρχουν διάσπαρτες αναφορές στις οποίες γίνεται μνεία για περιστατικά εκτελέσεων αιχμαλώτων κατά την διάρκεια του Εμφυλίου.

Όντας στο Γράμμο, ο αιχμάλωτος γιατρός Νικήτας Αγαπητίδης αναφέρει πως ο τραυματίας Μπαλάσκας εκτελέστηκε από τους αντάρτες «επειδή δοκίμασε να αποδράσει⁵⁹».

Μια από τις σημαντικότερες αναφορές για εκτελέσεις αιχμαλώτων που αφορά στον Εμφύλιο στην Πελοπόννησο, είναι και η εξής: κατά τον εγκλωβισμό στις 12/6/1948 ενός τάγματος Εθνοφρουράς, από την διμοιρία του Δ. Καστάνη στη Νέδουσα, σκοτώθηκαν 15 και αιχμαλωτίστηκαν 56 ή (67 κατά την αντάρτη ομαδάρχη Π. Δούνια) στρατιώτες. Κάποιοι αιχμάλωτοι απελευθερώθηκαν στην συνέχεια στη Γραμμένη Πέτρα. Ενώ όμως οι αντάρτες μετακινούνταν μαζί με τους υπόλοιπους αιχμαλώτους, εμφανίσθηκαν ξαφνικά στον Ταΰγετο μεγάλες δυνάμεις Χωροφυλακής. Ο Κονταλώνης στέλνει τότε μικρές ομάδες του ΔΣΕ να χτυπήσουν παραπλανητικά σε διάφορα σημεία. Επειδή όμως υπήρχε άμεσος κίνδυνος εγκλωβισμού του 1ου αντάρτικου τάγματος, «τέθηκε το τραγικό δίλημμα της εξαφάνισης των αιχμαλώτων, επειδή η απελευθέρωση τους θα πρόδιδε τις αντάρτικες θέσεις». Ο κύβος ερρίφθη

⁵⁸Γαβρίλου Παπαδόπουλου, 22/1/49, «Συμπεράσματα από την πολιτική και διαφωτιστική δουλειά στο ΜΦΣ Στρατό», Περιοδικό Δημοκρατικός Στρατός, σελ 199.

⁵⁹Νικήτα Ι. Αγαπητίδη, 1996, «Το χρονικό μιας αιχμαλωσίας (1949-1956)», Αθήνα 1996, σελ 26

και έτσι στα Λακώμματα «έγινε αθόρυβα η μεγάλη θυσία των περίπου 40 αιχμαλώτων του 75 τάγματος Εθνοφρουράς»⁶⁰.

Αναπάντητο επίσης παραμένει 65 χρόνια μετά το ερώτημα της εκτέλεσης ή μη του αιχμάλωτου ταξίαρχου του ΕΣ, Δημητρίου (Μίμη) Μαρκόπουλου, που συνελήφθη από το τμήμα του Διαμαντή στο Λιδωρίκι στις 19/4/1949 και βρέθηκε νεκρός στις 30/6/49 στην περιοχή του Κλειτσού Ευρυτανίας⁶¹. Στην εξαιρετικά δύσκολη συγκυρία του 1949, το ενδεχόμενο της εκτέλεσης του δεν μπορεί με βεβαιότητα να αποκλεισθεί, όπως μας αφηγήθηκε ο Λεων. Καλλιβρετάκης.

Διάσπαρτα περιστατικά εκτελέσεων βρίσκουμε στα Αρχεία Εμφυλίου πολέμου της Διεύθυνσης Ιστορίας Στρατού, για τα οποία δεν έχουμε αντίστοιχη πληροφόρηση από την πλευρά του ΔΣΕ, ώστε να διαπιστώσουμε αν πράγματι επρόκειτο για εκτέλεση κατά την προσπάθεια απόδρασης.

1. «Ο λόχος 1/10 έσχεν έναν οπλίτην αιχμάλωτον, τον οποίον οι συμμορίται εξετέλεσαν, του πτώματός του ανευρεθέντος εις θέσιν Στεκούλα...»⁶², αναφέρεται σε έκθεση επί των επιχειρήσεων στην Άνω Προστοβά(23/12/47).
2. Ο αιφνιδιασμός λόχου από το ΔΣΕ στην περιοχή Αράχωβας-Περιθωρίου στις 31/12/47, είχε σαν αποτέλεσμα την συντριβή του ΕΣ και την σύλληψη του έφ. Ανθυπολοχαγού Μπούρα Σπ., «ον και οι αντάρτες εξετέλεσαν» και 10 οπλιτών «ους αφού απεγύμνωσαν αφήκαν ελευθέρους»⁶³.
3. Δεν έχει επίσης ριχτεί φως στο περιστατικό των 173- 178 αγνοουμένων του 611Τ.Π,που διαλύθηκε από τον ΔΣΕ στις 5 Μαρτίου 1948 στην Μουργκάνα. Από το τμήμα αυτό εκτελέστηκαν μετά από δίκη στον Τσαμαντά 4 αξιωματικοί, ενώ στους φαντάρους προτάθηκε να προσχωρήσουν ή να παραδώσουν τις στολές τους και να φύγουν. Οι περισσότεροι από αυτούς (120) που προτίμησαν την 2^η λύση, βρέθηκαν μετά από 23 χρόνια σε κοινό τάφο «με μια σφαίρα στο κρανίο και τα οστά των χεριών δεμένα με καλώδιο»⁶⁴....».

Το θέμα εκτελέσεων αιχμαλώτων έγινε αναπόφευκτα και αυτό κομμάτι της προπαγάνδας των δύο στρατευμάτων.

⁶⁰Κωνσταντίνος Μπρούσαλης, 2008, «Οι ανυπότακτοι/το 2ο αντάρτικο στην Πελοπόννησο», Παρασκήνιο, σελ 385-6

⁶¹Λεωνίδας Καλλιβρετάκης, 2001,«Ο Θάνατος ενός ταξίαρχου»,Φιλίστωρ,

⁶² ΑΕΠ, τόμος 7, σελ 147

⁶³ ΑΕΠ, τόμος 7, σελ 154

⁶⁴Άλεξ. Ζαούσης, 1993, «Η τραγική αναμέτρηση, 1945-49, Τόμος Β'», Ωκεανίδα, σελ 34

Έτσι σε θεωρητικό επίπεδο φαίνεται ότι υπήρχε κεντρική κατεύθυνση από το Π.Γ της Κ.Ε του ΚΚΕ, για «όσους δήθεν δεν έρχονται στο ΔΣΕ ακόμα και τα στελέχη του ΚΚΕ, (να) χαρακτηρίζονται σαν προδότες που θα εκτελούνται» Η «οδηγία» αυτή, όπως καταγράφεται στο περιοδικό «Δημοκρατικός Στρατός», διαστρεβλώνονταν από τον Εθνικό στρατό και μεταφραζόταν στο σύνθημα : «όποιος πιαστεί αιχμάλωτος ή αυτομολήσει, βασανίζεται και σφάζεται από το Δ.Σ. Η άποψη αυτή επηρέαζε αρνητικά το 95% των φαντάρων⁶⁵».

Η ΜΕΤΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΩΝ ΑΙΧΜΑΛΩΤΩΝ ΜΑΧΗΤΩΝ ΤΟΥ ΔΣΕ ΑΠΟ ΤΟΝ ΕΘΝΙΚΟ ΣΤΡΑΤΟ

Εντελώς διαφορετική αντιμετώπιση φαίνεται να είχαν οι μαχητές του ΔΣΕ που αιχμαλωτίζονταν από τον ΕΣ.

Η βασική γραμμή συνοψιζόταν στα εξής: «Οι αντάρτες που συλλαμβάνονταν αιχμάλωτοι από τον Εθνικό Στρατό υποβάλλονταν αμέσως σε ανακρίσεις: αν δεν προέκυπταν επιβαρυντικά στοιχεία (και αυτό αφορούσε κυρίως τους επιστρατευμένους), τότε αυτοί προωθούνταν στα χωριά τους. Εάν όμως- κατά την γνώμη των αξιωματικών του Στρατού-, βαρύνονταν με εγκληματικές πράξεις, παραπέμπονταν άμεσα σε Στρατοδικείο. Σε ορισμένες περιπτώσεις κάποιοι ζητούσαν να πολεμήσουν με τον Εθνικό Στρατό, ενώ άλλοι (σπάνια), κατόρθωναν να αποδράσουν»⁶⁶.

«Εκδικητική, απάνθρωπη και πέρα για πέρα αντίθετη με τις επικυρωμένες νόρμες συμπεριφοράς του διεθνούς δικαίου», χαρακτηρίζει την στάση των οπλιτών και αξιωματικών που υπηρετούσαν την αντίπαλη παράταξη ο Δημ. Κατσή. Αναφέρεται διεξοδικά σε περιπτώσεις τμημάτων του ΔΣΕ που αναγκάστηκαν να παραδοθούν και προφυλακίστηκαν, πέρασαν στρατοδικείο και καταδικάστηκαν σε πολυετή φυλάκιση και εξορία. Συγκεκριμένα γράφει πως το Στρατοδικείο Θεσσαλονίκης δίκασε καθημερινά 5-6 αιχμάλωτους αντάρτες, με αποτέλεσμα τον Οκτώβρη του '48 να βρίσκονται καταδικασμένοι στο Επταπύργιο 700 μαχητές. «Όλοι τους οδηγήθηκαν στην συνέχεια στα Γιούρα⁶⁷».

Ακόμα πιο ακραία φαίνεται να ήταν η συμπεριφορά των στρατιωτών του ΕΣ απέναντι στους ανήμπορους τραυματίες. Η αυθόρμητη αντίδραση για

⁶⁵ Γαβριήλ Παπαδόπουλου, «Ο μοναρχοφασιστικός στρατός στο δρόμο της αποσύνθεσης και η δουλειά μας σ' αυτόν», Περιοδικό Δημοκρατικός Στρατός, σελ 413

⁶⁶ Αντωνιάδης Ιωάννης, αντιστράτηγος ε.α του Εθνικού στρατού, συνέντευξη στη γράφουσα, Δεκέμβριος 2010

⁶⁷ Δημ.Κατσή, 1997, «Το Ημερολόγιο ενός αντάρτη του ΔΣΕ 1946-49», Αθήνα 1997, τόμος 1ος, σελ 184

ένα μαχητή του ΔΣΕ σε μία συμπλοκή, ιδίως σε περιοχές βαλτώδεις χωρίς ορατότητα, ήταν να προλάβει να ρίξει πρώτος στον φαντάρο του ΕΣ που θα βρισκόταν απέναντί του. «Όταν όμως υπήρχε τραυματίας φαντάρος, στο μέτρο του δυνατού, τον περιθάλαμε με κίνδυνο να μας σκοτώσει. Αλλά οι Βαν Φλίτηδες είχαν διαπαιδαγωγήσει τους στρατιώτες τους να σκοτώνουν επιτόπου τους τραυματίες του ΔΣΕ⁶⁸». Στη μάχη της Φλώρινας στις 12 Φλεβάρη 1949, υποστηρίζεται ότι εκτελέστηκαν από τον Κυβερνητικό Στρατό περί τους 350 τραυματίες του ΔΣΕ. «Εκεί έσκαψαν ένα λάκκο και με μπουλντόζες έριξαν μέσα τα πτώματα - ανάμεσα στα πτώματα υπήρχαν και μαχητές του ΔΣΕ που ήταν ακόμα ζωντανοί-ημιθανείς⁶⁹».

Υπήρξαν φορές όπου ο ΔΣΕ έκρυβε τους τραυματίες του σε ειδικές κρυψώνες κάτω από φρικτές συνθήκες (κρύο, υγρασία, κίνδυνος επιμολύνσεων, έλλειψη τροφής κλπ). Όταν οι στρατιώτες του Κυβερνητικού στρατού ανακάλυπταν την κρυψώνα αυτή, -συνήθως μετά από προδοσία-, έριχναν αμέσως μία χειροβομβίδα και αποδεκάτιζαν τους άτυχους μαχητές. Θεωρούσαν πως η μεταφορά, η περίθαλψη και η ανάρρωση τους θα συσώρευε επιπλέον προβλήματα στο κυβερνητικό στρατόπεδο⁷⁰.

Όσον αφορά στις νομική πλευρά του ζητήματος των αιχμαλώτων, σύμφωνα με τον Στρατιωτικό Ποινικό Κώδικα που ίσχυε την εποχή του Εμφυλίου (ΑΝ 2803/41), ο αιχμάλωτος που θα απελευθερωνόταν, τιμωρούνταν από τον Εθνικό Στρατό με φυλάκιση τουλάχιστον ενός έτους, εφόσον η πράξη του δεν επέσυρε βαρύτερη τιμωρία σύμφωνα με άλλη διάταξη (άρθρο 38). Επίσης από τον ίδιο κώδικα (άρθρο 54) προβλεπόταν πως οι οπλίτες ή αξιωματικοί που αυτομολούσαν (στο ΔΣΕ), τιμωρούνταν με θάνατο ή καθαίρεση.

⁶⁸ Αργύρης Κοβάτσης –Δημητρίου, 2009, «Ο ατίθασος ταγματάρχης», σελ 195

⁶⁹ Ριζοσπάστης, Επιστολή Νίκου Κυρίτη, 27/11/2009

⁷⁰ Γ. Μαργαρίτης, 2002, «Ιστορία του Ελληνικού Εμφυλίου Πολέμου», Τόμος ΙΙ, Βιβλιόραμα, σελ 250

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4ο

ΑΙΧΜΑΛΩΣΙΑ ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΕΔΑΦΟΣ- ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΣΥΛΛΗΨΗΣ ΚΑΙ ΔΙΑΒΙΩΣΗΣ ΤΩΝ ΑΙΧΜΑΛΩΤΩΝ

Ελάχιστα είναι τα στοιχεία που έχουμε για τις συνθήκες κάτω από τις οποίες συνελήφθησαν οι αιχμάλωτοι οπλίτες ή αξιωματικοί και τις ενέργειες που ακολουθούσαν τη σύλληψη τους και αυτά προέρχονται κατά κύριο λόγο από τις μαρτυρίες των επιζώντων αιχμαλώτων ή των συγγενών τους.

Η πλέον σημαντική και λεπτομερής είναι η μαρτυρία του Χαρ . Πετρούλια όπως την καταθέτει στο βιβλίο του. Ο ίδιος συνελήφθη στις 6/4/49 στο Γράμμο (στην τοποθεσία Πύργος Στράτσανης), κατά τη διάρκεια νυχτερινής ανιχνευτικής περιπόλου και τις επόμενες μέρες οδηγήθηκε στο Ασημοχώρι (όπου συνάντησε μία ομάδα 7 αιχμαλώτων του 584 Τ. Π, το οποίο είχε μόλις διαλυθεί). Όλους μαζί στη συνέχεια τους μετέφεραν στο χωριό Χιονιάδες.

Κάποιοι από τους ερωτηθέντες αναφέρουν πως συνελήφθησαν σε ενέδρα: ο Ευστρ Σαντζηλιώτης του 572 Τάγματος Πεζικού, της 45ης Μεραρχίας ΕΣ, στο Μπίκοβικ (κορυφή του όρους Βίτσι βόρεια της Καστοριάς), ο Σ.Σ του 518 Τ. Π της 33ης Ταξιαρχίας, έξω από τη Φλώρινα στο χωριό Άλωνα και ο Κων. Λιγάτσικας «περικυκλώθηκε σε ενέδρα και οι αντάρτες του ζήτησαν να πάρει το χωνί και να καλέσει τους χωριανούς (για να επιστρατευτούν στο ΔΣΕ), αλλιώς θα σκότωναν τους στρατιώτες του, μια διμοιρία 12-15 ατόμων. Δέχθηκε να κάνει το πρώτο και οι στρατιώτες του αφέθηκαν ελεύθεροι⁷¹ ...».

Οι περισσότεροι όμως συνελήφθησαν κατά την διάρκεια μάχης. Ο γιατρός Νικήτας Αγαπητίδης-εγκαταλελειμμένος με 30 τραυματίες από τον Ταξίαρχο –Διοικητή της μονάδας του (75η ταξιαρχία)⁷², συνελήφθη σε Ορεινό χειρουργείο στην περιοχή της Πυρσόγιαννης στις 4/4/49. Συγκεκριμένα η Υγειονομική μονάδα είχε διαταγή από την Ταξιαρχία να παραμείνει στη θέση της μέχρι νεωτέρας διαταγής, όμως ο Ταξίαρχος Κώτσαλος συμμετέχοντας κατ' αρχήν στις σφοδρές μάχες, δεν επέστρεψε και δεν ενδιαφέρθηκε για την τύχη των στρατιωτών του, έχοντας την απόλυτη κάλυψη του Διοικητή της VIIης Μεραρχίας⁷³.

Επίσης ο Γεωργ. Γεράνιος συνελήφθη σε μάχη με την 1η Μεραρχία του ΔΣΕ υπό τον Καπετάν Γιώτη κοντά στον Προυσό, ο Φ.Σ σε μάχη στις 8/6/48 Λάκκα Σούλι, ο Θεοδόσιος Σμυρνιός συνελήφθη στη Μάχη της

⁷¹ Συνέντευξη του ανιψιού του Ξενοφ. Λιγάτσικα στη γράφουσα, 15/10/14

⁷² Νικήτα Ι. Αγαπητίδη, 1996, «Το χρονικό μιας αιχμαλωσίας (1949-1956)», Αθήνα 1996, σελ 24

⁷³ ΑΕΠ, Τόμος 13^{ος}, σελ 135-36

Φλώρινας, ο Διον Βερονίκης σε μάχη, ο Βασίλ. Σιμαλάς σε μάχη με τον ΔΣΕ στους Χιονιάδες στις 2/4/49, ο Ευστρ. Βατής σε μάχη, ο Κων. Καπέλιος τραυματίστηκε κατά την διάρκεια μάχης και συνελήφθη στην Πυρσόγιαννη στις 4/4/1949/(υπηρετούσε στο 582 Τ.Π) ενώ ο Γ. Π αυτομόλησε στο ΔΣΕ το 1948 σε μάχη στα Τουπόλιανα Ευρυτανίας. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το τι διημερίφθη κατά τη διάρκεια των μαχών αυτών.

Το περιστατικό που αφορούσε στη σύλληψη του πρώην ΕΛΑΣίτη Γεώργιου Γεράνιου όπως μας το διηγήθηκε ο γιος του Θεόδωρος Γεράνιος⁷⁴-, έγινε κάπως έτσι: «τον είδε ένας μαχητής του ΔΣΕ (ίσως ο Περικλής ?) και του είπε: “Γεράνιε, είσαι με τους φασίστες, με την Φρειδερίκη?” κι εκείνος απάντησε : “Παιδιά θα ‘ρθω μαζί σας”. Έτσι προσχώρησε στο ΔΣΕ στις αρχές του 1947».

«Ο Εθνικός στρατός έκανε υποχώρηση και αυτός και οι σύντροφοι του έμειναν στη μέση και έτσι τους αιχμαλώτισανε μαζί με άλλους 7 και - διηγείτο ο Διον. Βερονίκης στα ανίψια και τα εγγόνια του-, προορίζονταν όλοι για εκτέλεση. Όμως εκείνος βγήκε μπροστά και είπε: “έλληνες αυτοί (οι αντάρτες), έλληνες και εμείς, δεν θα μας σκοτώσουνε”⁷⁵. Οι αντάρτες του είπαν να κάτσει στην άκρη και εκείνος προσχώρησε στις γραμμές του ΔΣΕ. Τους άλλους δύο δεν τους ξαναείδε (ίσως τους εκτελέσανε)»..

«Το τμήμα του Βασίλ. Σιμαλά πήγε να οπισθοχωρήσει και έπεσε επάνω σε τμήμα του ΔΣΕ στους Χιονιάδες στις 2/4/49. Έτσι συνελήφθη αιχμάλωτος⁷⁶. Ο ταγματάρχης του Βαλάσης αυτοκτόνησε χρησιμοποιώντας το πιστόλι του για να μην πέσει στα χέρια των ανταρτών».

«Σε μια μάχη τραυματίστηκε ο λοχαγός του και ο Ευστράτιος (Στρατής). Βατής τον πήρε στον ώμο για να τον σώσει. Ο τραυματίας πέθανε καθ’ οδόν και ο Στρατής. πιάστηκε αιχμάλωτος⁷⁷ ...».

Στρατιώτης -από 25/8/1948- του 584 ΤΠ, ο Μακρονησιώτης Ανδρόνης Γεώργιος αυτομόλησε στο ΔΣΕ στην διάρκεια μάχης: «στις 2/4/1949 με την διείσδυση του ΔΣΕ στο Γράμμο αυτομόλησα από το στρατό και πέρασα στις γραμμές του ΔΣΕ στο τάγμα τότε του Ζώη, που χτύπησε στο σημείο αυτό που ήταν το τάγμα μας⁷⁸».

⁷⁴ Συνέντευξη του γιού του Θεόδωρου Γεράνιου στη γράφουσα, 2/10/14

⁷⁵ Συνέντευξη του ανιψιού του Χαράλαμπου Βερονίκη στη γράφουσα, 13/10/14

⁷⁶ Συνέντευξη Βασίλειου Σιμαλά στη γράφουσα στις 10/10/14

⁷⁷ Συνέντευξη της νύφης του Βασιλικής Βατή στη γράφουσα ,30/10/14

⁷⁸ Γεωργίου Δ. Ανδρόνη, 1992, «Η Αυτοβιογραφία μου» (Χειρόγραφο),, σελ 2

ΜΙΑ ΝΕΑ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

“Όπως σημειώνει ο Χαρ. Πετρούλιας, στους Χιονιάδες έγινε η πρώτη ουσιαστική «επέμβαση», που αποσκοπούσε στην αλλαγή της εμφάνισης τους: «μας πήραν τα στρατιωτικά ρούχα και μας έδωσαν ένα σακάκι και ένα παντελόνι με κορδόνια, χρώματος ανοιχτού καφέ με μεγάλες άσπρες ρίγες. Ήταν στολές που φοράνε οι φυλακισμένοι για να μας ξεχωρίζουν και να μη μπορούμε να αποδράσουμε⁷⁹ ».

Αυτονόητο ήταν ότι οι αιχμάλωτοι ως μέλη του εχθρικού στρατού, εάν δεν υπόκειντο σε κάποιου είδους περιορισμό πχ φυλάκιση, μετά την σύλληψη και ανάκριση τους θα έμπαιναν υπό παρακολούθηση. Κύριος σκοπός της παρακολούθησης ήταν η αποτροπή της δραπέτευσης τους, με όλα τα συνακόλουθα της (κυρίως τη διαρροή πληροφοριών στον εχθρό).

Για την ομάδα των οκτώ αιχμαλώτων του Πετρούλια, ο πρώτος περιορισμός έγινε σε ένα εγκαταλελειμμένο σπίτι στο χωριό Γοργοπόταμος, το οποίο είχε εκκενωθεί από τους κατοίκους του. «Είχαν σκοπούς και μας φυλάγανε, μας βγάζανε στην αυλή μια ώρα το πρωί, μετά το μεσημέρι και το ίδιο (έκαναν) το βράδυ, για τουαλέτα και τσάι⁸⁰».

Η επόμενη κράτηση τους θα γινόταν στο Πληκάτι, σε μια καλύβα από λατσούδια, δηλαδή κλαδιά από έλατα, που φτιάζανε αντάρτες και αιχμάλωτοι μαζί!

Τέλος στις αρχές Μαΐου του 1949 τους οκτώ αξιωματικούς τους μετέφεραν σε «στρατόπεδο συγκεντρώσεως» στην περιοχή της Γράμμουστας. «Εκεί υπήρχε μόνο ένα μικρό εκκλησάκι, όπου έβαζαν τους κρατούμενους και τους αιχμαλώτους⁸¹. Ήταν «μια εκκλησία χαλασμένη και πίσω από αυτήν σπίτια πεσμένα ή ετοιμόρροπα. Εκεί γινόντουσαν και ανταρτοδικεία και δεκάδες στέλνονταν στον άλλο κόσμο⁸²... ».

Παρόλο που ήταν Μάης μήνας, οι εξαιρετικά δυσμενείς καιρικές συνθήκες, δηλαδή η υγρασία και το κρύο δεν ήταν δυνατόν να αντιμετωπιστούν με τη «μια κουβέρτα που στρώναμε το βράδυ τη μισή από κάτω και με την άλλη μισή σκεπαζόμαστε...». Για το λόγο αυτό οι αιχμάλωτοι ζήτησαν από τους σκοπούς κλαδιά από έλατα να τα στρώσουν κάτω για να μην κρυώνουν. Στην αρχή τους είπαν ότι

⁷⁹Χαράλαμπος Πετρούλιας, 2012, «Η αιχμαλωσία μου και η ζωή των πολιτικών προσφύγων στην Τασκένδη», Αθήνα 2012, σελ 42

⁸⁰Χαράλαμπος Πετρούλιας, 2012, «Η αιχμαλωσία μου και η ζωή των πολιτικών προσφύγων στην Τασκένδη», Αθήνα 2012, σελ 56

⁸¹Χαράλαμπος Πετρούλιας, 2012, «Η αιχμαλωσία μου και η ζωή των πολιτικών προσφύγων στην Τασκένδη», Αθήνα 2012, σελ 55

⁸²Νικήτα Ι. Αγαπητίδη, 1996, «Το χρονικό μιας αιχμαλωσίας (1949-1956)», Αθήνα 1996, σελ 54

“απαγορεύεται”, «μάλλον επειδή ήταν λίγοι οι σκοποί και φοβόντουσαν μην δραπετεύσουμε». Στην πορεία τους έδωσαν κλαδιά και έτσι οι συνθήκες βελτιώθηκαν. Έξω τους έβγαζαν μια ώρα κάθε πρωί και κάθε μεσημέρι στον περίβολο της εκκλησίας.

Η κράτηση τους στη Γράμμουστα διήρκεσε δύο μήνες. Από εκεί τους μετέφεραν στη Φούσια.

Το συσσίτιο στη Γράμμουστα ήταν φτωχό, ήταν όμως το ίδιο για σκοπούς και αιχμαλώτους: «για πρωινό τσάι και μια φέτα ψωμί, για φαγητό μεσημέρι και βράδυ σούπα, νερομπούρμπουλο πότε με μακαρόνια και πότε με λίγα φασόλια, χωρίς όμως λάδι και αλάτι. Μας δίνανε και από 3 τσιγάρα την ημέρα στον καθένα⁸³».

Αντίστοιχα για το συσσίτιο ο Αγαπητίδης,-που υπηρετούσε στους Χιονάδες στο Α' ΚΟΧ (Κινητό Ορεινό Χειρουργείο)-, σημειώνει πως ήταν «ρύζι ή μάλλον σκουπόσπορος, χόρτα χωρίς λάδι και ψωμί σικαλίσιο». Ο ίδιος ισχυρίζεται ότι το θέμα του συσσιτίου το χειριζόταν ο γιατρός Τζαμαλούκας, ο οποίος θεωρούσε ότι δεν χρειάζονταν «περιττά και πολυτελή φαγητά», μολονότι υπήρχαν τρόφιμα. Σκοπός του ήταν με τον τρόπο αυτό να κερδίσει την εύνοια των ανωτέρων του, που στο παρελθόν είχε διαταραχθεί⁸⁴.

Λίγο αργότερα τα πράγματα για την ομάδα του Αγαπητίδη στο θέμα του συσσιτίου καλυτέρευσαν. Κατά την μετακίνηση τους στο Παλιοχώρι του Ανατολικού Γράμμου οι συνθήκες της κράτησης τους βελτιώθηκαν σημαντικά: «το φαϊ άλλαξε, είχε μαρμελάδα άφθονη, ρύζι καλό, κονσέρβες, μακαρόνια⁸⁵».

ΑΥΤΟΠΤΕΣ ΜΑΡΤΥΡΕΣ ΜΙΑΣ ΕΚΤΕΛΕΣΗΣ

Κατά τη διάρκεια της κράτησης των 8 αιχμαλώτων στο «στρατόπεδο» αυτό της Γράμμουστας, οι αιχμάλωτοι θα γίνονταν μάρτυρες δύο εκτελέσεων.

Η πρώτη αφορούσε ένα επιστρατευμένο τσομπανόπουλο που είχε επιχειρήσει να αποδράσει. Μόλις έγινε το συμβάν αυτό, οι αιχμάλωτοι «περίμεναν τη σειρά τους», το δικό τους τέλος, όπως ισχυρίζεται ο Πετρούλιας. Η εξέλιξη αυτή ακυρώθηκε με την επίσκεψη τριών ανωτέρων αξιωματικών του ΔΣΕ, που «μας ανέκριναν έναν- έναν χωριστά, μας ρώτησαν πως περνάμε, αν θέλουμε κάτι και αν επιθυμούμε

⁸³ Χαράλαμπος Πετρούλιας, 2012, «Η αιχμαλωσία μου και η ζωή των πολιτικών προσφύγων στην Τασκένδη», Αθήνα 2012, σελ 56

⁸⁴ Νικήτα Ι. Αγαπητίδη, 1996, «Το χρονικό μιας αιχμαλωσίας (1949-1956)», Αθήνα 1996, σελ 43

⁸⁵ Νικήτα Ι. Αγαπητίδη, 1996, «Το χρονικό μιας αιχμαλωσίας (1949-1956)», Αθήνα 1996, σελ 57

να δώσουμε ένα μήνυμα που θα μεταδοθεί από τον Ρ/Σ Ελεύθερη Ελλάδα».

Αργότερα στην Τασκένδη ο Πετρούλιας θα μάθαινε από τον σκοπό που τους φρουρούσε, ότι «ο στρατοπεδάρχης είχε σκοπό να τους σκοτώσει, του έκαναν όμως παρατήρηση οι τρεις αξιωματικοί για την συμπεριφορά του⁸⁶ ...» και έτσι η εξέλιξη αυτή απετράπη.

Μετά τη μάχη στο Πάτωμα (2/6/49) έφεραν στη Γράμμουςτα και ένα 5ετή φοιτητή της Ιατρικής- τον Μητροκώστα Γεώργιο-, «που όμως προσπάθησε να δραπετεύσει, και ο συνοδός αντάρτης τον πυροβόλησε και τον σκότωσε⁸⁷ ...». Σύμφωνα με την αφήγηση του Αγαπητίδη, ο φοιτητής αυτός είχε προηγουμένως -λόγω της ιδιότητας του-, διατελέσει βοηθός του στο Α ΚΟΧ και του είχε αμέσως ανοιχτεί για απόδραση. «Δυστυχώς ύστερα από λίγο τον πήραν για άλλο τμήμα, γιατί ίσως καταλάβαιναν ότι έπρεπε να βρίσκεται υπό αυστηρότερο έλεγχο.. Στο δρόμο αποπειράθηκε να δραπετεύσει, συνεπλάκη με το συνοδό του ο οποίος και τον πυροβόλησε⁸⁸».

ΠΑΡΑΚΟΛΟΥΘΗΣΗ

Οι αιχμάλωτοι γίνονταν ιδιαίτερα προσεκτικοί στις μεταξύ τους συνομιλίες, επειδή γνώριζαν με βεβαιότητα ότι παρακολουθούνταν.

«Δεν μπορούσα να κάνω τίποτα, γιατί ήμαστε όλη την ώρα υπό παρακολούθηση⁸⁹», εκμυστηρεύεται ο Χαρ. Πετρούλιας .

Όσον αφορά στους γιατρούς, η παρακολούθηση τους ήταν διακριτική, ενώ υπήρχε μέριμνα ώστε να ικανοποιούνται κατά το δυνατόν όλες τους οι ανάγκες. «Ο επίτροπος (Αποστόλης) βρισκόταν πάντα δίπλα μας, παρακολουθούσε τα πάντα, δούλευε, έτρεχε, ήταν γραμματέας μας, κατέγραφε τους τραυματίες και τα πρακτικά των εγχειρήσεων και τη νύκτα φύλαγε εμάς. Μας μιλούσε με τον καλύτερο τρόπο και πάντοτε προσπαθούσε να ικανοποιήσει κάθε μας επιθυμία», μας αποκαλύπτει ο γιατρός Αγαπητίδης⁹⁰ .

«Προσοχή, να μη μιλά μπροστά σε άλλους, να μη καταφέρεται κατά του συστήματος και των επικεφαλής, γιατί αυτή η ελευθεροστομία του

⁸⁶Χαράλαμπος Πετρούλιας, 2012, «Η αιχμαλωσία μου και η ζωή των πολιτικών προσφύγων στην Τασκένδη», Αθήνα 2012, σελ 58

⁸⁷Χαράλαμπος Πετρούλιας, 2012, «Η αιχμαλωσία μου και η ζωή των πολιτικών προσφύγων στην Τασκένδη», Αθήνα 2012, σελ 59

⁸⁸Νικήτα Ι. Αγαπητίδη, 1996, «Το χρονικό μιας αιχμαλωσίας (1949-1956)», Αθήνα 1996, σελ 60, 73

⁸⁹Χαράλαμπος Πετρούλιας, 2012, «Η αιχμαλωσία μου και η ζωή των πολιτικών προσφύγων στην Τασκένδη», Αθήνα 2012, σελ 48

⁹⁰Νικήτα Ι. Αγαπητίδη, 1996, «Το χρονικό μιας αιχμαλωσίας (1949-1956)», Αθήνα 1996, σελ 35

μπορεί να του στοιχίσει⁹¹ », συνιστούσε ο γιατρός Καραιωσηφίδης στον συγκρατούμενο του Αγαπητίδη για να τον προστατεύσει.

ΑΠΟΠΕΙΡΕΣ ΑΠΟΔΡΑΣΗΣ

Παρά το γεγονός της συνεχούς παρακολούθησης τους, οι περισσότεροι αιχμάλωτοι και ιδίως όσοι βρίσκονταν σε ομάδες, άρχισαν μετά το πρώτο διάστημα από τη σύλληψη να συζητούν και να σχεδιάζουν την απόδραση τους. Δεν ήταν ασφαλώς οι δυνατότητες απόδρασης απλές. Χρειάζονταν συντονισμό, γνώση της τοπογραφίας της περιοχής και αρκετή τύχη.

Έτσι ο Χαρ. Πετρούλιας περιγράφει ότι έκανε την πρώτη σκέψη για απόδραση στη διαδρομή από Γοργοπόταμο προς Πληκάτι: οι συνάδελφοί του θεωρούσαν ότι η ομάδα τους συνοδεύονταν από ένα μόνο αντάρτη. Συνεννοήθηκαν λοιπόν με νοήματα να τον δέσουν και να δραπετεύσουν. Την τελευταία στιγμή όμως είδαν παράλληλα προς αυτούς να προχωρά μία ομάδα οπλισμένων ανταρτών, οπότε το σχέδιο τους ακυρώθηκε..

Μια άλλη φορά -κατά την κράτηση τους στο Πληκάτι- παρόλο που ο «υπεύθυνος λοχαγός» επέτρεψε στον Πετρούλια να πάει μια βόλτα στο χωριό, εκείνος αναφέρει πως «δεν μπορούσε να αποδράσει, γιατί η περιοχή ήταν ανταρτοκρατούμενη⁹²».

Τέλος όταν η ομάδα βρισκόταν στη Φούσια κάποιος από τους αιχμαλώτους, ο Μανώλης Νικητιάδης, κατόρθωσε να αποδράσει. Ο δραπετής «έκανε κάθε μέρα σχέδια απόδρασης μαζί με τον Πετρούλια, αλλά -οι δυο τους- βρίσκονταν μακριά από την περιοχή που γίνονταν οι επιχειρήσεις και πολλές θέσεις στη διαδρομή είχαν ναρκοθετηθεί». Η ευκαιρία του δόθηκε όταν απομακρύνθηκε από την ομάδα για σωματική του ανάγκη και κατόρθωσε -μάλλον με την βοήθεια κάποιου - να φθάσει στις γραμμές του στρατού⁹³».

Κατά την διάρκεια της παραμονής τους στους Χιονιάδες ο Αγαπητίδης και οι συγκρατούμενοί του, αφού είδαν πως ο Κυβερνητικός στρατός «αργούσε να έρθει προς απελευθέρωση τους», άρχισαν να κάνουν σχέδια απόδρασης. Μάλιστα ένας από την ομάδα ο φοιτητής Ιατρικής Τίμος Παπαδημητρίου, είχε προτείνει «να ντυθούνε αντάρτες και να κατηφορίσουν προς τις γραμμές του Στρατού⁹⁴». Είχαν μάλιστα

⁹¹Νικήτα Ι. Αγαπητίδη, 1996, «Το χρονικό μιας αιχμαλωσίας (1949-1956)», Αθήνα 1996,σελ26

⁹²Χαράλαμπος Πετρούλιας,2012, «Η αιχμαλωσία μου και η ζωή των πολιτικών προσφύγων στην Τασκένδη», Αθήνα 2012,σελ 49

⁹³Ο πατέρας του Νικητιάδη ήταν αριστερός και ήταν τότε κρατούμενος σε φυλακή στην Ελλάδα. Φαίνεται λοιπόν ότι υπήρχε κάποιος σύνδεσμος-μαχητής του ΔΣΕ που βοήθησε τον αιχμάλωτο φαντάρο Νικητιάδη να αποδράσει. / Συνέντευξη Χαρ. Πετρούλια στη γράφουσα Δεκέμβριος 2014

⁹⁴Νικήτα Ι. Αγαπητίδη, 1996, «Το χρονικό μιας αιχμαλωσίας (1949-1956)», Αθήνα 1996,σελ 42

εξασφαλίσει και κρύψει χειροβομβίδες για να εξουδετερώσουν την φρουρά που τους φύλαγε. Όμως κάποιοι από τους στρατιώτες της ομάδας είχαν αρχίσει να κάνουν παρέα με αντάρτισσες και ένας από αυτούς φαίνεται ότι άφησε να διαρρεύσει το σχέδιο. Η απόδραση όπως ήταν φυσικό ματαιώθηκε, ενώ η παρακολούθηση των αιχμαλώτων εντατικοποιήθηκε.

Την βραδιά της 7^{ης} Ιουλίου '49 όπως σημειώνει ο Αγαπητίδης, οι αιχμάλωτοι του Α ΚΟΧ φυλακίστηκαν, κατηγορούμενοι για απόπειρα δραπετεύσης. Ένας από αυτούς όμως, ο Τίμος που προαναφέρθηκε,, χτύπησε και αφόπλισε το σκοπό, εμποδίστηκε ανεπιτυχώς από έναν άλλο και εν τέλει πυροβολήθηκε από ένα τρίτο μαχητή. Τραυματισμένος κατόρθωσε να ξεφύγει και να προσεγγίσει με επιτυχία τις γραμμές του Στρατού⁹⁵.

ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΤΡΑΥΜΑΤΙΩΝ

Ένα μεγάλο και συχνά δυσεπίλυτο πρόβλημα στο Δημοκρατικό Στρατό ήταν οι αιχμάλωτοι τραυματίες. Οι γιατροί, τόσο αυτοί του ΔΣΕ, όσο και οι αιχμάλωτοι του ΕΣ, κατέβαλαν υπεράνθρωπες προσπάθειες για την θεραπεία των τραυμάτων τους. Όμως αυτό δεν ήταν πάντα δυνατό.

Υπήρχαν τραυματίες με οξύτατα προβλήματα υγείας, τα οποία ήταν αδύνατο να αποκατασταθούν στα ορεινά χειρουργεία, οπότε η μεταφορά τους σε νοσοκομείο καθίστατο επιτακτική. Ακόμα όμως και τα πλησιέστερα νοσοκομεία της Αλβανίας βρίσκονταν πολύ μακριά από τα πεδία των μαχών.

Έτσι σε κάποιες σπάνιες περιπτώσεις αποφασίστηκε η παράδοση τραυματιών στον ΕΣ. Σύμφωνα με τον αιχμάλωτο γιατρό Αγαπητίδη, τρεις βαριά τραυματίες,- ένας ακρωτηριασμένος από το ένα πόδι, ένας αόμματος από νάρκη και ένας με κάταγμα μηρού από οπλοπολυβόλο-, «ύστερα από συνεννόηση με χωνί», παραδόθηκαν σε προχωρημένο φυλάκιο του Στρατού⁹⁶.

Με τις αδρές γραμμές αυτές θα μπορούσε να περιγραφεί η ζωή και η καθημερινότητα των αιχμαλώτων φαντάρων και αξιωματικών του Κυβερνητικού στρατού, στο διάστημα που μεσολάβησε από τη σύλληψη τους μέχρι την υποχώρηση του Δημοκρατικού στρατού στην Αλβανία στα τέλη του Αυγούστου του 1949.

⁹⁵ Νικήτα Ι. Αγαπητίδη, 1996, «Το χρονικό μιας αιχμαλωσίας (1949-1956)», Αθήνα 1996,σελ 64,65

⁹⁶ Νικήτα Ι. Αγαπητίδη, 1996, «Το χρονικό μιας αιχμαλωσίας (1949-1956)», Αθήνα 1996,σελ 75

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5ο

ΠΑΡΑΜΟΝΗ ΤΩΝ ΑΙΧΜΑΛΩΤΩΝ ΣΤΗΝ ΑΛΒΑΝΙΑ ΜΕ ΤΟ ΔΣΕ

Αμέσως μετά την ήττα των τμημάτων του ΔΣΕ στο Γράμμο και το Βίτσι τον Αύγουστο του 1949, οι χιλιάδες μαχητές του μαζί με τους επιστρατευμένους, τους αμάχους και ένα σημαντικό αριθμό αιχμαλώτων, υποχώρησαν στο έδαφος της γειτονικής Αλβανίας και κατέλυσαν σε στρατόπεδα στο Μπουρέλι και το Ελμπασάν.

Η πρώτη κίνηση την οποία υποχρεώθηκαν να κάνουν οι μαχητές όταν πέρασαν τα ελληνοαλβανικά σύνορα ήταν να αφοπλιστούν. Οι αλβανοί αξιωματούχοι φοβούνταν ότι ο Εθνικός στρατός της Ελλάδας θα επιχειρούσε εισβολή στην χώρα τους για την εξολόθρευση των ανταρτών του ΔΣΕ που είχαν καταφύγει εκεί. Για το σκοπό αυτό αφοπλίσαν μαζικά τους έλληνες αντάρτες⁹⁷: «γίνανε σωροί μεγάλοι από πεταμένα όπλα όλων των ειδών. Η διαταγή ήτανε ρητή: "ούτε μια σφαίρα να μην κρατήσετε"⁹⁸». Οι μαχητές εισήλθαν στη γειτονική χώρα σε φάλαγγα, ενώ δεξιά και αριστερά τους υπήρχαν σκοποί που συντόνιζαν την κίνηση.

Παράλληλα ο Ζαχαριάδης επιστρέφοντας στην Αλβανία από τη σοβιετική Λίμνη Ρίτσα, όπου στις 16/9/49 συναντήθηκε με το Στάλιν, μετέφερε απόφαση της ΚΕ του ΚΚΣΕ και της Σοβιετικής Ένωσης με την οποία γίνονταν δεκτοί στην ΕΣΣΔ, ως πολιτικοί πρόσφυγες, οι μαχητές του ΔΣΕ που πολέμησαν στο Βίτσι – Γράμμο.⁹⁹

Εξ' άλλου καιρό πριν την υποχώρηση, είχε μετακινηθεί στο Μπουρέλι και ένας μεγάλος αριθμός αμάχων, που είχαν εγκαταλείψει τα χωριά τους για να προστατευθούν από την φρίκη του εμφυλίου πολέμου.

«Φτάσαμε στο Μπουρέλι όπου και στρατοπεδεύσαμε», θυμάται η Μαρία Μπέικου. Νιώσαμε πως κάτι συμβαίνει και πως μας είναι άγνωστο το τι θα γίνει στο μέλλον. Θέλαμε να πιστεύουμε πως ήταν κάτι το προσωρινό και πως θα επιστρέφαμε σύντομα στην Ελλάδα¹⁰⁰....».

Πράγματι η παραμονή των μαχητών θα διαρκούσε μόνο λίγους μήνες, αφού -όπως προαναφέρθηκε -η παρουσία των τμημάτων του ΔΣΕ στη γειτονική χώρα αποτελούσε σοβαρή αιτία για πιθανή επέμβαση της

⁹⁷ Στ. Γ. Ντάγιος, 2007, «Ο αλβανικός παράγοντας στη λήξη του ελληνικού Εμφυλίου Πολέμου, 1948-49», στο «Ο Ελληνικός Εμφύλιος Πόλεμος» του ΙΜΧΑ, Ελληνικά γράμματα, σελ 137

⁹⁸ Χαρ. Πετρούλιας, 2012, «Η αιχμαλωσία μου και η ζωή των πολιτικών προσφύγων στην Τασκένδη», Αθήνα 2012, σελ 72

⁹⁹ Μπαρτζιώτας, Βας, 1986, «Εξήντα χρόνια κομμουνιστής», Σύγχρονη Εποχή, ,σελ 314-15

¹⁰⁰ Μαρία Μπέικου,,2010, «Αφού με ρωτάτε να θυμηθώ...», Καστανιώτης, σελ 160-61

Ελλάδας υπό την καθοδήγηση των ξένων Δυνάμεων. Η επιστροφή τους στην Ελλάδα θα εξελισσόταν σ' ένα ανεκπλήρωτο για το άμεσο μέλλον, όνειρο....

Κατά τη διάρκεια της παραμονής του ΔΣΕ στην Αλβανία έγιναν οι πρώτες συσκέψεις, με κυριότερη την Συνδιάσκεψη των κομματικών οργανώσεων του ΚΚΕ στο Μπουρέλι (29-30 Σεπτεμβρίου 1949), που είχαν σαν αντικείμενο τα αίτια της ήττας του ΔΣΕ.

Βασικός λόγος της ήττας -σύμφωνα με την άποψη που επικράτησε-, ήταν η «προδοσία του Τίτο», το κλείσιμο δηλαδή των συνόρων που επέβαλε ο Τίτο τον Ιούλιο του '49, δυσχεραίνοντας έτσι τα μέγιστα τον ανεφοδιασμό των ανταρτών.

Οι μαχητές παρά το γεγονός ότι διατήρησαν τις στρατιωτικές δομές και την πειθαρχία, όντας στο αλβανικό έδαφος άρχισαν να «χαλαρώνουν» και να αναδιοργανώνουν τη ζωή τους: έτσι πολλοί δημιούργησαν σχέσεις με το άλλο φύλο και ορισμένοι παντρεύτηκαν¹⁰¹.

Το ουσιαστικό ερώτημα που απασχολεί την έρευνα αυτή είναι το αν οι αιχμάλωτοι διαχωρίστηκαν κατά την υποχώρηση στην Αλβανία από το κύριο σώμα των μαχητών του ΔΣΕ και των άμαχων.

Από τα λίγα στοιχεία που διαθέτουμε τόσο από τη βιβλιογραφία, όσο και από τις μαρτυρίες επιζώντων, μπορούμε να συνάγουμε το συμπέρασμα ότι στη γειτονική χώρα οι αιχμάλωτοι χωρίστηκαν αδρά σε δύο ομάδες:

- Σε αυτούς που ενσωματώθηκαν στον κορμό των μαχητών του ΔΣΕ:

«Ήδη από την Αλβανία ήμασταν ανακατεμένοι αιχμάλωτοι και μαχητές¹⁰² και διασκορπισμένοι στις διάφορες μονάδες¹⁰³».

- Σε κάποιους που λόγω «ειδικότητας» (γιατροί, φοιτητές ιατρικής) εντάχθηκαν στον κορμό των μαχητών ως (περι)-φρουρούμενο υποσύνολο:

«Από τους αιχμαλώτους που ήμαστε μαζί, οι γιατροί με το χειρουργείο φύγανε προς το χωριό Χιονιάδες, γιατί πίστευαν πως οι επιχειρήσεις θα συνεχιστούν προς τα εκεί. Εμάς, καθώς και το νοσηλευτικό προσωπικό του αναρρωτηρίου και τμήμα των ανταρτών, μας οδήγησαν όχι από αμαξιτό δρόμο αλλά από μονοπάτια, σε ένα ορεινό μέρος το Βυθκούκι, στην περιοχή της Μοσχόπολης¹⁰⁴», θυμάται ο Χαρ. Πετρούλιας.

¹⁰¹ Γαβρίλης Λαμπάτος, 2001, «Ελληνες πολιτικοί πρόσφυγες στην Τασκένδη, 1949-1957», Κούριερ Εκδοτική, σελ 20

¹⁰² Συνέντευξη αιχμαλώτου Σ.Σ στη γράφουσα 1/11/14

¹⁰³ Συνέντευξη αιχμαλώτου Φ.Σ στη γράφουσα 7/10/14

¹⁰⁴ Χαρ. Πετρούλιας, 2012, «Η αιχμαλωσία μου και η ζωή των πολιτικών προσφύγων στην Τασκένδη», Αθήνα 2012, σελ 72

Στο Βυθκούκι υπήρχαν στρατώνες των Ιταλών, κανονικά δηλαδή στρατόπεδα περιφραγμένα με συρματοπλέγματα. «Όσοι μέσα στο στρατόπεδο ήμασταν αιχμάλωτοι μας παρακολουθούσαν νύχτα μέρα, μας φύλαγαν έλληνες αντάρτες και απ' έξω περιπολούσαν Αλβανοί στρατιώτες¹⁰⁵».

ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΑ ΑΠΟΔΡΑΣΗΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΛΒΑΝΙΑ

Η επιθυμία των αιχμαλώτων για απόδραση δεν κάμφθηκε με την μετακίνηση και προσωρινή εγκατάσταση τους στην γειτονική Αλβανία. Έτσι κατά την διάρκεια της παραμονής τους στο Βυθκούκι ,τρεις αιχμάλωτοι, ο φοιτητής της Ιατρικής Πετρούλιας, «ένας φαρμακοποιός από τον Βόλο και ένας άλλος στρατιώτης», έκαναν σχέδια για να αποδράσουν¹⁰⁶.

Η ευκαιρία παρουσιάστηκε όταν μια μέρα δόθηκε εντολή «όλοι όσοι έμεναν στο στρατόπεδο να κατέβουν συντεταγμένοι για να πλυθούν και να ζεματίσουν τα ρούχα τους στο ποτάμι». Μόλις άρχισε να βραδιάζει και οι υπόλοιποι όλοι επέστρεφαν προς το στρατόπεδο, η ομάδα των αιχμαλώτων κινήθηκε προς την αντίθετη κατεύθυνση, ανατολικά. Στα 50 μέτρα όμως τους σταμάτησε μία αλβανική περίπολος.

Το ένστικτο, η ετοιμότητα και η συμβιβαστική διάθεση του Πετρούλια-που καταγόταν από περιοχή της Βοιωτίας και ήξερε αρβανίτικα-λειτουργήσαν ακαριαία. Τους απάντησε: «έχουμε χαθεί και οι φρουροί μας είπαν να γυρίσουμε προς δυσμάς». Παρέκαμψαν στη συνέχεια και τον δεύτερο σκόπελο-δηλαδή τους αντάρτες που βρίσκονταν στο στρατόπεδο-, περνώντας κάτω από τα σύρματα του στρατοπέδου στο σημείο όπου είχαν σκάψει λάκκους για αποχωρητήρια και έτσι κατόρθωσαν να γυρίσουν στη βάση τους άπρακτοι μεν, αλλά σώοι.

ΟΙ ΑΙΧΜΑΛΩΤΟΙ ΓΙΑΤΡΟΙ

«Στις 26 Αυγούστου συγκέντρωσαν όλους εμάς της Υγειονομικής υπηρεσίας και μας ανακοίνωσαν ότι θα προχωρήσουμε προς το Δυτικό Γράμμο¹⁰⁷».Οι γιατροί άφησαν τα πράγματα τους σε ένα συγκεκριμένο μέρος ώστε να τα μεταφέρουν τα μεταγωγικά αργότερα. Μετά από μία μακρά πορεία μέσω Χιονάδων, η φάλαγγα των δεκαεπτά (17) γιατρών προχώρησε προς Αλβανία, υπό τις συνεχείς επιθέσεις της αεροπορίας επάνω στη γραμμή των συνόρων. Τελικός τους προορισμός ήταν η

¹⁰⁵Χαρ. Πετρούλιας, 2012, «Η αιχμαλωσία μου και η ζωή των πολιτικών προσφύγων στην Τασκένδη», Αθήνα 2012, σελ 73

¹⁰⁶Χαρ. Πετρούλιας, 2012, «Η αιχμαλωσία μου και η ζωή των πολιτικών προσφύγων στην Τασκένδη», Αθήνα 2012, σελ 75,76

¹⁰⁷Νικήτα.Ι.Αγαπητίδη,1996, «Το χρονικό μιας αιχμαλωσίας», Αθήνα 1996, σελ 88

Ερσέκα. Εκεί ένα αυτοκίνητο παρέλαβε όλους τους γιατρούς για να τους μεταφέρει στο Νοσοκομείο της Κορυτσάς.

Στην Κορυτσά η κατάσταση που επικρατούσε ήταν ικανοποιητική, όπως μας αφηγείται ο αιχμάλωτος Βασίλ. Σιμαλάς : «με την υποχώρηση με πήγαν στο νοσοκομείο της Κορυτσάς, δεν έχω παράπονο. Εκεί γνωρίστηκα με μία νοσοκόμα, η οποία στην συνέχεια έγινε γυναίκα μου¹⁰⁸».

Το ίδιο επιβεβαιώνεται και από άλλους. Οι συνθήκες στο Νοσοκομείο της Κορυτσάς -όπου έμειναν περίπου 20 μέρες-ήταν σύμφωνα με την αφήγηση του Αγαπητίδη, «εξαιρετικές». Τους ετοίμασαν μπάνιο με ζεστό νερό και τους προμήθευσαν εσώρουχα. Το φαγητό τους ήταν «υπέροχο, σε σύγκριση με τα φαγητά που τρώγαμε στα βουνά, είχαμε φρούτα και γλυκά και ο ύπνος μας ήταν ευχάριστος σε κρεβάτια με σουμιέδες¹⁰⁹».

Υπήρχε βεβαίως περιορισμός στην έξοδο, τους επέτρεπαν όμως «κάνουν βόλτες μέσα στον περίβολο του νοσοκομείου, που δεν ήταν καθόλου μικρός». Φαίνεται όμως ότι υπήρχαν προβλήματα με την συμπεριφορά ορισμένων αιχμαλώτων, όπως του Αγαπητίδη (απότομος, ελευθερόστομος, συχνές προστριβές με τον συνάδελφο του Τζαμαλούκα) και του Σακκά. Η στάση τους αυτή, καθώς και το προχωρημένο της ηλικίας τους θα αποτελούσε την κύρια αιτία για την παραμονή τους στην Αλβανία τα επόμενα χρόνια.

Τέλος από την Κορυτσά, άλλοι μεν γιατροί προωθήθηκαν προς Μπουρέλι, Μπεράτι, Σουχτ, ενώ ένα μέρος των αιχμαλώτων γιατρών και οπλιτών –όπως προαναφέραμε- παρέμειναν στην Αλβανία.

ΑΙΧΜΑΛΩΤΟΙ ΠΟΥ ΠΑΡΕΜΕΙΝΑΝ ΣΤΗΝ ΑΛΒΑΝΙΑ

Στην Αλβανία παρέμειναν και δεν μετακινήθηκαν προς τις άλλες Λαϊκές Δημοκρατίες όσοι αιχμάλωτοι ήσαν άνω των 30 ετών: «διάλεξαν για την Τασκένδη τους κάτω των 30, που ήταν υγιείς και θα μπορούσαν να δουλέψουν. Από τη ομάδα των οκτώ αξιωματικών, μόνο εγώ έφυγα για τη Ρωσία¹¹⁰ ... ».

Ο Αγαπητίδης, που όπως προαναφέραμε παρέμεινε στην Αλβανία λόγω ηλικίας, αλλά και πιθανόν λόγω συμπεριφοράς, σημειώνει ότι στο στρατόπεδο Βαλλίας που βρισκόταν έξω από τα Τίρανα, οι Αλβανοί μετέφεραν όχι μόνο έλληνες στρατιωτικούς, αλλά και άμαχο πληθυσμό που είχε «απαχθεί» από το ΔΣ. Εκτός αυτών στο συγκεκριμένο χώρο

¹⁰⁸ Συνέντευξη αιχμαλώτου Βασιλείου Σιμαλά στη γράφουσα, 10/10/14

¹⁰⁹ Νικήτα.Ι.Αγαπητίδη, 1996, «Το χρονικό μιας αιχμαλωσίας», Αθήνα 1996, σελ 101

¹¹⁰ Μαρτυρία Χαρ. Πετρούλια, Δεκέμβριος 2014

έμεναν και «αντάρτες που είχαν γίνει ανεπιθύμητοι τελευταία», καθώς και αριστεροί πολίτες που δραπέτευσαν μέσω Κερκύρας προς την Αλβανία «είτε επειδή καταζητούνταν, είτε επειδή νόμιζαν ότι θα βρουν φιλοξενία στην Λαϊκοδημοκρατική Αλβανία¹¹¹» .

Έγγραφο του Υπεξ της 26/5/1950¹¹² αναφέρει ότι εκτός από τα στρατόπεδα Μπουρέλι και Ελμπασάν που λειτούργησαν ως βασικοί χώροι υποδοχής του ΔΣΕ, στην Αλβανία υπήρχαν και άλλα στρατόπεδα, στα οποία κρατήθηκαν και «αιχμαλωτισθέντες στρατιωτικοί».

Τα στρατόπεδα αυτά ήταν :

- Βαλλίας Τιράνων -10 χλμ ΒΑ Τιράνων, όπου βρίσκονταν 50 στρατιωτικοί αξιωματικοί και οπλίτες
- Σουθκ ή Σουχτ (Ylli i kuq) (15 χλμ από Τίρανα), όπου «εργάζονται περί τους 250 Έλληνες αξιωματικοί και στρατιώται αιχμάλωτοι των Κ/Σ».
- Βιλάζι(15 χλμ ΒΑ Τιράνων)
- Μηλιώνας
- Βιθκούκι
- Ισνι Μάτι (περί τους 150 αξιωματικούς και οπλίτας)

Το ζήτημα της τύχης των μαχητών του ΔΣΕ αλλά και των αμάχων που είχαν στρατοπεδεύσει στην Αλβανία, θα λυνόταν οριστικά με την απόφαση της Σοβιετικής Κυβέρνησης και του ΚΚΣΕ, η οποία προέβλεπε την μετακίνηση τους στις Λαϊκές Δημοκρατίες¹¹³ στο αμέσως επόμενο διάστημα.

¹¹¹Νικήτα.Ι.Αγαπητίδη,1996, «Το χρονικό μιας αιχμαλωσίας», Αθήνα 1996, σελ 109

¹¹² Αρχείο Υπεξ,ΦΑΚ 81,ΥΦ 2/ 1951

¹¹³Γαβρίλης Λαμπάτος,2001, «Έλληνες πολιτικοί πρόσφυγες στην Τασκένδη, 1949-1957», Κούριερ Εκδοτική, σελ 21

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6ο

ΑΝΑΧΩΡΗΣΗ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΛΒΑΝΙΑ

Οι περισσότεροι μαχητές του ΔΣΕ παρέμειναν στη φιλοξενούσα χώρα Αλβανία μέχρι περίπου τα τέλη του Οκτώβρη του 1949.

Ήδη από τα μέσα του Σεπτεμβρη, είχε αποφασιστεί η μετακίνηση των τμημάτων του ΔΣΕ και των αμάχων στις Λαϊκές Δημοκρατίες και την ΕΣΣΔ. Στα τμήματα που αναχώρησαν συμπεριελήφθησαν και οι περισσότεροι αιχμάλωτοι οπλίτες και αξιωματικοί του ΕΣ.

Όπως μάλιστα αναφέρει έγγραφο του Υπουργείου Εξωτερικών: «Η 1η αποστολή Κ/Σ (Κομμουνιστοσυμμοριτών) έγινε από την Αλβανία τον Οκτώβριο και Νοέμβριο 1949 με ατμόπλοια και αεροπλάνα προς τις χώρες του ΣΠ και μαζί με αυτούς μεταφέρθηκαν και περί τους 400 Έλληνες στρατιωτικοί¹¹⁴».

Μερικούς μήνες αργότερα σε άλλο έγγραφο του Υπ. Εξ σημειώνεται ότι «25 κρατούμενοι στην Βαλλία Τιράνων μεταφέρθηκαν στις 8/4/1951 στο Τσιρτσίκ της Τασκένδης», αναφέρονται μάλιστα ονομαστικά εννέα (9) από αυτούς¹¹⁵.

Η αναχώρηση τους έγινε τμηματικά, με απόλυτη μυστικότητα και σε διαφορετικούς χρόνους. Τα τμήματα των μαχητών χωρίστηκαν σε ομάδες των 28 ατόμων και επιβιβάστηκαν στο λιμάνι του Δυρραχίου (Dures) σε φορτηγά πλοία τύπου Λίμπερτυ, ειδικά μετασκευασμένα για να χωρέσουν τους πολυάριθμους επιβάτες τους.

«Οι γυναίκες και τα παιδιά τοποθετήθηκαν στο ένα αμπάρι, οι άνδρες στο άλλο¹¹⁶». «Μας έδωσαν ένα κουτί γάλα, μία κονσέρβα κρέας και μία γαλέτα, λίγα δηλαδή τρόφιμα, γιατί η χρήση της τουαλέτας θα ήταν δυσχερέστατη για τόσα πολλά άτομα¹¹⁷».

Μέσα στο αμπάρι του караβιού «είχαν φτιάξει ξύλινα πατάκια ανά 70 πόντους¹¹⁸» για να μπορέσουν να χωρέσουν όλοι, ενώ «από το άνοιγμα του αμπαριού που ήταν 1Χ1 μέτρο, κρεμόταν μία ανεμόσκαλα για να ανεβοκατεβαίνουμε. Το αμπάρι ήταν σκεπασμένο με μουσαμά σαν να είμαστε σε λαβύρινθο¹¹⁹».

¹¹⁴ Αρχείο ΥΠΕΞ, Φάκελος 33, ΥΦ 4 /1950

¹¹⁵ Φ Αρχείο ΥΠΕΞ, Φάκελος 33, ΥΦ 4/1950

¹¹⁶ Σπάθας Διονύσιος (εγγονός αιχμαλώτου Διον. Βερονίκη), συνέντευξη στη γράφουσα 14/10/14

¹¹⁷ Χαρ. Πετρούλιας, 2012., «Η αιχμαλωσία μου και η ζωή των πολιτικών προσφύγων στην Τασκένδη», Αθήνα 2012, σελ 78

¹¹⁸ Φ.Σ., συνέντευξη στη γράφουσα, 7/10/2014

¹¹⁹ Χαρ. Πετρούλιας, 2012., «Η αιχμαλωσία μου και η ζωή των πολιτικών προσφύγων στην Τασκένδη», Αθήνα 2012, σελ 77

«Την εμπειρία του ταξιδιού αυτού την ανέφερε πάντα σαν μία από τις χειρότερες της ζωής του : στριμωγμένοι στο αμπάρι, νηστικοί, ακάθαρτοι για πολλές μέρες...», αφηγείται ο ανιψιός του αιχμαλώτου Διονύση Βερονίκη¹²⁰.

Κανείς από τους επιβιβασθέντες δεν ήξερε ποιος ήταν ο προορισμός τους. Μόνο κάποια στελέχη του ΔΣΕ γνώριζαν που θα πήγαιναν.

Η Μαρία Μπέικου αναφορικά με το θέμα αυτό σημειώνει πως: «μου το είπαν μετά, στο δρόμο, επειδή ήμουν υπεύθυνη¹²¹», ενώ ο καπετάνιος του ΔΣΕ Νίκος Μήτσης γράφει πως στην Αλβανία «μας ενημέρωσαν ότι πρέπει να ετοιμαζόμαστε για να αναχωρήσουμε για την Σοβιετική Ένωση¹²²».

Το περιπετειώδες αυτό ταξίδι έγινε όπως προαναφέραμε με άκρα μυστικότητα, ενώ «στα χαρτιά» φαινόταν ότι τα καράβια μετέφεραν πίσσα από την Αλβανία.

Έτσι για την μετακίνηση των μαχητών και των υπολοίπων αμάχων στις Λαϊκές Δημοκρατίες, πραγματοποιήθηκαν από το Δυρράχιο τα εξής δύο βασικά δρομολόγια:

α) Το πρώτο μέσω Γιβραλτάρ, Βισκαϊκού κόλπου, Στενών της Μάγχης προς την Βαλτική θάλασσα με τελικό προορισμό το Γκντανσκ της Πολωνίας, ενώ

β) Το δεύτερο ακολούθησε την διαδρομή: Ιόνιο πέλαγος, νότια της Κρήτης, Αιγαίο πέλαγος, Δαρδανέλια, Εύξεινος Πόντος, με τελικό λιμάνι αποβίβασης το Πότι ή το Βατούμ της σημερινής Γεωργίας, «Τα μεταφέροντα αυτούς σκάφη διήλθον εκ των τουρκικών στενών τράνζιτ», αναφέρουν έγγραφα του Υπ.Εξ¹²³. (Βλ.χάρτης σελ.129)

«Ταξιδεύαμε τέσσερις μέρες ως την Κωνσταντινούπολη και κάναμε να διασχίσουμε τη Μαύρη Θάλασσα άλλες τρεις μέρες¹²⁴». Μετά τα στενά του Βοσπόρου επέτρεψαν στους μαχητές να ανεβαίνουν το βράδυ στο κατάστρωμα και τότε ήταν που πληροφορήθηκαν ότι πηγαίνουν στη Σοβιετική Ένωση. Μέσα στο πλοίο ο αιχμάλωτος Χαρ. Πετρούλιας σημειώνει ότι ήταν μαζί στο αμπάρι με άλλον ένα αιχμάλωτο και φυσικά με τους μαχητές του ΔΣΕ.

Η αποβίβαση τους έγινε στα λιμάνια Πότι και Μπατούμ της Γεωργίας. Στο Πότι «μας πήραν οι Ρώσοι από το χέρι και μας οδήγησαν να κάνουμε

¹²⁰Χαράλαμπος Βερονίκης ανιψιός του Διονύσιου Βερονίκη,, συνέντευξη στη γράφουσα, 13/10/2014

¹²¹ Μαρία Μπέικου,,2010, «Αφού με ρωτάτε να θυμηθώ...», Καστανιώτης, σελ 165

¹²² Νίκου Μήτση (Πλακιώτη), 2006, «Δύσκολα χρόνια», Γιάννενα 2006, σελ 162

¹²³ Αρχείο ΥΠΕΞ, Φάκελος 33,ΥΦ 4 /1950

¹²⁴Χαρ. Πετρούλιας, 2012., «Η αιχμαλωσία μου και η ζωή των πολιτικών προσφύγων στην Τασκένδη», Αθήνα 2012,,σελ 80

μπάνιο, μας έδωσαν καθαρά ρούχα και εσώρουχα και έβαλαν τα πράγματα μας σε κλίβανο¹²⁵».

Παρόμοια περιγραφή για την υποδοχή τους στο Πότι δίνει και άλλος αιχμάλωτος : εκεί τους περίμεναν συνεργεία στρατού που είχαν αναπτύξει «υπαίθρια λουτρά για μπάνιο και απολύμανση».

Προηγουμένως είχαν χορηγήσει 2-3 χάπια προληπτικά στον καθένα για την δυσεντερία, καθώς και καθαρά εσώρουχα και πετσέτες. Αμέσως μετά το λουτρό, τους ψέκασαν με σκόνη DDT και τους έβαλαν σε εμπορικά τρένα¹²⁶.

Από το Πότι το ταξίδι συνεχίστηκε με τρένο μέσω Γεωργίας και Αζερμπαϊτζάν. Στο λιμάνι Μπακού του Αζερμπαϊτζάν, οι μαχητές του ΔΣΕ επιβιβάστηκαν σε καράβια για να διασχίσουν την Κασπία Θάλασσα και να αποβιβαστούν στο λιμάνι Κρασνοβόντσκ του Τουρκμενιστάν.

Τέλος από το λιμάνι αυτό διέσχισαν με τρένο τις δημοκρατίες της Μέσης Ασίας και μέσω των πόλεων Ασγκαμπάτ, Μπουχάρας και Σαμαρκάνδης έφθασαν στην Τασκένδη του σημερινού Ουζμπεκιστάν, ακριβώς στις παραμονές της επετείου της Οκτωβριανής Επανάστασης¹²⁷

¹²⁵Συνέντευξη Σ Σ. στη γράφουσα, 1/11/14

¹²⁶Χαρ. Πετρούλιας, 2012., «Η αιχμαλωσία μου και η ζωή των πολιτικών προσφύγων στην Τασκένδη», Αθήνα 2012.,σελ 82

¹²⁷Γαβρίλης Λαμπάτος,,2001, «Έλληνες πολιτικοί πρόσφυγες στην Τασκένδη, 1949-1957», Κούριερ Εκδοτική, σελ 21

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7ο

ΑΦΙΞΗ ΣΤΗΝ ΤΑΣΚΕΝΔΗ

Η Τασκένδη πρωτεύουσα του Ουζμπεκιστάν, βρίσκεται στο ΒΑ τμήμα της χώρας στην κοιλάδα του ποταμού Τσιρτσίκ και σε υψόμετρο 440-480μ.

Στην πόλη αυτή κατά την διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου είχαν μεταφερθεί εσπευσμένα περίπου 100 βιομηχανίες από τις περιοχές της Σοβιετικής Ένωσης που βρίσκονταν πολύ κοντά στα μέτωπα, ώστε να μπορέσουν να συμβάλλουν στην συνέχιση του πολέμου. Από τις περιοχές αυτές μετακινήθηκαν επίσης σχεδόν 1.000.000 άνθρωποι.

Οι δύο βασικές εθνοτικές ομάδες που ζούσαν στις αρχές του '50στην Τασκένδη ήταν οι Ουζμπέκοι και οι Ρώσοι. Ήδη από τη δεκαετία του 1920 η πόλη διέθετε Πανεπιστήμιο, καθώς και παράρτημα της Ακαδημίας Επιστημών της Σοβιετικής Ένωσης.

Τα εργοστάσια της βαριάς βιομηχανίας που ήταν εγκατεστημένα στη Δημοκρατία αυτή σχετίζονταν κυρίως με την παραγωγή του βαμβακιού, το οποίο ευδοκίμούσε ιδιαίτερα στην περιοχή, αποτελώντας ένα από τα κυριότερα γεωργικά της προϊόντα.

ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΣΤΙΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ

Τα πρώτα τμήματα του ΔΣΕ έφθασαν στην πρωτεύουσα του Ουζμπεκιστάν στις αρχές του Νοέμβρη του 1949 και διαμοιράστηκαν σε 14 ειδικά διαμορφωμένους συνοικισμούς, τις Πολιτείες (Γκοντορόκ). Οι δύο από τις Πολιτείες αυτές (η 5^η και η 14^η) βρίσκονταν λίγο έξω από την Τασκένδη, στην πόλη Τσιρτσίκ.

Κάθε Πολιτεία περιβαλλόταν από μία μάντρα φτιαγμένη από λάσπη, ενώ στην είσοδο υπήρχε φρουρός για τον έλεγχο των εισερχομένων. Ραδιοπομποί (ραδιοούζελ) ήσαν επίσης εγκατεστημένοι σε κάθε Πολιτεία, μεταδίδοντας πολιτικά μηνύματα και προγράμματα από ραδιοφωνικούς σταθμούς της Μόσχας και της Τασκένδης.

Οι Πολιτείες αποτελούνταν από κτίρια με θαλάμους, ο καθένας από τους οποίους είχε τη δυνατότητα να φιλοξενεί 50-60 άτομα, περιελάμβανε δε δίπατα κρεβάτια στρωμένα με καθαρά άσπρα σεντόνια¹²⁸.

¹²⁸ Γαβρίλης Λαμπάτος, 2001, «Έλληνες πολιτικοί πρόσφυγες στην Τασκένδη, 1949-1957», Κούριερ Εκδοτική, σελ 26

Έξω από τους θαλάμους υπήρχαν κτίρια που προορίζονταν για τις συλλογικές δραστηριότητες των προσφύγων.

Μετά από λίγα χρόνια οι σοβιετικές αρχές παραχώρησαν στους έλληνες και σπίτια με διαμερίσματα των 3-4 δωματίων. Σε κάθε δωμάτιο διέμενε μία οικογένεια.

Αργότερα η κατάσταση βελτιώθηκε και κάθε οικογένεια ζούσε πλέον σε ένα διαμέρισμα. Κάποιοι από τους έλληνες στην 12^η Πολιτεία έκτισαν τα σπίτια τους σε δικές τους εκτάσεις, αφού η Κομματική Οργάνωση (ΚΟΤ) έδωσε τη γη και η οικογένεια αναλάμβανε την ευθύνη να κτίσει το σπίτι¹²⁹. Μάλιστα στην έρευνα μας ένας στρατιωτικούς «έφτιαξε το σπίτι του μοναχός του¹³⁰».

Σε παρακείμενο στην Πολιτεία οίκημα στεγαζόταν η Σοβιετική διοίκηση, με επικεφαλής αξιωματικό του Κόκκινου στρατού, ενώ υπήρχαν και ειδικές εγκαταστάσεις για τον Έλληνα διοικητή. Η σοβιετική διοίκηση υπάγονταν στο Υπ. Εσωτερικών, επικεφαλής της δε είχε τεθεί ο συνταγματάρχης Σοάκωφ. Ο Έλληνας διοικητής κάθε συνοικισμού ήταν υφιστάμενος του Σοβιετικού αξιωματούχου.

Από πλευράς Κομματικής, είχε συγκροτηθεί από το ΚΚΕ η Κομματική Επιτροπή Τασκένδης, η οποία είχε υπό την αιγίδα της τις διάφορες Κομματικές Οργανώσεις Βάσης. Η λειτουργία όλων των οργανώσεων των πολιτικών προσφύγων βρισκόταν κάτω από τον έλεγχο του σοβιετικού (ουζμπεκικού) Κομμουνιστικού Κόμματος.

Υπολογίζεται ότι στις αρχές του 1950 είχαν εγκατασταθεί στην Τασκένδη περίπου 12000 πολιτικοί πρόσφυγες, (8573 άνδρες, 3407 γυναίκες και 1128 παιδιά). Από αυτούς οι 6222 άνδρες και 1442 γυναίκες ήταν μέλη του κόμματος¹³¹.

Σύμφωνα με την οδηγία «με το όπλο παρά πόδα», οι στρατιωτικοί σχηματισμοί διατηρήθηκαν στις Πολιτείες των προσφύγων για τα δύο πρώτα χρόνια.

Στη νέα ζωή που άρχιζαν στον ξένο και μακρινό αυτό τόπο οι πολιτικοί πρόσφυγες, θα βρισκόταν υπό την σκέπη και συνεχή επιτήρηση του Κομμουνιστικού κόμματος, το οποίο ήταν εντεταλμένο να τους παρέχει κάθε δυνατή βοήθεια για την ενσωμάτωση τους στη σοβιετική κοινωνία και την κατάκτηση σοσιαλιστικής συνείδησης. Για κάθε πρόβλημα, κάθε πτυχή της προσωπικής, της οικογενειακής και κυρίως της εργασιακής ζωής των πρώην μαχητών, θα ήταν πλέον υπεύθυνη η Κομματική Οργάνωση της Τασκένδης.

¹²⁹ Elaina Maria Lampropoulos, 2014, «Belonging to Greece and the Soviet Union : «Greeks of Tashkent 1949-1974», York Univ.Toronto, Ontario, σελ 97

¹³⁰ Συνέντευξη του Σπάθα Διονύσιου (εγγονού του Διον.Βερνίκη στη γράφουσα, 14/10/14

¹³¹ Γαβρίλης Λαμπάτος, 2001, «Έλληνες πολιτικοί πρόσφυγες στην Τασκένδη, 1949-1957», Κούριερ Εκδοτική, σελ 28

Η τοποθεσία όπου πρώτα εγκαταστάθηκαν ορισμένοι από τους αιχμαλώτους, όπως μας αναφέρει ο στρατιωτικός Χαρ. Πετρούλιας, ήταν το Γιαλαγκάτς, όπου βρισκόταν η 12η Πολιτεία. Εκεί υπήρχε από την εποχή του Β' Παγκοσμίου πολέμου στρατόπεδο, στο οποίο είχαν κρατηθεί Ιάπωνες και Γερμανοί στρατιωτικοί.

Η πιο σημαντική πληροφορία που μας παρέχει ο στρατιωτικός- πρώην έφεδρος ανθυπολοχαγός-Πετρούλιας, είναι το ότι κατά την εγκατάσταση τους έπαψε πλέον οριστικά ο διαχωρισμός τους από το σώμα των μαχητών του ΔΣΕ, αφού «οι αντάρτες μας είπαν ότι δεν είμαστε στρατιωτικοί, αλλά πολιτικοί πρόσφυγες¹³²». Το ίδιο μας επιβεβαιώνει και ο γιος του στρατιωτικού Θεοδόσιου Σμυρνιού¹³³, που αποκαλύπτει: «Ο πατέρας μου μου έλεγε ότι «οι στρατιωτικοί ήταν ανακατεμένοι με τους άλλους πολιτικούς πρόσφυγες και δεν υπήρχαν διακρίσεις μεταξύ τους». Επίσης για αυτό συμφωνούν και οι στρατιωτικοί Βασίλειος Σιμαλάς και Σ.Σ.: «πήγαμε στην Τασκένδη ανακατεμένοι με τους άλλους πολιτικούς πρόσφυγες».

Τέλος κατά την επίσκεψη του στην Τασκένδη τον Ιανουάριο του 1957, ο βουλευτής του ΔΚΕΛ¹³⁴ Ηλίας Μπρεδήμας, αναφέρει ότι ο πρόεδρος της 7^{ης} Πολιτείας Γιάννης Κακασής τον διαβεβαίωσε ότι οι όμηροι και οι στρατιωτικοί ήταν διασκορπισμένοι «σε διάφορα μέρη κι εργάζονται μαζί με εμάς στα εργοστάσια¹³⁵».

Το γεγονός ότι στρατιωτικοί και αυτόμολοι αναμίχθηκαν από την αρχή με τους μαχητές και μαχήτριες του ΔΣΕ έγινε κατά τρόπο ώστε οι περισσότεροι πολιτικοί πρόσφυγες να αγνοούν πλήρως την ύπαρξη τους. «Δεν είχαμε ιδέα ότι υπήρχαν στρατιωτικοί στην Τασκένδη», μας επιβεβαίωσαν οι πολιτικοί πρόσφυγες στην Τασκένδη, Μαρία Μπέικου (2010), Πάνος Δημητρίου (2011), Άλκη Ζέη (2014) και ο Μάνος Ζαχαρίας (2015).

Τέλος ο Δημ. Κατσής μαχητής και πολιτικός πρόσφυγας στην Τασκένδη, τονίζει ότι «οι περισσότεροι από τους -αιχμαλώτους- αυτούς, βρέθηκαν μαζί μας σαν πολιτικοί πρόσφυγες στην Σοβ. Ένωση, όπου σταδιοδρόμησαν χωρίς καμιά διάκριση, ισότιμα όπως οι άλλοι πολιτικοί πρόσφυγες¹³⁶».

¹³² Χαρ. Πετρούλιας, 2012, «Η αιχμαλωσία μου και η ζωή των πολιτικών προσφύγων στην Τασκένδη, 1949-56», Αθήνα 2012, σελ 85

¹³³ Αντώνης Σμυρνιός, Συνέντευξη στη γράφουσα, 8/10/14

¹³⁴ Δημοκρατικό Κόμμα Εργαζόμενου Λαού, υπό τον Γεωρ. Καρτάλη

¹³⁵ Elaina Maria Lampropoulos, 2014, «Belonging to Greece and the Soviet Union : «Greeks of Tashkent 1949-1974», York Univ. Toronto, Ontario, σελ 7

¹³⁶ Δημ. Κατσής, 1997, «Το ημερολόγιο ενός αντάρτη του ΔΣΕ, 1946-49», Αυτοέκδοση, σελ 184

Η ΖΩΗ ΣΤΗΝ ΤΑΣΚΕΝΔΗ ΓΙΑ ΜΑΧΗΤΕΣ ΚΑΙ ΑΙΧΜΑΛΩΤΟΥΣ

Από το σημείο αυτό και με το δεδομένο ότι οι αιχμάλωτοι ενσωματώθηκαν στον κορμό των πολιτικών προσφύγων, θα τους αποκαλούμε πλέον «στρατιωτικούς», όρο με τον οποίο -όπως θα δούμε πιο κάτω- τους χαρακτήρισε και η Ελληνική πολιτεία.

Οι νεοεγκατεστημένοι πολιτικοί πρόσφυγες πληροφορήθηκαν ότι θα έμεναν έξι μήνες για να ξεκουραστούν, να μάθουν τη γλώσσα και στην συνέχεια θα τους έστελναν στη δουλειά.

«Όμως ο Ζαχαριάδης είχε άλλη γνώμη», σημειώνει ο στρατιωτικός Πετρούλιας: «μας είπαν πως θα καθίσουμε καραντίνα 40 μέρες και μετά όλοι στη δουλειά, γιατί εδώ που ήρθαμε στην αγκαλιά της Μεγάλης μας πατρίδας της Σοβιετικής Ένωσης θα είμαστε με το “όπλο παρά πόδα”, θα κατακτήσουμε τα κάστρα της επιστήμης, της τέχνης και του πολιτισμού και θα πάμε να απελευθερώσουμε την πατρίδα μας από το μοναρχοφασισμό». Πολλοί αντάρτες -αφηγείται ο στρατιωτικός- σχολίαζαν την ρήση αυτή λέγοντας :”ήμασταν στην πατρίδα και δεν την απελευθερώσαμε, τώρα ...χαιρετίσματα¹³⁷”.

Το πρώτο αρχικό μέτρο προστασίας που ίσχυσε για τους πολιτικούς πρόσφυγες ήταν η παραμονή τους σε καραντίνα (υγειονομικός καθαρισμός-απομόνωση) για 40 μέρες. Στο διάστημα αυτό μόνο οι γιατροί, οι δάσκαλοι της Ρωσικής γλώσσας και οι σοβιετικοί αξιωματούχοι είχαν δικαίωμα εισόδου¹³⁸, ενώ στους πολιτικούς πρόσφυγες δεν επιτρεπόταν να απομακρυνθούν από την Πολιτεία. Άλλωστε κατά την άφιξη τους στην Τασκένδη υπήρχαν ανάμεσα τους και πολλοί άρρωστοι, οι οποίοι χρειαζόνταν άμεση θεραπεία και περίθαλψη. Ορισμένοι από αυτούς νοσηλεύτηκαν, ενώ άλλοι δέχθηκαν κατ ‘οίκον θεραπεία.

«Μας βοήθησαν όταν πήγαμε. Είκοσι μέρες στην Τασκένδη ήμασταν σε καραντίνα, περάσαμε γιατρούς μήπως έχουμε καμία διεθνή αρρώστια»¹³⁹ ή «όσο είμαστε καραντίνα, εκτός από το συσσίτιο μας έδωσαν και διακόσια ρούβλια στον καθένα για μικροέξοδα¹⁴⁰», θυμούνται δύο από τους στρατιωτικούς.

¹³⁷ Χαρ. Πετρούλιας, 2012, «Η αιχμαλωσία μου και η ζωή των πολιτικών προσφύγων στην Τασκένδη, 1949-56», Αθήνα 2012, σελ 86

¹³⁸ Elaina Maria Lampropoulos, 2014, «Belonging to Greece and the Soviet Union : «Greeks of Tashkent 1949-1974», York Univ. Toronto, Ontario, σελ 97

¹³⁹ Συνέντευξη στρατιωτικού Σ. Σ στη γράφουσα, Οκτώβριος 2014

¹⁴⁰ Χαρ. Πετρούλιας, 2012, «Η αιχμαλωσία μου και η ζωή των πολιτικών προσφύγων στην Τασκένδη, 1949-56», Αθήνα 2012, σελ 90

Κάθε πρόσφυγας κατά την άφιξη του λάμβανε ένα χρηματικό βοήθημα και πολιτικά ρούχα: «μας μοίρασαν από ένα κουστούμι δρίλινο στον καθένα και από ένα παλτό ή ημίπαλτο¹⁴¹».

Για τους πρώτους έξι μήνες η διατροφή των πολιτικών προσφύγων προσφερόταν δωρεάν, σύμφωνα με απόφαση της σοβιετικής κυβέρνησης, ενώ για τους υπόλοιπους 6 μήνες θα πλήρωναν το 50% της δαπάνης για τη διατροφή τους¹⁴².

Ο στρατιωτικός Πετρούλιας περιγράφει από την δική του πάντα οπτική τη ζωή στη 12η Πολιτεία, στην οποία εγκαταστάθηκαν περίπου 3000 άτομα. Η ζωή ήταν οργανωμένη στρατιωτικά, με φύλακες στην Πύλη εισόδου της πολιτείας, θαλαμοφύλακες στους θαλάμους όλο το 24ωρο, αναφορά στην αυλή και στρατιωτικούς σχηματισμούς (ομάδες, διμοιρίες, λόχοι, τάγματα).

Στην διάρκεια της ημέρας οι πρόσφυγες έκαναν «διάφορες αγγαρείες»: μετέφεραν κάρβουνα για σόμπες στα μαγειρεία, ή καθάριζαν πατάτες για το φαγητό.

Τις απογευματινές ώρες, γίνονταν πολιτικές συγκεντρώσεις, «χωριστά τα μέλη του κόμματος και χωριστά οι εξωκομματικοί», όπου αναλύονταν η πολιτική κατάσταση και τα αίτια της ήττας στον Εμφύλιο. Σύμφωνα με την απόφαση της 6^{ης} Ολομέλειας της ΚΕ του ΚΚΕ, η οποία έγινε στις 9 Οκτωβρίου 1949 στην Αλβανία, τα αίτια της ήττας συνοψίζονταν σε αδρές γραμμές¹⁴³:

- 1) στην έλλειψη εφεδρειών και επαρκούς ανεφοδιασμού του ΔΣΕ
- 2) στην στρατιωτική και οικονομική βοήθεια που παρείχαν στον Εθνικό στρατό οι ΗΠΑ και η Βρετανία
- 3) στην προδοσία του Τίτο

Επίσης τα κομματικά στελέχη έκαναν μαθήματα ιστορίας της Σοβιετικής Ένωσης, της Ρωσικής επανάστασης, της λειτουργίας των λαϊκών δημοκρατιών κλπ, σε μέλη του κόμματος και εξωκομματικούς¹⁴⁴.

Το βασικότερο ήταν πως οι συνθήκες στην Πολιτεία ήταν κοινές για όλους: κομματικούς, επιστρατευμένους, στρατιωτικούς. Και αδιαμφισβήτητος κοινός παρανομαστής για όλους, ήταν η έντονη νοσταλγία τους για την Ελλάδα¹⁴⁵.

¹⁴¹Ο.π σελ 93

¹⁴² Τμήμα Ιστορίας του ΚΚΕ, 1998, «Τρίχρονη εποποιία του ΔΣΕ 1946-49», Ριζοσπάστης - Σύγχρονη εποχή, σελ 555

¹⁴³ Γαβρίλης Λαμπάτος, 2001, «Έλληνες πολιτικοί πρόσφυγες στην Τασκένδη, 1949-1957», Κούριερ Εκδοτική, σελ 104

¹⁴⁴ Χαρ. Πετρούλιας, 2012, «Η αιχμαλωσία μου και η ζωή των πολιτικών προσφύγων στην Τασκένδη, 1949-56», Αθήνα 2012, σελ 90

¹⁴⁵ Χαρ. Πετρούλιας, 2012, «Η αιχμαλωσία μου και η ζωή των πολιτικών προσφύγων στην Τασκένδη, 1949-56», Αθήνα 2012, σελ 174

Για το φαγητό υπήρχε μία μεγάλη τραπεζαρία (σταλόβαγια), με καθαρά τραπεζομάντηλα όπου το φαγητό σερβίρονταν σε τσίγκινα βαθιά πιάτα και ποτήρια. «Γενικά όλα ήταν καθαρά και με τάξη».

Το συσσίτιο περιελάμβανε το πρωί τσάι και 200γρ μαύρο ψωμί, το μεσημέρι σούπα μπόρς για πρώτο πιάτο, ενώ για δεύτερο είχε μακαρόνια, πατάτες και 3 φορές τη βδομάδα κομματάκια κρέας. «Οι πρώτες εντυπώσεις καλές, γράφει ο στρατιωτικός Πετρούλιας και η κατάσταση για όλους σχεδόν ιδανική και ανέλπιστα μετά τη μακρόχρονη παραμονή τους στο βουνό, την πείνα και τις κακουχίες. Βέβαια το πρώτο εξάμηνο τους έδιναν συχνά για πρώτο πιάτο ένα φαγητό που ονομαζόταν κάσια (κεχρί), με μια κουταλιά βούτυρο από πάνω. «Δεν τρωγότανε ήταν σαν λαπάς¹⁴⁶».

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Ο πληθυσμός των πρώην μαχητών/τριών του ΔΣΕ, -που στη συντριπτική τους πλειοψηφία (85%) ήταν αγρότες, προωθήθηκε στην βιομηχανική παραγωγή, δηλαδή στα εργοστάσια της βαριάς βιομηχανίας, τα οποία ήταν εγκατεστημένα στην μείζονα περιφέρεια της Τασκένδης.

Φυσικά ένα από τα μεγάλα προβλήματα που είχαν να αντιμετωπίσουν κατά την εγκατάσταση τους στην Τασκένδη οι πολιτικοί πρόσφυγες, ήταν το θέμα της γλώσσας. Οι περισσότεροι από αυτούς είχαν τελειώσει λίγες τάξεις του Δημοτικού και προαπαιτούμενο για την προσαρμογή τους στη νέα πραγματικότητα ήταν να μάθουν τη ρώσικη γλώσσα.

Πρώτο μέλημα λοιπόν της ηγεσίας του ΚΚΕ ήταν η οργάνωση μαθημάτων ρωσικής γλώσσας, ώστε οι έλληνες πρόσφυγες να μπορούν να συνεννοούνται στην καθημερινή τους ζωή και στην εργασία τους. Επιπρόσθετα όμως καταβλήθηκε και μία γιγάντια προσπάθεια για την μόρφωση των ανθρώπων αυτών, μέσω της φοίτησης τους σε σχολεία, Ινστιτούτα, αλλά και Πανεπιστήμια.

Περίπου το 56% των ενηλίκων προσφύγων που έφτασαν στην Τασκένδη ήταν αναλφάβητοι ή ολιγογράμματοι. Για την άμβλυνση του προβλήματος του αναλφαβητισμού και την διευκόλυνση της προσαρμογής, αναλήφθηκε μια τεράστια πρωτοβουλία, με σκοπό τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας και της πρακτικής αριθμητικής στους αναλφάβητους. Στη συνέχεια ορισμένοι από τους ενήλικες αυτούς, αλλά και από τους εφήβους, παρακολούθησαν είτε τις δύο επαγγελματικές σχολές (Γιανκι-γιουλ και Τσιρτσίκ), είτε τα δεκατάξια σχολεία εργαζομένων (από το 1953 και μετά).

¹⁴⁶Χαρ. Πετρούλιας, 2012, «Η αιχμαλωσία μου και η ζωή των πολιτικών προσφύγων στην Τασκένδη, 1949-56», Αθήνα 2012, σελ 125, 155

Ο απώτερος στόχος της ηγεσίας του ΚΚΕ ήταν οι ολιγογράμματοι αγρότες να μετατραπούν σε ειδικευμένους -σε διάφορους τομείς της βιομηχανίας-εργάτες και εργάτριες, που θα συνέβαλαν στην ανάπτυξη της μακρινής αυτής Δημοκρατίας της Σοβιετικής ένωσης και την επίτευξη των πλάνων του σοσιαλισμού.

Τέλος πολλοί εισήχθησαν χωρίς κανένα περιορισμό ή διάκριση στα Ινστιτούτα και τα Πανεπιστήμια, από τα οποία πήραν πτυχία ανώτερης και ανώτατης μόρφωσης. Άλλοι βγήκαν γιατροί, πολιτικοί μηχανικοί, μηχανολόγοι και ηλεκτρολόγοι, μηχανικοί γεωπόνους κλπ¹⁴⁷».

Στην αρχή λοιπόν όλοι οι πολιτικοί πρόσφυγες ανάλογα με τον τομέα της βιομηχανικής μονάδας στην οποία τοποθετήθηκαν, περνούσαν από μία ολιγόμηνη τεχνική εκπαίδευση.

Η προσπάθεια για την γρήγορη εκμάθηση της ρώσικης γλώσσας από όλους τους πολιτικούς πρόσφυγες προπαγανδιζόταν τακτικά και με ιδιαίτερη θερμότητα από την εφημερίδα «προς τη Νίκη». Τα ρώσικα θα αποτελούσαν το κλειδί που θα άνοιγε όλες τις πόρτες για την κατάρτιση τους σε θεωρητικό (μαρξιστική /λενινιστική θεωρία), αλλά και σε πρακτικό επίπεδο (τεχνίτες, επιστήμονες).

Υπήρχε όμως- όπως διαπίστωνε η εφημερίδα-, υστέρηση στην εκμάθηση της γλώσσας, τόσο εκ μέρους των στελεχών που ήταν επιφορτισμένα με την ολοκλήρωση της προσπάθειας αυτής, όσο και εκ μέρους των προσφύγων που πρόβαλλαν διάφορα «τεχνικά» εμπόδια (“δεν έχουμε καιρό, δεν χρειάζεται η γραμματική, συνεννοούμαστε με χειρονομίες” κλπ). Λαμβάνοντας υπόψη τα προβλήματα αυτά, η καθοδήγηση έθεσε στόχο «ως το τέλος του 1951, η βασική μάζα των συντρόφων να μάθει να διαβάζει και να καταλαβαίνει το σοβιετικό τύπο και να μπορεί να συνεννοείται¹⁴⁸».

Για τους στρατιωτικούς που ερευνά η μελέτη αυτή, βρήκαμε ότι ορισμένοι «μάθαιναν ρωσικά σε νυκτερινό σχολείο» (Ανδρώνης), άλλος «πήγε σε 3 τάξεις του δημοτικού εκεί και έμαθε άπταιστα ρώσικα» (Τζορμπατζάκης), άλλος «πήγε στο Γυμνάσιο, έμαθε ρωσικά» (Λουκίδης), ή «έμαθα την ρώσικη γλώσσα πηγαίνοντας σε σχολείο για 6 μήνες» (Σ.Σ), ενώ ορισμένοι «τα ρώσικα τα έμαθαν πρακτικά» (Σμυρνιός).

Από τη δική του πλευρά ο στρατιωτικούς Πετρούλιας, μας περιγράφει πως τα μαθήματα της Ρωσικής γλώσσας γίνονταν δύο φορές τη βδομάδα από ειδικές δασκάλες, που δίδασκαν τη σωστή προφορά, τη γραμματική

¹⁴⁷ Δημ. Κατσής, 1997, «Το ημερολόγιο ενός αντάρτη του ΔΣΕ, 1946-49», Αυτοέκδοση, σελ 184

¹⁴⁸ Εφημερίδα Προς τη Νίκη, 13/6/1951, «Να μάθουμε τη μεγάλη Ρούσσικη γλώσσα», σελ 1

και το συντακτικό. «Με τα πρώτα μαθήματα, οι περισσότεροι αρχίσαμε να διαβάζουμε και να γράφουμε¹⁴⁹».

Υπήρχαν όμως και άτομα -κυρίως μεγάλης ηλικίας-, που δεν είχαν γραμματικές γνώσεις, για τους οποίους η εκμάθηση της ξένης γλώσσας αποτελούσε σοβαρό πρόβλημα.

Γνωρίζοντας το ζήτημα αυτό, η εφημερίδα πρότεινε να συνεχισθεί η διδασκαλία με σοβιετικούς δασκάλους, «βοηθοί τους δε να τοποθετηθούν καλοί στα ρούσικα σύντροφοι¹⁵⁰».

Έτσι ο υπεύθυνος της 12^{ης} Πολιτείας πρότεινε στον στρατιωτικό Πετρούλια να κάνει μάθημα σε ορισμένους από τους «υπερήλικες» αυτούς. Ο στρατιωτικός μετά από κάποιο αρχικό ενδιασμό δέχθηκε και αφού έκανε κάποια προκαταρκτικά μαθήματα με την δασκάλα για το τι επρόκειτο να τους διδάξει, άρχισε σε ξεχωριστή αίθουσα τα μαθήματα. «Έλεγα τις λέξεις της καθημερινής χρήσης ή μία ολόκληρη φράση στα ελληνικά, πχ “τι δουλειά θα κάνουμε σήμερα” και μετά στα ρωσικά και την επαναλάμβαναν όλοι μαζί».

ΕΡΓΑΣΙΑ

Πριν ενταχθούν στο εργατικό δυναμικό, όπως προαναφέραμε οι πολιτικοί πρόσφυγες αλλά και στρατιωτικοί, εκπαιδεύονταν πάνω στο αντικείμενο στο οποίο επρόκειτο να απασχοληθούν.

Στα εργοστάσια της Τασκένδης κατασκευάζονταν εξαρτήματα για τις αγροτικές -κυρίως βαμβακοσυλλεκτικές-μηχανές, εξοπλισμοί αεροπλάνων, αυτοκινήτων, γεωργικά εργαλεία, ηλεκτρολογικός εξοπλισμός (καλώδια κλπ), ενώ υπήρχαν και εργοστάσια κλωστοϋφαντουργίας (κουρτίνες, υφάσματα), στα οποία προσλαμβάνονταν κυρίως γυναίκες. Τα περισσότερα από τα εργοστάσια αυτά δούλευαν σε 24ωρη βάση, κάτω από ιδιαίτερα δύσκολες συνθήκες. Κάποιοι από τους πολιτικούς πρόσφυγες συνειδητοποίησαν συν τω χρόνω ότι η εργασία τους στα εργοστάσια δεν τους απέφερε εισόδημα ικανό να θρέψει τους ίδιους και τις οικογένειες τους. Για το λόγο αυτό άρχισαν να στρέφονται προς τις οικοδομές, δεδομένου ότι η οικοδομική δραστηριότητα εντατικοποιήθηκε για να ικανοποιήσει το οξύ πρόβλημα στέγασης του πληθυσμού. Οργανώθηκαν λοιπόν σε ομάδες (όπως οι παλιές συντροφίες) και άρχισαν να αναλαμβάνουν εργολαβίες αποκομίζοντας υψηλές αμοιβές.

¹⁴⁹ Χαρ. Πετρούλιας, 2012, « Η αιχμαλωσία μου και η ζωή των πολιτικών προσφύγων στην Τασκένδη, 1949-56», Αθήνα 2012, σελ 117

¹⁵⁰ Εφημερίδα Προς τη Νίκη, 13/6/1951, « Να μάθουμε τη μεγάλη Ρούσικη γλώσσα», σελ 1

Αναφέρεται σχετικά ότι στην οικοδομή οι μισθοί ήταν ιδιαίτερα ελκυστικοί: άρχιζαν από 1000 και έφθαναν τα 3000 ρούβλια το μήνα. Για ένα ζευγάρι λοιπόν όπου ο σύζυγος δούλευε στην οικοδομή και η γυναίκα του στο εργοστάσιο, το μηνιαίο εισόδημα ήταν κάτι παραπάνω από ικανοποιητικό.

Τις ίδιες ακριβώς εργασίες αναλάμβαναν και οι στρατιωτικοί. Στους 22 συνολικά στρατιωτικούς που εντοπίσαμε στην έρευνα μας, οι επτά (7) δούλευαν περιστασιακά ή μόνιμα στις οικοδομές και οι υπόλοιποι σε διάφορα εργοστάσια παραγωγής αγροτικών-βαμβακοσυλλεκτικών μηχανών, κατασκευής ρουλεμάν, πολεμικών αεροπλάνων ή αυτοκινήτων -τζιπ. Οι αντίστοιχες ειδικότητες τους ήταν: ηλεκτρολόγοι, ηλεκτροσυγκολλητές, εφαρμοστές, τορναδόροι, καλουπατζήδες, ξυλουργοί και μηχανικοί αυτοκινήτων.

«Πρώτα δούλευα στις οικοδομές, όμως αρρώστησα και σταμάτησα. Μετά πήγα στο εργοστάσιο παραγωγής και επιδιόρθωσης ρουλεμάν Σαρίκ Πατινίκ. Για 2-3 μήνες μέσα στο εργοστάσιο παρακολούθησα τεχνική σχολή», μας λέει ο αυτόμολος Ευστράτιος Σαντζηλιώτης. Ο στρατιωτικός Θεοδόσιος Σμυρνιός δούλευε ως ηλεκτροσυγκολλητής. «Για να φτιάξει την κεραία του ραδιοφώνου (σταθμού) ήταν ανεβασμένος σε ύψος 130μ», μας αναφέρει χαρακτηριστικά ο γιος του¹⁵¹. Τέλος ο Διονύσιος Βερονίκης «δούλευε στην πολεμική βιομηχανία, δηλαδή στην βιομηχανία κατασκευής μεταγωγικών πολεμικών αεροπλάνων Αντόνωφ/Τσκάλωφ. Εκεί κατασκεύαζε καλούπια για τα εξαρτήματα του αεροπλάνου ή πατώματα αεροπλάνων¹⁵²».

Μετά τις 40 μέρες σημειώνει ο στρατιωτικός Πετρούλιας, έφθασαν στην 12η Πολιτεία «3-4 κούρσες πολυτελείας με καλοντυμένους συντρόφους» για να διαλέξουν εργάτες για τα εργοστάσια βαριάς βιομηχανίας, (τρακτέρ, βαμβακοσυλλεκτικές μηχανές). «Όλοι στην Πολιτεία ήταν νέοι και γεροί» και θα μπορούσαν να δουλέψουν παραγωγικά στα εργοστάσια αυτά. «Οι σύντροφοι διάλεξαν όσους εργάτες μπορούσε να απασχολήσει ο καθένας στο εργοστάσιο του¹⁵³».

Το εργοστάσιο ΤΑΣ-ΣΕΛ-ΜΑΣ (βιομηχανία αγροτικών μηχανημάτων) στο οποίο τοποθετήθηκε ο Πετρούλιας τον Δεκέμβριο του '49, βρισκόταν περίπου 10 χλμ μακριά από την Πολιτεία. Στο ΤΑΣ- ΣΕΛ- ΜΑΣ εργάζονταν περίπου 3500 εργάτες, από τους οποίους οι μισοί ήταν έλληνες και οι άλλοι μισοί ρώσοι. Η μεταφορά των εργατών γίνονταν με τρένο. Η βιομηχανική μονάδα που αποτελούνταν από πολλά τμήματα (τσεχ), δούλευε με βάρδιες των 600-700 ατόμων η καθεμία.

¹⁵¹ Συνέντευξη Αντώνη Σμυρνιού στη γράφουσα, 8/10/14

¹⁵² Συνέντευξη του ανιψιού του Χαράλαμπου Βερονίκη στη γράφουσα, 13/10/14

¹⁵³ Χαρ. Πετρούλιας, 2012, «Η αιχμαλωσία μου και η ζωή των πολιτικών προσφύγων στην Τασκένδη, 1949-56», Αθήνα 2012, σελ 93

Για τους πολιτικούς πρόσφυγες το ξεκίνημα ήταν δύσκολο, κυρίως λόγω της άγνοιας της ρώσικης γλώσσας. Οι ντόπιοι με αξιοθαύμαστη υπομονή τους έδειχναν τη χρήση των εργαλείων και των μηχανών, τους καθοδηγούσαν να διαβάζουν τα σχέδια βάσει των οποίων γίνονταν τα εξαρτήματα των μηχανών και επέμεναν στην εκμάθηση και τήρηση των κανόνων ασφαλείας¹⁵⁴.

«Οι έλληνες στο εργοστάσιο φορούσαμε ακόμα τα χακί ρούχα. Μας έβαλαν μπροστά από μια μηχανή και ο μάστορας και οι εργάτες προσπαθούσαν με νοήματα να μας δείξουν πως δουλεύει». Για την προστασία τους, «επειδή το εργοστάσιο είχε να κάνει με σίδερα και λαμαρίνες», τους έδωσαν μια ποδιά και ένα ζευγάρι ειδικά γάντια. Αναφέρεται επίσης πως στην αρχή έγιναν πολλά ατυχήματα, «επειδή ούτε τη γλώσσα ξέραμε, ούτε τις μηχανές¹⁵⁵».

Κατά τους έξι πρώτους μήνες οι έλληνες πρόσφυγες ήταν μαθητευόμενοι στο εργοστάσιο και ο μισθός τους ανερχόταν σε 200 ρούβλια το μήνα. Οι έλληνες εργάτες δεν πληρώνονταν από το ταμείο του εργοστασίου, αλλά από έναν υπεύθυνο της Πολιτείας με καταστάσεις ανά δεκαπενθήμερο. «Με τα 200 ρούβλια μπορούσες να πάρεις ένα φτηνό πουκάμισο (50-60 ρούβλια), ενώ τα πιο ακριβά στοίχιζαν από 100-200. Επίσης ένα ζευγάρι παπούτσια φτηνά κόστιζαν 80-100 ρούβλια¹⁵⁶».

Όταν πλέον πέρασε το εξάμηνο, οι εργαζόμενοι δούλευαν με τη νόρμα και με το κομμάτι. «Ήμασταν υποχρεωμένοι να βγάλουμε τα κομμάτια που όριζε η νόρμα και αν όχι μας έκαναν παρατήρηση. Στην Πολιτεία όλη την ώρα από τα μεγάφωνα μας έλεγαν “εδώ στη μεγάλη πατρίδα που άνοιξε την αγκαλιά της, πρέπει να δουλέψουμε όλοι να βοηθήσουμε το κτίσιμο του σοσιαλισμού και να μην ξεχνάμε πως κάθε σφυριά είναι και ένα βόλι στα στήθη του Μοναρχοφασισμού¹⁵⁷”».

Δεν ήταν λίγες οι φορές όπου το εργοστάσιο κρατούσε ορισμένους εργάτες για υπερωρίες: «”τους καλούς εργάτες τους κρατώ υπερωρία, γιατί θα μου κάνουν καλή δουλειά”, μας έλεγε προϊστάμενος και μας πίστωνε 10-12 ρούβλια στο μεροκάματο¹⁵⁸».

Όταν τελείωσε το εξάμηνο της μαθητείας των πολιτικών προσφύγων στα εργοστάσια, διακόπηκε το δωρεάν συσσίτιο και το βοήθημα των 200 ρουβλίων και οι πρόσφυγες άρχισαν να πληρώνονται κανονικά, όπως οι Ρώσοι.

¹⁵⁴Στελ. Γιατρουδάκης,,1999,»Τασκένδη, 30 χρόνια προσφυγιά», Διογένης, σελ 26

¹⁵⁵Χαρ. Πετρούλιας,2012, «Η αιχμαλωσία μου και η ζωή των πολιτικών προσφύγων στην Τασκένδη,1949-56», Αθήνα 2012, σελ 94,95,96

¹⁵⁶Ο.π, σελ 105-6

¹⁵⁷Χαρ. Πετρούλιας,2012, «Η αιχμαλωσία μου και η ζωή των πολιτικών προσφύγων στην Τασκένδη,1949-56», Αθήνα 2012, σελ 105-6

¹⁵⁸Χαρ. Πετρούλιας,2012, « Η αιχμαλωσία μου και η ζωή των πολιτικών προσφύγων στην Τασκένδη,1949-56», Αθήνα 2012, σελ 105-6.

«Κάθε 15θήμερο αναλόγως τη δουλειά που βγάζαμε στο εργοστάσιο, πληρώναμε το φαγητό μας 150 ρούβλια και παίρναμε κουπόνια για 15 μέρες (300 ρούβλια το μήνα). Αν στην πληρωμή περίσσευαν 40-50 ρούβλια, μας ρώταγαν αν θέλουμε να δώσουμε για τους συντρόφους που είναι φυλακή στην Ελλάδα, μια προσφορά που ήταν υποχρεωτική για όλους. Εγώ τους έλεγα κρατήστε τα μισά ή ότι νομίζετε και μου κρατούσαν τότε 20, τότε 30 ρούβλια¹⁵⁹».

Υπολογίζεται ότι οι Έλληνες στην αρχή έπαιρναν 300-400 ρούβλια αναλόγως την δουλειά που έκαναν.

Στις μεγάλες επετείους (1^η Μάη, 8 Μάρτη, ίδρυση της ΕΠΟΝ), προκηρυσσόταν από τις διευθύνσεις των εργοστασίων άμιλλα μεταξύ των πολιτικών προσφύγων για την αύξηση των στόχων της παραγωγής. Οι πρόσφυγες συμμετείχαν στην διαδικασία αυτή με μεγάλο ενθουσιασμό, αφού θεωρούσαν ότι με τον τρόπο αυτό συνέβαλαν και οι ίδιοι ενεργά στην οικοδόμηση του σοσιαλισμού, για τον οποίο είχαν αγωνιστεί κατά την διάρκεια των προηγούμενων χρόνων στην Ελλάδα. Στην διαδικασία αυτή έμπαιναν και οι στρατιωτικοί. «Όταν υπήρχε κάποια επέτειος το κόμμα ζητούσε από τους εργάτες να δώσουν υπόσχεση ότι θα ξεπεράσουν την νόρμα¹⁶⁰». Αν οι εργάτες πετύχαιναν το στόχο τους, επιβραβεύονταν σε ειδική γιορτή.

Η εφημερίδα της Τασκένδης «προς τη Νίκη» δημοσίευε τακτικά τα αποτελέσματα της προσπάθειας «να βγει δουλειά πάνω από το μηνιαίο πλάνο» της κάθε επιχείρησης. Έτσι το φύλλο της 12ης Σεπτεμβρίου 1951, δημοσιεύονταν τα ονόματα ορισμένων εφαρμοστών και βαφών που διακρίθηκαν στο 8^ο τσεχ, ανάμεσα στα οποία υπήρχαν και τα ονόματα πέντε στρατιωτικών: Λιγάτσικας, Νικολόπουλος, Αθανασιάδης, Αγγελίδης και Πασχάλης. (*Δυστυχώς μόνο το όνομα του Λιγάτσικα μπορέσαμε να διασταυρώσουμε).

Ο στρατιωτικός Πετρούλιας κατάφερε να υπερβεί το πλάνο και την 1η (1950) και την 2η χρονιά (1951). Στην γιορτή που ακολούθησε κλήθηκε να πει δύο λόγια για την επιτυχία του αυτή. Ως ιδεολογικά αντίθετος δυσκολευόταν να το κάνει, οπότε οι συνάδελφοι του «με ένα ποτήρι βότκα» ανέλαβαν να τον βγάλουν από τη δύσκολη θέση.

Ανέβηκε λοιπόν στο βήμα και είπε: «την υπόσχεση που πήρα για να ξεπεράσουμε τη νόρμα, βάλαμε όλη την καλή θέληση και την δύναμη και δουλεύαμε χωρίς χασομέρια, είμαστε στη μηχανή όλη την εργάσιμη ώρα και η προσπάθεια δεν πήγε χαμένη. Έτσι βοηθήσαμε και εμείς όσο

¹⁵⁹Χαρ. Πετρούλιας, 2012, « Η αιχμαλωσία μου και η ζωή των πολιτικών προσφύγων στην Τασκένδη, 1949-56», Αθήνα 2012, σελ 111

¹⁶⁰Χαρ. Πετρούλιας, 2012, « Η αιχμαλωσία μου και η ζωή των πολιτικών προσφύγων στην Τασκένδη, 1949-56», Αθήνα 2012, σελ 116

μπορούσαμε για το κτίσιμο του σοσιαλισμού». Το δώρο του ήταν 100 ρούβλια.

Τέλος στο πέραςμα του χρόνου οι πολιτικοί πρόσφυγες θέλοντας να βοηθήσουν τις οικογένειες τους στην Ελλάδα ζήτησαν από την κομματική οργάνωση να τους επιτρέψει να στέλνουν δέματα ή και μικρή οικονομική βοήθεια, πράγμα το οποίο έγινε.

Χαρακτηριστικά για τους στρατιωτικούς μαθαίνουμε πως «μία φορά τον χρόνο έστελνε στην οικογένεια του (γυναίκα και κόρη στην Ελλάδα) δέμα με πράγματα και χρήματα /ρούβλια¹⁶¹» (Γεώργιος Ανδρώνης), ενώ και ο Διονύσιος Βερονίκης «έστελνε δέματα με ρούχα, παπούτσια και παιχνίδια με μπαταρίες για τα παιδιά».

ΕΡΑΝΟΣ ΤΙΜΗΣ ΚΑΙ ΑΝΑΚΑΤΑΓΡΑΦΗ

Το Κομμουνιστικό κόμμα αποτελούσε τον μηχανισμό επίλυσης παντός προβλήματος, αλλά και τον συνδετικό κρίκο μεταξύ των μελών και των οικογενειών τους που βρίσκονταν στις άλλες Λαϊκές Δημοκρατίες και στην Ελλάδα. Μέσα από τις δραστηριότητες του αυτές κατόρθωνε να εξασφαλίσει και να διατηρήσει τη συνοχή και την πειθαρχία των προσφύγων.

Η κομματική οργάνωση στην Τασκένδη κατέβαλλε κάθε δυνατή προσπάθεια ώστε οι πολιτικοί πρόσφυγες να μην αισθάνονται αποκομμένοι από τα προβλήματα της Ελλάδας.

Ποια ήταν τα μείζονα θέματα που απασχολούσαν τους αριστερούς στην Ελλάδα την δεκαετία του '50? Τα πιο σοβαρά ήταν αναμφίβολα η οικονομική δυσπραγία και οι χιλιάδες φυλακισμένοι και εξόριστοι οπαδοί του ΚΚΕ.

Για το λόγο αυτό στα πλαίσια της 3^{ης} συνδιάσκεψης του 1950, τέθηκε ο φιλόδοξος στόχος να δημιουργηθεί από τις εισφορές των προσφύγων ως το τέλος του 1951, ένα κεφάλαιο 50 εκατομμυρίων ρουβλίων για το δέμα του φυλακισμένου, το σπίτι του αγωνιστή και τη φροντίδα αναπήρων και τραυματιών.

Η πρωτοβουλία αυτή αντιμετωπίστηκε με επιφυλακτικότητα έως και δυσφορία από τους πολιτικούς πρόσφυγες, κάποιοι από τους οποίους αμείβονταν με χαμηλότατους μισθούς και επιπλέον κατέβαλαν το 50% του μισθού τους στην κοινότητα για τη διατροφή και στέγαση τους¹⁶².

¹⁶¹ Συνέντευξη του ανιψιού του Τάκη Ανδρώνη στη γράφουσα, 15/10/14

¹⁶² Γαβρίλης Λαμπάτος, 2001, «Ελληνες πολιτικοί πρόσφυγες στην Τασκένδη, 1949-1957», Κούριερ Εκδοτική, σελ 85

Παράλληλα, λίγο καιρό μετά την άφιξη των προσφύγων στην Ουζμπεκική πρωτεύουσα ξεκίνησε η διαδικασία της κομματικής ανακαταγραφής.

Στην ουσία επρόκειτο για τη γιγαντιαία προσπάθεια αναδιοργάνωσης του κόμματος μετά την ήττα του Εμφυλίου και την προσαρμογή των στελεχών στις δομές των χωρών υποδοχής.

Αφορούσε το σύνολο των πολιτικών προσφύγων και όχι μόνο τα μέλη του κόμματος, που τότε ανέρχονταν στο 50% της κοινότητας.

Στην 3η Συνδιάσκεψη που είχε συγκληθεί το 1950 στην Τασκένδη, εκτός της ανακαταγραφής, είχε αποφασιστεί επίσης πως όλα τα μέλη του κόμματος που είχαν εγκατασταθεί στις Λαϊκές Δημοκρατίες όφειλαν να γίνουν μέλη των κομμάτων των χωρών όπου ζούσαν.

Με την ανακαταγραφή θα γινόταν ένα «φιλτράρισμα» των παλιών μελών, ώστε να αποκλειστούν τα ύποπτα στοιχεία ή οι «πράκτορες» και τα μέλη που θα επιλέγονταν να είναι αποδεκτά από τα αδελφά κόμματα των χωρών υποδοχής.¹⁶³

Μόνο οι πρόσφυγες της Τασκένδης θα διατηρούσαν τις δικές τους κομματικές οργανώσεις. Η διαδικασία της ανακαταγραφής ειδικά στην Τασκένδη κράτησε χρόνια και περατώθηκε στα τέλη του '53 από τις Τοπικές Επιτροπές Κομματικής Ανακαταγραφής (ΤΕΚΑ) σε συνεργασία με την Κεντρική Επιτροπή Κομματικής Ανακαταγραφής (ΚΕΚΑ).

Κατά τη διάρκεια της διαδικασίας το κάθε μέλος έπρεπε να υποβάλλει βιογραφικό σημείωμα και να αποδείξει στη συνέχεια ότι ήταν άξιο να φέρει το κομματικό βιβλιário. Συνιστώσες της δραστηριότητας του ήταν η κομματική αφοσίωση και η εργατικότητα του. Τα στοιχεία που συγκεντρώνονταν αφορούσαν σε όλη την ζωή και δραστηριότητα του μέλους. Με την ανακαταγραφή αποκλείστηκε τελικά από τις γραμμές του κόμματος περίπου ένα 20% των μελών.

Μέσω των ντοκουμέντων της ανακαταγραφής μπορέσαμε να βρούμε στο αρχείο του ΚΚΕ που τηρείται στα ΑΣΚΙ, ορισμένα στοιχεία διαφωτιστικά για τους στρατιωτικούς της έρευνας μας.

Έτσι καταγράφεται η απόφαση της ΤΕΚΑ Τασκένδης για τη διαγραφή του Κωνσταντόπουλου Γιώργη του Μίμη¹⁶⁴ από μέλος του ΚΚΕ «γιατί «αποδείχτηκε πως δεν είναι αυτόμολος, αλλά αιχμάλωτος. Είχε επίσης σχέσεις με φαντάρους που είχαν φύγει από την 3η πολιτεία, έβρισε (sic) το Κόμμα και δεν ανέφερε σε κανέναν για αυτούς που το 'σκασαν από την 3η...». Ο Κωνσταντόπουλος έκανε ένσταση ...η επιτροπή θέλει να εξετάσει την υπόθεση.

¹⁶³ Γαβρίλης Λαμπάτος, 2001, «Έλληνες πολιτικοί πρόσφυγες στην Τασκένδη, 1949-1957», Κούριερ Εκδοτική, σελ 95

¹⁶⁴ Απόφαση της ΤΕΚΑ Τασκένδης υπ..αρ 7374 της 18-4-1953, ΑΣΚΙ ,Φακ7/52/160

Στο ίδιο αρχείο υπάρχει καταγραφή στις 25/5/54 για τον Γ.Π του Χρήστου¹⁶⁵ που είχε επιστρατευθεί στον ΕΣ μετά την Βάρκιζα και αυτομόλησε στο ΔΣΕ το 1948 σε μάχη στα Τοπόλιανα Ευρυτανίας. Τέλος η πιο σημαντική πληροφορία φαίνεται να είναι η καταγραφή δύο αιχμαλώτων ως δοκίμων μελών, των Ξινού Γιάννη του Νικ.(23/5/1955) και Πετρούλια Χαράλαμπου του Δημ.(14/6/1955) και η απόδοση σε αυτούς κομματικών βιβλιαρίων¹⁶⁶.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

Το 1951 άρχισε η εισαγωγή φοιτητών πολιτικών προσφύγων στο Πανεπιστήμιο της Τασκένδης. Η σοβιετική κυβέρνηση πρόσφερε κάθε χρόνο στους Έλληνες πολιτικούς πρόσφυγες ορισμένες θέσεις για φοίτηση σ' αυτό.

Η επιλογή των φοιτητών γινόταν από την τοπική ηγεσία του ΚΚΕ και την πρώτη χρονιά προσφέρθηκαν 85 θέσεις.

Στους φοιτητές και τις φοιτήτριες χορηγούνταν υποτροφία από το κράτος για όλη τη διάρκεια των σπουδών τους. Χάρης στην εισαγωγή των ατόμων αυτών στα ανώτερα και ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα, άρχισε να δημιουργείται μια νέα γενιά εγγράμματων πολιτών και επιστημόνων και ένα εξειδικευμένο εργατικό Δυναμικό¹⁶⁷.

Στο σημείο αυτό αξίζει ιδιαίτερα να αναφέρουμε και την εμπειρία του στρατιωτικού Πετρούλια που εισήχθη στην Ιατρική Σχολή. Η ιστορία έχει ως εξής:

Κατά την εγκατάσταση τους στις Πολιτείες ζητήθηκε από όλους τους πολιτικούς πρόσφυγες να γράψουν ένα βιογραφικό σημείωμα, στο οποίο θα σημείωναν τον τόπο γέννησης, τις γραμματικές τους γνώσεις, τις οργανώσεις στις οποίες συμμετείχαν, το αν είχαν συγγενείς στην Ελλάδα σε κρατικές θέσεις κλπ. Στο σημείωμα αυτό ο Πετρούλιας έγραψε ότι στην Ελλάδα ήταν φοιτητής της Ιατρικής.

Με αφορμή την σχέση του ίδιου και ενός συγκατοίκου του με ρωσίδες δασκάλες, ο Πετρούλιας τέθηκε για κάποιο διάστημα υπό παρακολούθηση, χωρίς όμως να προκύψει κάτι ύποπτο για την συμπεριφορά του. Η καθοδήγηση τον κάλεσε στην συνέχεια, ζητώντας να μάθει λεπτομέρειες για τη ζωή του. Ο Πετρούλιας συνοπτικά διηγήθηκε στον υπεύθυνο ότι στην Ελλάδα φοιτούσε στην Ιατρική σχολή και είχε συλληφθεί αιχμάλωτος.

¹⁶⁵ Απόφαση της ΤΕΚΑ Τασκένδης της 25/5/1954,ΑΣΚΙ ,Φακ7/52/162

¹⁶⁶ Κατάλογος κομματικών βιβλιαρίων δοκίμων μελών, ΑΣΚΙ ,Φακ7/52/6552

¹⁶⁷ Γαβρίλης Λαμπάτος,,2001, «Έλληνες πολιτικοί πρόσφυγες στην Τασκένδη, 1949-1957», Κούριερ Εκδοτική, σελ 73

Ο υπεύθυνος του πρότεινε να αναλάβει επιπλέον γραφική δουλειά στο εργοστάσιο (να συμπληρώνει καταστάσεις των εργατών που δούλευαν στο εργοστάσιο και να γράφει ανακοινώσεις για το ραδιοούζελ). Η δουλειά αυτή όμως δεν ικανοποιούσε τον στρατιωτικό («στενοχωρήθηκε και θύμωσε») και αποφάσισε να σταματήσει. Παρόλα αυτά η ιστορία «του βγήκε σε καλό», γιατί «σε συμβούλιο που έκαναν στην Πολιτεία να στείλουν έλληνες να φοιτήσουν σε διάφορες σχολές ήταν ο υπεύθυνος εκείνος που έδωσε θετική ψήφο για να εισαχθεί ο Πετρούλιας στην Ιατρική Σχολή».

Η φοίτηση του στην σχολή δεν έγινε από την πρώτη χρονιά, γιατί «ένας άλλος σύμβουλος (που ήταν Ταξίαρχος στο ΔΣΕ) έβαλε θέμα λέγοντας: “αυτός είναι Μοναρχοφασίστας να μην τον στείλουμε¹⁶⁸”».

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η προσφορά θέσεων στο Πανεπιστήμιο ήταν μάλλον αυξημένη, δεδομένου ότι κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου πολέμου είχαν σκοτωθεί στα πεδία των μαχών πολλοί Ουζμπέκοι και έτσι «δεν υπήρχαν πολλοί τελειόφοιτοι γυμνασίου για να στείλουν στις σχολές¹⁶⁹». Έτσι το 60-70% ήταν φοιτήτριες, αφού “έφυγαν από εδώ 720 αγόρια 18 χρόνων και γύρισαν μόνο 18 άτομα”, όπως διηγείτο στον Πετρούλια ένας συμφοιτητής του.

Ο στρατιωτικός Πετρούλιας δέχθηκε την πρόταση του υπεύθυνου και παρουσιάστηκε μαζί με πέντε άλλους σε επιτροπή από καθηγητές. Στην επιτροπή αυτή έδωσαν μία μικρή συνέντευξη στα ρωσικά, σχετικά με τις γνώσεις τους, τις δουλειές που έκαναν στην Ελλάδα, ώστε να αποδείξουν την καλή χρήση της γλώσσας.

Τη χρονιά εκείνη τα μαθήματα είχαν αρχίσει από τις αρχές Σεπτεμβρίου, η συνέντευξη έγινε μέσα Οκτωβρίου και τις πρώτες ημέρες του Νοεμβρίου του 1951 τους ειδοποίησαν (6 άτομα/ 4 αγόρια και 2 κοπέλες) να εγγραφούν στην Ιατρική σχολή.

Κατά την εισαγωγή τους στη σχολή, οι Ρώσοι καθηγητές τους συνέστησαν ως «έλληνες πολιτικούς πρόσφυγες», υποδεικνύοντας στους υπόλοιπους φοιτητές να τους βοηθήσουν κατά το δυνατό στο ζήτημα της γλώσσας. Οι Ρώσοι φοιτητές ανταποκρίθηκαν με θέρμη και άρχισαν να τους βοηθούν όσο μπορούσαν, κυρίως στα εργαστήρια. Έτσι, «από τους συμφοιτητές και συμφοιτήτριες δεν ήξερε κανένας ότι ήμουν αιχμάλωτος αξιωματικός, αλλά με θεωρούσαν πολιτικό πρόσφυγα/πολίτ-εμειγκράντ¹⁷⁰».

¹⁶⁸Χαρ. Πετρούλιας, 2012, « Η αιχμαλωσία μου και η ζωή των πολιτικών προσφύγων στην Τασκένδη, 1949-56», Αθήνα 2012, σελ 126

¹⁶⁹Χαρ. Πετρούλιας, 2012, « Η αιχμαλωσία μου και η ζωή των πολιτικών προσφύγων στην Τασκένδη, 1949-56», Αθήνα 2012 σελ 98-99

¹⁷⁰Χαρ. Πετρούλιας, 2012, « Η αιχμαλωσία μου και η ζωή των πολιτικών προσφύγων στην Τασκένδη, 1949-56», Αθήνα 2012, σελ 162

Κατά την διάρκεια των σπουδών του ο Πετρούλιας δεν αντιμετώπισε προβλήματα. Αναφέρει μόνο τις αντιζηλίες που δημιουργήθηκαν κάποιες φορές μέσα στην Πολιτεία.

Έτσι, ένας πολιτικός πρόσφυγας ο οποίος τον γνώριζε ως αιχμάλωτο από το Γράμμο -και στην Τασκένδη ήταν ένας από τους δύο που τον παρακολουθούσαν-, δημιούργησε θέμα λέγοντας: “αυτόν Μοναρχοφασίστα αιχμάλωτο τον στείλανε στη σχολή, εμάς δεν μας στείλανε πουθενά”. Οι περισσότεροι συγκατοικοί του πήραν το μέρος του Πετρούλια και ο υπεύθυνος έλυσε το θέμα λέγοντας: «τον έστειλε η καθοδήγηση, δεν θα τον ενοχλείτε, θα τον αφήνετε να διαβάξει στο θάλαμο». Άλλωστε λαμβανόταν ιδιαίτερη μέριμνα από την καθοδήγηση για τα θέματα των σπουδαστών. Σε μία από τις εκθέσεις που συνέταξε η ΚΕ του ΚΚΕ προς την ΚΟΤ το 1954, επισημαινόταν η ανάγκη «να εξασφαλιστούν καλές συνθήκες για μελέτη και να ταχτοποιηθούν οι φοιτητές σε χωριστούς θαλάμους¹⁷¹...».

Όπως μας επιβεβαιώνει ο στρατιωτικός- φοιτητής Χ. Πετρούλιας, στους φοιτητές που είχαν καλούς βαθμούς (άριστα το 5, λίαν καλώς το 4, καλώς το 3), το κράτος χορηγούσε υποτροφία ίση με 300 ρούβλια το μήνα από την αρχή των σπουδών τους. Στα ΑΣΚΙ βρήκαμε χειρόγραφο πιστοποιητικό με τη βαθμολογία φοιτητών διαφόρων σχολών, μεταξύ των οποίων και του Πετρούλια.

Τα χρήματα αυτά όμως έφταναν μόνον για το φαγητό στην Πολιτεία. Οι φοιτητές της Ιατρικής, που θεωρούσαν ότι χρειάζονταν καλύτερα ρούχα και παπούτσια επειδή συναναστρέφονταν καθημερινά καθηγητές, γιατρούς και ασθενείς, ζήτησαν από την καθοδήγηση να τους επιτρέψει να δουλεύουν 3-4 ώρες ημερησίως στα εργοστάσια ώστε να συμπληρώνουν το εισόδημα τους. Το αίτημα τους έγινε δεκτό και έτσι μετά τις 2-3 η ώρα το μεσημέρι άρχιζαν να δουλεύουν στις βιομηχανίες. Αυτό βέβαια απέβαινε εις βάρος της μελέτης και της ξεκούρασης,, «αλλά με πολλή θέληση και κόπο τα καταφέραμε¹⁷²».

Πέρα από την παρακολούθηση των μαθημάτων, οι φοιτητές ανελάμβαναν κατά διαστήματα και άλλα καθήκοντα: μάζευαν βαμβάκι στα κολχόζ ή χρησιμοποιούνταν στον κρατικό ελεγκτικό μηχανισμό.

Την πρώτη χρονιά των σπουδών τους, όλοι οι φοιτητές πήγαν τον Νοέμβριο στα κολχόζ για την συλλογή του βαμβακιού. Χωρίστηκαν για το λόγο αυτό σε ομάδες των 10-15 ατόμων. Για κάθε 2-3 ομάδες φοιτητών ήταν υπεύθυνοι επιμελητές ή βοηθοί της Ιατρικής σχολής. Οι ομάδες διέμεναν σε σχολεία των χωριών που βρίσκονταν στις

¹⁷¹ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, φ.7/58, της 6/4/54

¹⁷² Χαρ. Πετρούλιας, 2012, «Η αιχμαλωσία μου και η ζωή των πολιτικών προσφύγων στην Τασκένδη, 1949-56», Αθήνα 2012, σελ 137

βαμβακοπαραγωγούς περιοχές για έναν ή δύο μήνες. Τα μαθήματα που έχαναν το διάστημα αυτό οι φοιτητές τα αναπλήρωναν μετά το τέλος Ιουνίου.

Παρόλο που στην Τασκένδη καταβαλλόταν μία μεγάλη προσπάθεια ώστε να παράγονται σύγχρονες βαμβακοσυλλεκτικές μηχανές, είχε διαπιστωθεί ότι αυτές «δεν μάζευαν πολύ καθαρό βαμβάκι». Για το λόγο αυτό ανατίθονταν σε εργάτες-φοιτητές να κάνουν χειρωνακτικά την εργασία αυτή, ώστε το βαμβάκι που συγκεντρώνονταν να είναι τελικά ανώτερης ποιότητας. Οι φοιτητές λοιπόν ήταν υποχρεωμένοι να συλλέγει ο καθένας τη νόρμα του, δηλαδή 60 κιλά βαμβάκι την ημέρα.

Κάθε βράδυ γινόταν έλεγχος και καταγραφή των κιλών που μάζεψε ο καθένας. Όμως οι περισσότεροι φοιτητές δεν ήξεραν από αγροτικές εργασίες και μοιραία μάζευαν λιγότερο βαμβάκι.

Η αμοιβή ανερχόταν σε 16 καπίκια το κιλό (1 ρούβλι = 100 καπίκια). Αν κάποιος ξεπερνούσε τα 60 κιλά, εισέπραττε ένα πριμ 10 ρουβλίων¹⁷³.

Εκτός από αυτή τη δραστηριότητα οι φοιτητές ορίζονταν κάποιες φορές και ελεγκτές στα καταστήματα, από τον υπεύθυνο γιατρό της ομάδας τους. Αρμοδιότητα τους ήταν να ζυγίζουν τα τρόφιμα και να βεβαιώνουν ότι η τιμή είναι σύμφωνη με το βάρος και το είδος του τροφίμου.

Λάμβαναν λοιπόν βεβαιώσεις ότι είναι υπάλληλοι του υπ. Εμπορίου και αφού σχημάτιζαν ομάδες των 8 ατόμων έκαναν ελέγχους στα καταστήματα υγειονομικού ενδιαφέροντος. Αυτό γινόταν όπως τους είχε ενημερώσει ο υπεύθυνος, διότι «τους 4-5 ελεγκτές που υπήρχαν τους γνώριζαν και καμιά φορά τους δωροδοκούσαν οι καταστηματάρχες¹⁷⁴».

Η φοίτηση στην Ιατρική σχολή συνεχίστηκε σχεδόν απρόσκοπτα για τον Πετρούλια και διακόπηκε ένα χρόνο πριν την αποφοίτηση του, όταν του δόθηκε η ευκαιρία να επαναπατριστεί.

¹⁷³Χαρ. Πετρούλιας, 2012, «Η αιχμαλωσία μου και η ζωή των πολιτικών προσφύγων στην Τασκένδη, 1949-56», Αθήνα 2012, σελ 145

¹⁷⁴Χαρ. Πετρούλιας, 2012, «Η αιχμαλωσία μου και η ζωή των πολιτικών προσφύγων στην Τασκένδη, 1949-56», Αθήνα 2012, σελ 181

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΖΩΗ

Το 1946 θεσπίστηκε από τη Σοβιετική ένωση η έκδοση ομολογιακού, λαχειοφόρου εσωτερικού δανείου εξοφλητέου σε 20 χρόνια. Οι μη σοβιετικοί πολίτες θα μπορούσαν να εισπράξουν τα χρήματα των δανείων τους όταν θα εγκατέλειπαν την Σοβιετική ένωση για να επιστρέψουν στην πατρίδα τους. Οι κληρώσεις των λαχείων γίνονταν κατά καιρούς με κέρδη έως 5000 ρούβλια.

Από τον στρατιωτικό Πετρούλια μαθαίνουμε πως όλοι όσοι εργάζονταν στα εργοστάσιο γράφτηκαν υποχρεωτικά στο εσωτερικό δάνειο που σύναψε το σοβιετικό κράτος. «Αν δηλαδή κάποιος έπαιρνε μισθό 500 ρούβλια, θα δάνειζε ένα μισθό στο κράτος και θα του κρατούσαν 50 ρούβλια το μήνα για 10 μήνες. Στο τέλος θα έπαιρνε το αντίστοιχο ποσόν σε ομολογίες». Η συμμετοχή στο δάνειο ήταν προαιρετική, στην ουσία όμως υποχρεωτική. Οι εφημερίδες έγραφαν ότι καλύφθηκε σε ποσοστό 99%. Όταν το 1957 ο στρατιωτικός έφυγε από την Σοβιετική Ένωση, έλαβε από το σοβιετικό κράτος 350 ρούβλια μετρητά από την εξαργύρωση των ομολογιών 2 ετών.

Η ομαδική ζωή των πολιτικών προσφύγων στα κτίρια των πολιτειών ενθάρρυνε σε μεγάλο βαθμό τη συνένωση και την δημιουργία κοινωνικών σχέσεων μεταξύ τους. Αναπτύχθηκε έτσι μεταξύ τους η αλληλεγγύη στην καθημερινότητα, στην φροντίδα των παιδιών, οι σχέσεις καλής γειτονίας, η κοινωνικότητα, η ενότητα.

Άντρες και γυναίκες γρήγορα απέκτησαν ασχολίες και ενδιαφέροντα: «οι άνδρες έπαιζαν χαρτιά ή σκάκι, ενώ οι γυναίκες ασχολούνταν με τα παιδιά και το νοικοκυριό¹⁷⁵»..

Στις διάφορες επετείους η ΚΟΤ διοργάνωνε γιορτές με μεγάλη συμμετοχή των πολιτικών προσφύγων.

Δεδομένου ότι οι περισσότεροι πολιτικοί πρόσφυγες δεν είχαν συγγενείς στην Τασκένδη, άρχισαν να κάνουν κουμπαριές μεταξύ τους σε πολιτικούς φυσικά γάμους και να διοργανώνουν οικογενειακές γιορτές με χορούς και μουσική. Δεν γιόρταζαν τις ονομαστικές (χριστιανικές) εορτές, αφού η σοβιετική- σοσιαλιστική κουλτούρα δεν ενθάρρυνε την θρησκευτικότητα, προσπαθούσαν όμως να κρατήσουν ζωντανά ορισμένα ελληνικά έθιμα και να τα «περάσουν» στα παιδιά τους: έβαφαν αυγά το Πάσχα και αντάλλασαν δώρα την παραμονή της Πρωτοχρονιάς, όπως θα έκαναν αν βρίσκονταν στην Ελλάδα.

¹⁷⁵Elaina Maria Lampropoulos, 2014, «Belonging to Greece and the Soviet Union : Greeks of Tashkent 1949-1974», York Univ.Toronto, Ontario σελ.108

Στη μακρινή Τασκένδη οι πολιτικοί πρόσφυγες θα είχαν την ευκαιρία να έρθουν σε άμεση και καθημερινή επαφή με πολλές και διαφορετικές εθνότητες.

Ουζμπέκοι, Ρώσοι και Τατάροι, αλλά και Εβραίοι και Ουκρανοί συγκροτούσαν ένα πολυεθνικό μωσαϊκό, πρωτόγνωρο εν πολλοίς για τους έλληνες και σλαβομακεδόνες μαχητές και μαχήτριες.

Κατά την αρχική εγκατάσταση τους στις Πολιτείες, οι άνδρες χωρίστηκαν από τις γυναίκες¹⁷⁶, ενώ τους δόθηκε η «οδηγία» να μην συνάπτουν σχέσεις με Σοβιετικούς πολίτες. Η οδηγία αυτή,- που αφορούσε κυρίως τις σχέσεις ανδρών και γυναικών-, καταστρατηγήθηκε μέσα σε ελάχιστο χρονικό διάστημα.

Είναι σημαντικό το γεγονός ότι ο ανδρικός πληθυσμός των πολιτικών προσφύγων ήταν σχεδόν διπλάσιος από αυτόν των γυναικών. Έτσι αναπόφευκτο ήταν να στραφεί προς τον γηγενή γυναικείο πληθυσμό, τις Ρωσίδες ή τις Τατάρες, αφού οι Ουζμπέκες «έμεναν στο σπίτι» και παντρεύονταν μόνον Ουζμπέκους.

Πολλοί από τους αιχμαλώτους ή αυτομόλους που εξετάζουμε, είχαν ήδη πριν την έναρξη του Εμφυλίου δημιουργήσει οικογένειες στην Ελλάδα.

Επίσης όπως αναφέρθηκε στην αρχή του 5ου Κεφαλαίου, κάποιοι στρατιώτες αμέσως μετά την υποχώρηση στην Αλβανία, άρχισαν να ενδιαφέρονται για το άλλο φύλο και να σκέφτονται «να φτιάξουν τη ζωή τους». Έτσι πολλοί στρατιωτικοί μας αναφέρουν πως παντρεύτηκαν κοπέλες από τον άμαχο πληθυσμό που είχαν γνωρίσει στην Αλβανία, ή κοπέλες επιστρατευμένες από το ΔΣΕ.

Φθάνοντας πλέον στην Τασκένδη, η πλειοψηφία των ανδρών και γυναικών πολιτικών προσφύγων άρχισε να κάνει σχέσεις (με προξενιό, ή με γνωριμία) και να προχωρεί σε γάμο.

Η συντροφικότητα ήταν για αυτούς ένας τρόπος να αντιμετωπίσουν την μοναξιά, τις αντιξοότητες της καινούργιας τους ζωής και τον νόστο για την πατρίδα που είχαν τόσο βίαια αφήσει πίσω τους.

Τέλος πολλοί ήταν εκείνοι που προτίμησαν να συνάψουν σχέσεις, ή να συζήσουν με Ρωσίδες. Η χειραφέτηση της γυναίκας είχε προ πολλού πραγματοποιηθεί στη Σοβιετική Ένωση και έτσι η συμβίωση αποτέλεσε ένα σχήμα που πολλοί άρρενες πολιτικοί πρόσφυγες προτίμησαν.

Ορισμένοι από αυτούς αναφέρουν ότι τις γνώρισαν όταν αρρώστησαν και νοσηλεύτηκαν και εκείνες -ως νοσοκόμες- τους περιποιήθηκαν με ιδιαίτερη στοργή. Μάλιστα ήθελαν κατά τον επαναπατρισμό τους να τις φέρουν μαζί τους στην Ελλάδα, όμως οι Ρώσοι επικαλούμενοι το γεγονός ότι στην Ελλάδα υπάρχει φασισμός «δεν επέτρεπαν στις Ρωσίδες να

¹⁷⁶Elaina Maria Lampropoulos, 2014, «Belonging to Greece and the Soviet Union : Greeks of Tashkent 1949-1974», York Univ.Toronto, Ontario,109

φύγουν με αλλοδαπούς¹⁷⁷ / να μεταναστεύσουν σε άλλες χώρες¹⁷⁸», ή οι ίδιες οι Ρωσίδες «δεν ήθελαν να έρθουν σε φασιστικό κράτος¹⁷⁹».

Μετά από πρόσκληση συμφοιτήτριας του μας περιγράφει ο στρατιωτικός Πετρούλιας, πήγαν στο θέατρο και στην συνέχεια εκείνη τον προσκάλεσε σπίτι της να τον γνωρίσουν οι δικοί της. «Μυρίστηκα προξενιό» και εξομολογείται πως δεν ήθελε να αποκαλύψει ότι δεν επιθυμούσε να παντρευτεί, γιατί τότε θα ήταν δύσκολο να φύγει από την Σοβιετική Ένωση. Επίσης ο Πετρούλιας αναφέρει πως οι συγκάτοικοι του «πήγαιναν όλη τη βδομάδα στις φιληνάδες τους και έρχονταν το Σαββατοκύριακο στο δωμάτιο».

Είναι χαρακτηριστικά τα όσα μας περιγράφουν οι στρατιωτικοί ή οι συγγενείς τους:

«Με προξενιό παντρεύτηκα διηγείται ο στρατιωτικός Ευστρ.

Σαντζηλιώτης μια Ελληνίδα που ήταν επιστρατευμένη από τον ΔΣΕ, με καταγωγή από τον Αμπελώνα Λάρισας. Τα δύο παιδιά μου ένα κορίτσι και ένα αγόρι γεννήθηκαν στην Τασκένδη και έφυγα το 1957 όταν το κορίτσι ήταν 4 και το αγόρι 2 χρονών».

«Παντρεύτηκε στην Τασκένδη μία κοπέλα επιστρατευμένη από τον ΔΣΕ, με καταγωγή από τα Ραβένια της Ηπείρου. Η γυναίκα του έλαβε μέρος και σε μάχες με τον ΔΣΕ. Απέκτησαν δύο αγόρια: το πρώτο γεννήθηκε το 1951 στην Τασκένδη και το δεύτερο το 1961 στον Πειραιά./(Σμυρνιός).

«Δεν παντρεύτηκε στην Τασκένδη, είχε όμως φιληνάδα Ρωσίδα νοσοκόμα, γιατί ήταν άρρωστος και νοσηλεύτηκε εκεί»./(Β Ζ.).

«Συζούσε με μία Ρωσίδα και ήθελε να γυρίσει στην Ελλάδα. Εκείνα τα χρόνια όμως δεν επιτρεπόταν στις Ρωσίδες να μεταναστεύσουν σε άλλες χώρες»./ (Βερονίκης)

Με την υποχώρηση με πήγαν στο νοσοκομείο της Κορυτσάς: όπου «γνωρίστηκα με μία νοσοκόμα η οποία στην συνέχεια έγινε γυναίκα μου. / (Σιμαλάς).

«Συζούσε στην Τασκένδη με μία Γεωργιανή, με την οποία είχε αποκτήσει ένα γιο, που ήταν 6 χρονών όταν εκείνος έφυγε το 1958. Το γιατί δεν ήρθε μαζί η σύντροφος του δεν το γνωρίζουμε, πιθανολογείται ότι δεν πείσθηκε να έρθει σε φασιστικό κράτος»./ (Τζορμπατζάκης).

Στη Ρωσία γνώρισε μια νοσοκόμα του Ερυθρού Σταυρού και εκείνη τον έφερε στην Τασκένδη /(Βατής).

¹⁷⁷Χαρ. Πετρούλιας, 2012, «Η αιχμαλωσία μου και η ζωή των πολιτικών προσφύγων στην Τασκένδη, 1949-56», Αθήνα 2012, σελ 168

¹⁷⁸ Βερονίκης, συνέντευξη του ανιψιού του Χαράλαμπου Βερονίκη στη γράφουσα, 13/10/14

¹⁷⁹Τζορμπατζάκης, συνέντευξη του γιου του Μιχάλη στη γράφουσα, 3/11/14

«Γνώρισε μία κοπέλα ρωσίδα, τη Μάσα, που ήταν γιατρίνα (?) και συζούσαν εκεί». Όταν επαναπατρίστηκε ζήτησε με επιστολή του στο ΥΠΕΞ να την φέρει στην Ελλάδα. / (Λουκίδης)
«Στην Τασκένδη παντρεύτηκε με την γυναίκα του που την είχε γνωρίσει στην Αλβανία. Εκείνη είχε έρθει εκεί με το παιδομάζωμα από τα Φάρσαλα» (Σ.Σ).

ΠΑΡΑΚΟΛΟΥΘΗΣΗ ΚΑΙ ΑΠΟΔΡΑΣΗ ΑΠΟ ΤΗΝ ΤΑΣΚΕΝΔΗ

Στη διάρκεια της μακρόχρονης παραμονής τους στην Τασκένδη, οι πολιτικοί πρόσφυγες βρίσκονταν συνεχώς υπό τη συνεχή καθοδήγηση του κομματικού μηχανισμού. Στα πλαίσια της επαγρύπνησης, οι υπεύθυνοι του μηχανισμού γνώριζαν τις δραστηριότητες των πολιτικών προσφύγων, συνεπώς και των στρατιωτικών, αφού πλέον δεν υπήρχε διάκριση μεταξύ τους.

Έτσι τόσο ο Βασίλ. Γκανάτσιος (Χείμαρρος)¹⁸⁰, όσο και ο στρατιωτικός Φ.Σ, μας αναφέρουν ότι «κάθε αντιδραστική κίνηση θα υπέπιπτε στην αντίληψη κάποιου και θα γινόταν αμέσως γνωστή. Δεν μπορούσες να μιλήσεις, να επαναστατήσεις, γιατί η ζωή ήταν ομαδική». Στη 12^η Πολιτεία όπου ζούσε, ο στρατιωτικός Πετρούλιας είχε συνδεθεί με φιλία με έναν από τους συμβούλους, τον παλιό αντάρτη του ΔΣΕ Δήμο Πεπέκη (Γεροδήμο). Αυτός μιλώντας του ιδιαιτέρως, του συνέστησε “να μην μιλά αντίθετα, να προσέχει γιατί τον παρακολουθούν που πάει, με ποιους κάνει παρέα και πως φέρεται ...”. Επίσης στο θάλαμο που έμενε υπήρχαν κάποιοι επιστρατευμένοι από το Καρπενήσι, οι οποίοι του έλεγαν: “πρόσεχε, σε παρακολουθούν από το θάλαμο ο τάδε και ο τάδε”.

Μάλιστα τον έναν από τους δύο, ο Πετρούλιας τον είχε υποψιαστεί, γιατί όταν πλησίαζε πολύ κοντά, εκείνος φρόντιζε να αλλάζει κουβέντα με τους συνομιλητές του. Ο στρατιωτικός πρόσεχε για το λόγο αυτό να μην προκαλεί, να μη δίνει δικαιώματα: «είχα αυτοπειθαρχία και ήμουν καλός με όλους, ήσυχος και ό,τι άκουγα ή έβλεπα δεν το σχολίαζα¹⁸¹».

Το γεγονός ότι παρακολουθείτο το είχε αντιληφθεί ο Πετρούλιας, όταν «με την δασκάλα της ρωσικής γλώσσας γίναμε φίλοι, πήγαμε στην

¹⁸⁰ Βας. Γκανάτσιος, συνομιλία με τη γράφουσα, Οκτώβριος 2014

¹⁸¹ Χαρ. Πετρούλιας, 2012, «Η αιχμαλωσία μου και η ζωή των πολιτικών προσφύγων στην Τασκένδη, 1949-56», Αθήνα 2012, σελ 115

“Όπερα και 2-3 φορές περίπατο, όπου μας παρακολουθούσαν και έλληνες και ρώσοι της ασφαλείας διακριτικά¹⁸²».

Τέλος, όταν πλέον άρχισε να φοιτά κανονικά στην Ιατρική, «η διεύθυνση της σχολής και η ασφάλεια ήξεραν και διακριτικά με προσέχανε, ιδίως όταν πήγαινα στην πόλη με ποιους κάνω παρέα¹⁸³». Το γεγονός βέβαια ότι οι συμφοιτητές και συμφοιτήτριες του στην Ιατρική δεν γνώριζαν πως ήταν στρατιωτικός, του έδινε «δύναμη και κουράγιο να ξεπερνά τις δυσκολίες και να μιλά ή να γελά ελεύθερα».

Ο στρατιωτικός Πετρούλιας αναφέρει επίσης μία άσχημη εμπειρία που τάραξε τα νερά της μέχρι τότε ήρεμης ζωής του. Το 1955 η ασφάλεια του ζήτησε «να συνεργαστεί μαζί της, γράφοντας τα ονόματα πέντε φίλων του και ό, τι ήξερε για αυτούς, καλά και άσχημα». Ο Πετρούλιας βρέθηκε σε εξαιρετικά δυσχερή θέση, («ρουφιάνος θα γίνω?») και με ένα ριψοκίνδυνο τέχνασμα, γράφοντας δηλαδή απλά τα ονόματα 5 ηγετικών κομματικών στελεχών, προσπάθησε να δώσει τέλος στην ιστορία. Η Ασφάλεια δεν επανήλθε και το θέμα -ευτυχώς- ξεχάστηκε.

Αν υπήρχε κάτι που διαισθάνθηκαν αμέσως μετά την εγκατάσταση τους οι μαχητές του ΔΣΕ στην πρωτεύουσα του Ουζμπεκιστάν, ήταν ότι η παραμονή τους στα βάθη της κεντρικής Ασίας θα ήταν τουλάχιστον μακρόχρονη.

Η τύχη των αιχμαλώτων δεν διαφαινόταν διαφορετική. Άλλωστε στην Τασκένδη δεν υπήρχαν πλέον οι αντικειμενικές εκείνες συνθήκες, -τις οποίες είχαν βιώσει στο Γράμμο και στο Βίτσι αλλά και αργότερα στην Αλβανία, δηλαδή η γνώση της τοπογραφίας, η πιθανή βοήθεια, ο ελληνικός στρατός σε κοντινή απόσταση -, που θα επέτρεπαν την εύκολη σχετικά απόδραση και διαφυγή τους από τις Σοβιετικές Δημοκρατίες. Στην Τασκένδη βρίσκονταν στο κέντρο της Ασίας, χωρίς δυνατότητα συνεννόησης και βοήθειας από κάποιο εξωγενές και προσιτό κέντρο, χωρίς υποδομή και κατάλληλο εξοπλισμό.

Κάθε προσπάθεια απόδρασης λοιπόν θα χρειαζόταν τεράστιο θάρρος (ή θράσος) και περισσή γενναιότητα: «πολλοί είχαν το όνειρο να δραπετεύσουν, αλλά ήταν όχι μόνο δύσκολο, αλλά αδύνατο να φύγεις από την Τασκένδη¹⁸⁴».

Ταυτόχρονα λίγους μόλις μήνες μετά την εγκατάσταση των πολιτικών προσφύγων προέκυψε στην Τασκένδη το ζήτημα των ναυτεργατών.

¹⁸²Χαρ. Πετρούλιας, 2012, «Η αιχμαλωσία μου και η ζωή των πολιτικών προσφύγων στην Τασκένδη, 1949-56», Αθήνα 2012, σελ 115 σελ 117

¹⁸³Ο.π. σελ 162

¹⁸⁴Χαρ. Πετρούλιας, 2012, «Η αιχμαλωσία μου και η ζωή των πολιτικών προσφύγων στην Τασκένδη, 1949-56», Αθήνα 2012, σελ 253

Οι ναυτεργάτες, στις τάξεις των οποίων το ΚΚΕ διέθετε αξιόλογη δύναμη, στρατολογήθηκαν από όλα τα μέρη του κόσμου στη διάρκεια του εμφυλίου και προωθήθηκαν στα μέτωπα, όπου στελέχωσαν τις μονάδες του ΔΣΕ και πολέμησαν για τα ιδανικά της ελευθερίας και της δημοκρατίας.

Μετά την υποχώρηση, οι 110 περίπου ναυτικοί αυτοί ακολούθησαν τον ΔΣΕ στην Τασκένδη. Μαθημένοι όμως σε ένα διαφορετικό, πιο «ελεύθερο» τρόπο ζωής, αλλά και διαπιστώνοντας πως οι συνθήκες της ζωής στην πρωτεύουσα του Ουζμπεκιστάν ήταν εντελώς διαφορετικές από «τα ιδανικά στα οποία είχαν πιστέψει», ζήτησαν από το κόμμα να τους επιτρέψει να μεταβούν στις Λαϊκές Δημοκρατίες που διέθεταν εμπορικά πλοία για να δουλέψουν σε αυτά. Η ηγεσία όμως απέρριψε το αίτημα τους και τους απομόνωσε από τους υπόλοιπους πολιτικούς πρόσφυγες.

Το Σεπτέμβριο του 1950 μία ομάδα από έξι ναυτεργάτες και ένα αεροπόρο (Δημήτρης Σκούρτης), αποφάσισαν να δραπετεύσουν, περνώντας παράνομα από το Ουζμπεκιστάν στο Αφγανιστάν. Στόχος τους ήταν να μουν στο Αφγανιστάν και εκεί να ζητήσουν να προωθηθούν στην Ελλάδα.

Τα εμπόδια όμως που επρόκειτο να συναντήσουν στην μακριά διαδρομή τους ως τα σύνορα ήταν τεράστια. Για το λόγο αυτό μετά από σύσκεψη οι τέσσερις από αυτούς αποφάσισαν να γυρίσουν πίσω, για να οργανωθούν καλύτερα και να επαναλάβουν σε εύθετο χρόνο την προσπάθεια¹⁸⁵. Έτσι στην Τασκένδη επέστρεψαν οι : Λυσίκατος Μανώλης, Λιβανός Μιχάλης, Χριστοφής Παναγιώτης και Γ. Τσίρος. Οι υπόλοιποι τρεις (Δημήτρης Σκούρτης, Κώστας Δημητρίου και Προκάκης) που αποφάσισαν να συνεχίσουν προς τα σύνορα, αντιμετώπισαν εν τέλει ανυπέρβλητες δυσκολίες στην διάβαση του όρους Παμίρ και αποφάσισαν να εγκαταλείψουν και αυτοί το εγχείρημα. Η προσπάθεια τους λοιπόν απέτυχε στα πρώτα της μόλις βήματα: οι επίδοξοι δραπετές συνελήφθησαν και καταδικάστηκαν σε επταετή φυλάκιση.

Το σημαντικό που ενδιαφέρει την έρευνα μας, είναι ότι ένας από τα μέλη της ομάδας, ο αεροπόρος Δημήτρης Σκούρτης είχε πλησιάσει τον Πετρούλια-γνωρίζοντας ότι είναι στρατιωτικός-, για να τον μνησεί στο σχέδιο της απόδρασης. Ο στόχος, αφηγείται ο Πετρούλιας, ήταν να πάνε «στο Αφγανιστάν και εκεί να ζητήσουν πολιτικό άσυλο και η ελληνική πρεσβεία να τους στείλει στην Ελλάδα».

Ο Πετρούλιας μετά από επανειλημμένες συναντήσεις με τον Σκούρτη επέλεξε να μην συμμετάσχει στην επιχείρηση, λέγοντας: «δεν αποφασίζω

¹⁸⁵ Κώστας Γκριτζώνας, 1987, «Ελληνες ναυτεργάτες στην πολιτική προσφυγιά, Επικαιρότητα, σελ 38-40

να κάνω τέτοιο πράγμα, δεν τα κατάφερα από την Αλβανία, θα φύγω απ' εδώ, είναι αδύνατο¹⁸⁶». Οι δραπέτες ξεκίνησαν με ένα μαχαίρι «όχι για να σκοτώσουμε, αλλά για να αμυνθούμε αν μας επιτεθούν τα άγρια θηρία, με 10 οργιές σκοινί και ζάχαρη». Στη διαδρομή οι τέσσερις άλλαξαν γνώμη σύμφωνα με την εκδοχή Πετρούλια και γύρισαν πίσω, ενώ οι υπόλοιποι τρεις έφθασαν ως το όρος Παμίρ, όπου συνειδητοποίησαν πως από κει και πέρα ήταν δύσκολο να συνεχίσουν. Έτσι επέστρεψαν και αυτοί στην Τασκένδη όπου δικάστηκαν σε 7-10 χρόνια φυλάκιση εκτός Τασκένδης.

Επί Μαλένκωφ, μετά δηλαδή τον θάνατο του Στάλιν, τους χορηγήθηκε αμνηστία κι επέστρεψαν στην Τασκένδη το 1954. Από το 1957 άρχισαν να επαναπατρίζονται.

Ένας άλλος στρατιωτικός (Φ.Σ) αναφερόμενος στο γεγονός αυτό σημειώνει: «έμαθα πως 15 αιχμάλωτοι επαναστάτησαν για να φύγουν στην Ελλάδα, τους πήγαν σε στρατόπεδο και τους έκαναν πλύση εγκεφάλου¹⁸⁷...».

ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΤΑΣΚΕΝΔΗΣ

Από το φθινόπωρο του 1952 ή κατ' άλλους λίγο μετά τον θάνατο του Στάλιν τον επόμενο χρόνο, επανήλθε στους κόλπους των ελλήνων πολιτικών προσφύγων η συζήτηση για τα αίτια της ήττας στον Εμφύλιο. Σύμφωνα με την άποψη της ηγεσίας, η ήττα οφειλόταν αποκλειστικά στην προδοσία του Τίτο και την επιλογή του Μ. Βαφειάδη για συνέχιση του ανταρτοπολέμου¹⁸⁸.

Στην 3η Συνδιάσκεψη της ΚΟΤ το καλοκαίρι του 1954, οπότε και επανήλθε η συζήτηση για τα αίτια της ήττας, εκλέχθηκε επικεφαλής του καθοδηγητικού οργάνου ομάδα στελεχών (Γραφείο) που αμφισβητούσε τις επιλογές της ηγεσίας του ΚΚΕ και κατά συνέπεια δεν ήταν αρεστό στην καθοδήγηση. Μέλη του ήταν οι Υψηλάντης, Δημητρίου, Φουρκιώτης, Ρούνης και σημείο τριβής αποτελούσε η άποψη πως η ήττα οφειλόταν σε αδυναμίες που ξεκινούσαν από το χαμηλό επίπεδο Μαρξιστικής-Λενινιστικής κατάρτισης των μελών και των στελεχών του κόμματος. Η διατύπωση αυτή προκάλεσε την οργή του Ν. Ζαχαριάδη, ο

¹⁸⁶Χαρ. Πετρούλιας, 2012, «Η αιχμαλωσία μου και η ζωή των πολιτικών προσφύγων στην Τασκένδη, 1949-56», Αθήνα 2012, σελ 251

¹⁸⁷ Φ.Σ., συνέντευξη στη γράφουσα 7/10/14

¹⁸⁸ Γαβρίλης Λαμπάτος, 2001, «Έλληνες πολιτικοί πρόσφυγες στην Τασκένδη, 1949-1957», Κούριερ Εκδοτική, σελ 156, 164

οποίος συγκάλεσε εσπευσμένα σύσκεψη στρατιωτικών στελεχών για να τους ανακοινώσει ότι υπήρχε μέσα στο κόμμα φραξιονιστική κίνηση.¹⁸⁹ Δημιουργήθηκαν έτσι δύο πόλοι:

- Ο πρώτος, αμφισβητούσε την πολιτική της κεντρικής καθοδήγησης (αντιζαχαριαδικοί) και συσπειρωνόταν γύρω από την τοπική οργάνωση και
- Ο δεύτερος (Ζαχαριαδικοί) δημιουργήθηκε από τα στελέχη της ΚΕ που έμεναν πιστά στην ηγεσία.

Οι αντιζαχαριαδικοί, στους οποίους ανήκε η πλειοψηφία των στελεχών, υπερείχαν αριθμητικά και είχαν και την υποστήριξη του ΚΚΣΕ. Η βάση ήταν με την πλευρά Ζαχαριάδη.

Παράλληλα, υπήρξε και παρέμβαση της ηγεσίας του ΚΚΣΕ επάνω στο προτεινόμενο σχέδιο προγράμματος του ΚΚΕ, η οποία και οδήγησε στην απόσυρση του .

Σε συγκέντρωση που έγινε στο θέατρο της πόλης τον Αύγουστο του '55 καταγγέλθηκαν από την ηγεσία οι διαφωνούντες και άρχισε ο ανηλεής διωγμός τους. Καθαιρέθηκε το γραφείο της ΚΟΤ και δρομολογήθηκε από την καθοδήγηση ο διορισμός νέου γραφείου της οργάνωσης, γεγονός που αποτέλεσε την θρυαλίδα για την έκρηξη των γεγονότων.

Οι αντιζαχαριαδικοί προσπάθησαν να καταλάβουν τα γραφεία της ΚΟΤ στην περιοχή της 7^{ης} πολιτείας, γεγονός που προκάλεσε την οργή των ταμπουρωμένων ζαχαριαδικών, οι οποίοι άρχισαν να αμύνονται με κάθε μέσο. Τα επεισόδια γενικεύτηκαν με ξυλοδαρμούς, ενώ ο Ζαχαριάδης έφυγε εσπευσμένα για τη Μόσχα.

Κάποιοι από τους αιχμαλώτους αν και «αποστασιοποιημένοι» προς τα κομματικά προβλήματα ενεπλάκησαν στα γεγονότα της Τασκένδης.

“Εσύ με ποιους είσαι;” ρώτησε κάποιος τον Πετρούλια στην 7η Πολιτεία μια από τις προηγούμενες βραδιές και εκείνος απάντησε διπλωματικά: «με τον εαυτό μου». Τότε ένας άλλος πολιτικός πρόσφυγας σχολίασε την απάντηση του αυτή λέγοντας πως “ο Πετρούλιας είναι εξωκομματικός”. «Το βράδυ εκείνο έκαναν ντου οι αντιζαχαριαδικοί με πέτρες, ξύλα και σανίδια για κατάληψη των γραφείων μέσα στο οποίο βρίσκονταν περίπου 30 ζαχαριαδικοί». Σε λίγο κατέφθασαν άλλοι πεζοί και με αυτοκίνητα να σώσουν τον Ζαχαριάδη τραγουδώντας «Ζαχαριάδης αρχηγός στο κόμμα μας εμπρός». Στις άγριες αυτές συγκρούσεις τραυματίστηκαν περίπου 105 άτομα. «Γεμίσανε τα νοσοκομεία και τους τραυματίες τους πήγαιναν ακόμα και σε ...εστιατόρια! Στο τέλος ξεχωρίσανε τους ζαχαριαδικούς από τους αντιζαχαριαδικούς τραυματίες».

¹⁸⁹ Γαβρίλης Λαμπάτος,,2001, «Έλληνες πολιτικοί πρόσφυγες στην Τασκένδη, 1949-1957», Κούριερ Εκδοτική, σελ 143

Το ίδιο βράδυ των γεγονότων, ο φίλος του Πετρούλια Γιάννης Λαδιάς, του ζητά να συνοδεύσει τον σ. Φωκά στην 12η πολιτεία (Γιαλανγκάτς) με ένα ταξί, γιατί ήταν τραυματισμένος και του είχαν σκίσει το πουκάμισο. Ο Πετρούλιας πρόσφερε καταρχήν στο Φωκά τις Α' Βοήθειες και στη συνέχεια τον μετέφερε στην 12^η Πολιτεία¹⁹⁰.

Ένα μήνα μετά τα γεγονότα, ο Πετρούλιας έλαβε μία ειδοποίηση να παρουσιαστεί μάρτυρας στο Δικαστήριο για την υπόθεση της μεταφοράς του Φωκά. Ο στρατιωτικός παρουσιάστηκε στη δίκη όπου τον ρώτησαν “τι συνομιλία είχαν με τον σ. Φωκά”. Εκείνος τους «απάντησε ήρεμα, λέγοντας την αλήθεια», οπότε και τον άφησαν ελεύθερο.

«Στην Τασκένδη τα γεγονότα πήραν θλιβερή τροπή, το ΚΚΣΕ αναμίχθηκε στην εκλογή του γραμματέα του κόμματος», αφηγούνταν ο στρατιωτικός Γεράνιος στο γιό του. Ο επίσης στρατιωτικός Κωνσταντίνος Καπέλιος εξιστορούσε πως «μία από τις δύο φορές που φοβήθηκε στη ζωή του, ήταν όταν τον ανέκριναν και έφαγε ξύλο στην διαμάχη Ζαχαριάδη –Βαφειάδη το 1955».

ΤΕΛΙΚΟΣ ΑΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ

Ο τελικός απολογισμός της ζωής στην Τασκένδη ιδωμένος μετά από 50 και πλέον χρόνια σημειώνεται από τους στρατιωτικούς με μάλλον θετικό πρόσημο:

Στην Τασκένδη «ζήσαμε καλά δεν έχω παράπονο, αν και αυτοί ήταν στα κακά τους τα χάλια»¹⁹¹ / (Σαντζηλιώτης)».

«Στην αρχή υπήρχε πείνα, έτρωγαν κεχρί. Είχαν όμως ελευθερίες, έκαναν τραπέζια, γλέντια και τα σχολεία που πήγαιναν τα παιδιά ήταν πολύ καλά. Η ζωή τους ήταν ήσυχη, έκαναν παρέα με Έλληνες, αλλά και με Ουζμπέκους»¹⁹² / (Σμυρνιός).

«Ζούσαν σχετικά ελεύθεροι, κανονικά, δεν ένιωθε περιορισμένος. Είχε δικό του σπίτι, περνούσε καλά, έστελνε δέματα με ρούχα, παπούτσια και παιχνίδια με μπαταρίες για τα παιδιά, ήταν γενικά ευχαριστημένος»¹⁹³ / (Βερονίκης).

¹⁹⁰ Χαρ. Πετρούλιας, 2012, «Η αιχμαλωσία μου και η ζωή των πολιτικών προσφύγων στην Τασκένδη, 1949-56», Αθήνα 2012, σελ 228

¹⁹¹ Συνέντευξη Ευστράτιου Σαντζηλιώτη στη γράφουσα 1/11/14

¹⁹² Συνέντευξη Αντώνη Σμυρνιού, γιου του Θεοδ. Σμυρνιού στη γράφουσα ,8/10/14

¹⁹³ Βερονίκης Χαράλαμπος, ανιψιός του Διον. Βερονίκη συνέντευξη στη γράφουσα 13/10/14

«Άνεργος δεν έμενες, χρήματα πολλά δεν έκανες, δούλευες για το κράτος. Περνάγαμε καλά, εγώ χόρευα και τραγουδούσα για να ξεδίνω»¹⁹⁴ / (Σιμαλάς).

«Όσο ήταν μόνος στην Τασκένδη είχε δυσκολίες, όμως προσέφεραν όλοι πολλά. Μία φορά τον χρόνο έστελνε στην οικογένεια του δέμα με πράγματα και χρήματα-ρούβλια»¹⁹⁵ / (Ανδρώνης)».

«Ερχόνταν κατά καιρούς στην Ελλάδα, αλλά ποτέ δεν θέλησε να εγκατασταθεί εδώ. Δεν έλεγε κακό για την Ρωσία. Δεν πεινούσαν, έβλεπε όμως την πολυτέλεια εδώ. Πούλησαν εδώ ένα χτήμα και με το μερίδιο του πήρε σπίτι εκεί. Πέθανε στην Τασκένδη»¹⁹⁶ / (Βατής).

Λίγοι αναφέρουν πως «έζησαν δύσκολα στην Τασκένδη, δεν ήθελε να μιλάει για την εμπειρία του εκεί»¹⁹⁷ (Α.Κ), ή δεν θέλησαν να σχολιάσουν την παραμονή τους εκεί.

Συνοψίζοντας θα λέγαμε ότι στρατιωτικοί και οι αυτόμολοι έζησαν πρακτικά και ουσιαστικά με τον ίδιο ακριβώς τρόπο όπως και οι υπόλοιποι πολιτικοί πρόσφυγες.

Στην ουσία δεν υπήρχαν διακρίσεις και ανισότητες στην αντιμετώπιση των στρατιωτικών σε σχέση με τους υπόλοιπους πολιτικούς πρόσφυγες. Όλοι τους συνυπήρξαν στις ίδιες πολιτείες, τοποθετήθηκαν στα ίδια εργοστάσια, δούλεψαν, δημιούργησαν σχέσεις και οικογένειες (και) με κοπέλες από τον ΔΣΕ, κάποιοι μάλιστα ευεργετήθηκαν και με την εισαγωγή τους στα Πανεπιστήμια.

Κοινός πόθος όλων των πολιτικών προσφύγων ήταν η επανασύνδεση με τις οικογένειες τους που βρίσκονταν στις άλλες Λαϊκές Δημοκρατίες, πράγμα που στην συντριπτική πλειοψηφία των περιπτώσεων επιτεύχθηκε και η επιστροφή τους στην Ελλάδα.

¹⁹⁴ Συνέντευξη Βασιλ. Σιμαλά στη γράφουσα 10/10/14 και 5/2/15

¹⁹⁵ Συνέντευξη του ανιψιού του Τάκη (Δημήτρη) Ανδρώνη στη γράφουσα, 10/11/14

¹⁹⁶ Συνέντευξη της νύφης του Βασιλικής Βατή στη γράφουσα, 30/10/14

¹⁹⁷ Συνέντευξη του γιού του στρατιωτικού Α.Κ στη γράφουσα, 3/10/14

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8ο

Η ΘΕΣΗ ΤΩΝ ΑΙΧΜΑΛΩΤΩΝ ΠΟΛΕΜΟΥ ΑΠΟ ΝΟΜΙΚΗ ΑΠΟΨΗ

Το θέμα των αιχμαλώτων πολέμου αποτέλεσε αντικείμενο πλείστων νομικών διευθετήσεων στην διάρκεια των δύο τελευταίων αιώνων.

Οι διευθετήσεις αυτές πρωτοεμφανίστηκαν στην διακήρυξη των Βρυξελλών του 1874 και άρχισαν σταδιακά να υφίστανται αναθεωρήσεις, που κατοχυρώθηκαν στη συνέχεια ως Κανονισμοί της Χάγης (1899/1907) και τελικά ως Συμβάσεις της Γενεύης 1929, 1949 και πρωτόκολλα του 1977.

Σύμφωνα με τα παραπάνω κείμενα, τα κράτη υποχρεούνται να μεταχειρίζονται τους αιχμαλώτους ανθρώπινα, χωρίς οποιαδήποτε διάκριση φυλής, χρώματος, θρησκείας, πίστης, φύλου, καταγωγής ή οικονομικής κατάστασης, γλώσσας, πολιτικών πιστεύω, εθνικής ή κοινωνικής καταγωγής.

Το 1949 υιοθετήθηκαν οι τέσσερις συμβάσεις της Γενεύης (I, II, III, IV), από τις οποίες η III (3^η) αφορούσε στην μεταχείριση αιχμαλώτων πολέμου.

Σύμφωνα λοιπόν με το άρθρο 4 της εν λόγω Σύμβασης, ως αιχμάλωτοι πολέμου χαρακτηρίζονται τα πρόσωπα έπεσαν στα χέρια του εχθρού και ανήκουν σε μία από τις πιο κάτω κατηγορίες:

1. Τα μέλη των ενόπλων δυνάμεων των εν συρράξει μερών, καθώς και τα μέλη της εθνοφυλακής και των εθελοντικών σωμάτων που αποτελούν τμήμα των ενόπλων δυνάμεων.
2. Τα μέλη των εθνοφρουρών και εθελοντικών σωμάτων συμπεριλαμβανομένων και των ομάδων οργανωμένης αντίστασης, τα οποία ανήκουν στις εν συρράξει πλευρές και δρουν εντός ή εκτός εδάφους, ακόμα και αν το έδαφος βρίσκεται υπό κατοχή εφόσον πληρούν τις εξής προϋποθέσεις:
 - Έχουν επικεφαλής υπεύθυνο για τις πράξεις των υφισταμένων
 - Έχουν διακριτικό σήμα, αναγνωρίσιμο από απόσταση
 - Οπλοφορούν φανερά
 - Συμμορφώνονται με τον νόμο και τα έθιμα του πολέμου
3. Τα μέλη των τακτικών ενόπλων δυνάμεων που εξαρτώνται από την κυβέρνηση ή αρχή που δεν αναγνωρίζεται από την κατακρατούσα δύναμη.

4. Τα πρόσωπα που ακολουθούν τις ένοπλες δυνάμεις χωρίς να αποτελούν απευθείας μέρος τους υπό τον όρο να έχουν άδεια των στρατιωτικών δυνάμεων που συνοδεύουν (μέλη των πληρωμάτων στρατιωτικών αεροπλάνων, ανταποκριτές κλπ)

5. Τα μέλη των πληρωμάτων του εμπορικού ναυτικού (πλοίαρχοι, πιλότοι, μαθητευόμενοι καθώς και τα πληρώματα της πολιτικής αεροπορίας των εν συρράξει μερών εφόσον δεν υπόκεινται σε ευνοϊκότερη μεταχείριση από άλλες διατάξεις του Διεθνούς δικαίου).

6. Ο πληθυσμός μη κατεχομένου εδάφους, ο οποίος όταν πλησιάζει ο εχθρός παίρνει αυθόρμητα τα όπλα για να πολεμήσει κατά των στρατευμάτων εισβολής, εφόσον οπλοφορεί φανερά και σέβεται τους νόμους και τα έθιμα του πολέμου.

Ενώ όμως όλες οι προηγούμενες διευθετήσεις αφορούσαν διεθνείς – διακρατικές συρράξεις, η Σύμβαση της Γενεύης του 1949 (η οποία θα εφαρμοζόταν στην χρονική συγκυρία όπου εκτυλίσσεται η έρευνα μας), εισήγαγε με βάση το κοινό άρθρο 3, την ενεργοποίηση των διατάξεων σε ένοπλες συγκρούσεις που διεξάγονται στα όρια ενός κράτους (εμφύλιες συγκρούσεις).

Το πρόβλημα όμως ήταν ότι οι συμβάσεις αυτές τέθηκαν σε ισχύ διεθνώς την 21/10/49, όταν δηλαδή οι εχθροπραξίες είχαν ουσιαστικά τερματιστεί (Αύγουστος 1949). Για το λόγο αυτό εφαρμοστέο θα ήταν το γενικό εθιμικό διεθνές δίκαιο.

Στις εμφύλιες συρράξεις υποκείμενο του διεθνούς δικαίου είναι το κράτος (η κεντρική κυβέρνηση), ενώ το άλλο μέρος (ένοπλοι εξεγερθέντες) μπορούν να μετατραπούν σε εμπόλεμο μέρος μόνο εφόσον αναγνωρισθούν από την κεντρική κυβέρνηση ή από τρίτες κυβερνήσεις. Τα κριτήρια βάσει των οποίων γίνεται η αναγνώριση αυτή είναι :

- Οι εξεγερθέντες να έχουν «ξεχωριστή εδαφική ύπαρξη»
- “ να έχουν τακτική κυβέρνηση
- “ να διεξάγουν τις μάχες με οργανωμένα στρατεύματα, που διέπονται από στρατιωτική πειθαρχία και τηρούν τους νόμους και τα έθιμα του πολέμου .

Με βάση την εκπλήρωση και των τριών αυτών συνθηκών, αν μία ή περισσότερες δυνάμεις αναγνώριζαν τους εξεγερθέντες ως εμπόλεμους, τότε αυτόματα η εσωτερική σύρραξη θα θεωρείτο εμφύλιος πόλεμος και οι επαναστατημένοι θα υπόκειντο στο διεθνές δίκαιο. Κάτι τέτοιο φυσικά δεν συνέβη και μολονότι στα ψηφίσματα που εξέδιδε κατά καιρούς ο

ΟΗΕ γινόταν αναφορά σε «αντάρτες», ουδέποτε η σύρραξη στην Ελλάδα χαρακτηρίστηκε ως Εμφύλιος Πόλεμος¹⁹⁸.

Συνεπώς οι εξεγερθέντες δεν αναγνωρίστηκαν ως εμπόλεμοι, η Εμφύλια σύγκρουση θεωρήθηκε εσωτερική υπόθεση του κράτους και οι εξεγερθέντες μη έχοντας την κάλυψη του διεθνούς δικαίου, θα κρίνονταν με βάση το εσωτερικό δίκαιο του κράτους¹⁹⁹ (το οποίο τους αντιμετώπισε ως εγκληματίες του κοινού ποινικού δικαίου-/«συμμορίες»).

Τα παραπάνω αποτελούν το γενικό νομικό πλαίσιο στο οποίο εντάσσεται το θέμα του Εμφυλίου πολέμου στην Ελλάδα

Στην δική μας έρευνα τα πράγματα ήταν τελείως διαφορετικά.

Οι στρατιώτες του Εθνικού - κυβερνητικού στρατού συνελήφθησαν από τον ΔΣΕ στο ελληνικό έδαφος και κατά την υποχώρηση μεταφέρθηκαν μαζί με το κυρίως σώμα του ΔΣΕ στην Αλβανία και μέσω αυτής σε διάφορες χώρες της Ανατολικής Ευρώπης και την ΕΣΣΔ.

Οι παράμετροι του πολύπλοκου αυτού ζητήματος δεν ήταν στην πλειοψηφία τους συμβατές με τα όσα προέβλεπαν οι διεθνείς συμβάσεις. Στην επίλυση του προβλήματος θα εμπλέκονταν και θα συνεργάζονταν πολλές αρχές και θα απαιτείτο μεγάλο χρονικό διάστημα, συνηγορούσης και της ιδιαίτερης δυσχέρειας στην επικοινωνία με τα κράτη του Ανατολικού συνασπισμού.

Στο πρόβλημα υπήρχε και μία ακόμα «δυσεπίλυτη» διάσταση: ο ΔΣΕ είχε μετακινηθεί στην Σοβιετική ένωση παράνομα χωρίς να καταχωρηθεί στους καταλόγους πολιτικών προσφύγων στους διεθνείς οργανισμούς. «Κάτι τέτοιο δεν το επέτρεψε η Σοβιετική ένωση και μείναμε έτσι, Πολιτικοί πρόσφυγες χωρίς δικαιώματα²⁰⁰».

ΠΡΩΤΕΣ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΕΣ ΓΙΑ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ

Τους περισσότερους αιχμαλώτους είχαν αρχίσει να αναζητούν ήδη από την πρώτη ώρα της εξαφάνισής τους οι συγγενείς τους, απευθυνόμενοι είτε στις τοπικές αρχές (Χωροφυλακή-Κοινότητα/Δήμο) και μέσω αυτών στις διοικήσεις των στρατιωτικών μονάδων όπου υπηρετούσαν, είτε - σπανιότερα- στον Ελληνικό Ερυθρό Σταυρό και ειδικότερα στην Υπηρεσία Αναζητήσεων.

¹⁹⁸ Νικ. Ζάικος, 2007, «Διεθνές Δίκαιο και εμφύλιοι πόλεμοι: Η περίπτωση του Ελληνικού Ζητήματος», στο συλλογικό «Ο ελληνικός Εμφύλιος Πόλεμος, μια αποτίμηση, «Ιδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, Ελληνικά Γράμματα, σελ 51

¹⁹⁹ Νικ. Ζάικος, 2007, «Διεθνές Δίκαιο και εμφύλιοι πόλεμοι: Η περίπτωση του Ελληνικού Ζητήματος», στο συλλογικό «Ο ελληνικός Εμφύλιος Πόλεμος, μια αποτίμηση, «Ιδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, Ελληνικά Γράμματα, σελ 40

²⁰⁰ Χαρ. Πετρούλιας, 2012, «Η αιχμαλωσία μου και η ζωή των πολιτικών προσφύγων στην Τασκένδη», Αθήνα 2012, σελ 157

Από την άλλη πλευρά οι πολιτικοί πρόσφυγες που είχαν εγκατασταθεί στην Τασκένδη δεν είχαν τον πρώτο καιρό καμία επικοινωνία με τους συγγενείς τους στην Ελλάδα.

Όπως προκύπτει από το Αρχείο του Υπουργείου Εξωτερικών, οι πρώτες ενδείξεις για έναρξη της αλληλογραφίας των στρατιωτικών της Τασκένδης, καταγράφονται τον Ιούνιο του 1950²⁰¹. Αυτό πιστοποιείται από τους καταλόγους του ΕΕΣ (με ημερομηνία έκδοσης 10 Οκτωβρίου 1951) και της Κρατικής Υπηρεσίας Πληροφοριών Ελλάδος /ΚΥΠΕ (με ημερομηνία 22 Οκτωβρίου 1951), οι οποίες βασίζονται στην αποστολή επιστολών ή τηλεγραφημάτων από τους στρατιωτικούς και αυτομόλους προς τους οικείους τους στην Ελλάδα. Λίγο αργότερα υπάρχουν στοιχεία στο Υπ. Εξ²⁰² για αλληλογραφήσαντες στις 25 Νοεμβρίου 1950, καθώς και τον Δεκέμβριο του 1950.

Ορισμένοι στρατιωτικοί, για λόγους ασφαλείας, ώστε να μην εκθέσουν τους δικούς στην Ελλάδα, έγραψαν σε φιλικά τους πρόσωπα σε άλλες πόλεις της Ελλάδας ή σε συγγενείς τους στην Αμερική και σε άλλες χώρες. «Από την Τασκένδη επικοινωνήσε με θείο του στην Αμερική και εκείνος ειδοποίησε τους δικούς του στην Ελλάδα ότι “είναι καλά και θέλει ρούχα²⁰³”». Όλοι οι πολιτικοί πρόσφυγες θεωρούσαν βέβαιο ότι οι επιστολές τους περνούσαν από λογοκρισία «και από τους έλληνες και από τους ρώσους²⁰⁴», αφού «όλα του τα γράμματα έφθαναν ανοιγμένα²⁰⁵». Άλλωστε και σε έγγραφο του τότε Υπουργείου Εσωτερικών βρήκαμε τη σημείωση: “το τηλεγράφημα δεν ελογοκρίθη²⁰⁶...”

Φαίνεται όμως ότι δεν επικοινωνήσαν όλοι οι στρατιωτικοί με τις οικογένειες τους στην Ελλάδα από το πρώτο διάστημα της εγκατάστασης τους στην Τασκένδη. Κάτι τέτοιο μπορεί να οφείλονταν στο γεγονός ότι από την κομματική οργάνωση είχε δοθεί τον πρώτο καιρό απόλυτη προτεραιότητα στην αναζήτηση και συνένωση των οικογενειών που βρίσκονταν στις διάφορες Λαϊκές Δημοκρατίες και το ζήτημα της επικοινωνίας των στρατιωτικών είχε αποσιωπηθεί ή μπει σε δεύτερη μοίρα.

²⁰¹ ΚΥΠΕ, Κατάστασις Ονομαστική των εν Σοβιετική Ενώσει Ελλήνων στρατιωτικών αιχμαλώτων./ Εγγραφή Αθανασιάδης Γεώργιος, επιστολή Ιούνιος 1950

²⁰² Γενική Διευθ. Αλλοδαπών, Υπ. Εσωτερικών,, Τμήμα Β, Γραφ VI, ΑΡ. ΠΡΩΤ 489/3/7/2,σελ 2,3, εγγραφή για Νικολόπουλο Νικόλαο και Σιώμο Βασίλειο αντίστοιχα.

²⁰³ Συνέντευξη Βασιλικής Βατή (νύφης του αιχμ. Ευστράτιου Βατή) στη γράφουσα, 30/10/14

²⁰⁴ Χαρ. Πετρούλιας, 2012, «Η αιχμαλωσία μου και η ζωή των πολιτικών προσφύγων στην Τασκένδη», Αθήνα 2012, σελ 169,170

²⁰⁵ Συνέντευξη Μιχάλη Τζορμπατζάκη (γιου του αιχμ. Σταύρου Τζορμπατζάκη) στη γράφουσα, 3/11/14

²⁰⁶ Γενική Διευθ. Αλλοδαπών, Υπ. Εσωτερικών,, Τμήμα Β, Γραφ VI, ΑΡ. ΠΡΩΤ 489/3/7/2,σελ ,3

Έτσι, πολλοί στρατιωτικοί επειδή ακριβώς δεν είχαν δώσει σημεία ζωής, εξακολουθούσαν για χρόνια να θεωρούνται αγνοούμενοι.

Κάποιους τους είχαν «ξεγράψει» οι οικογένειες τους : «η μητέρα του τον θεωρούσε πεθαμένο, του είχε φτιάξει μνήμα και κόλυβα²⁰⁷», ή «στο χωριό είχαν φτιάξει κενοτάφιο για κείνον, γιατί πίστευαν ότι είναι νεκρός²⁰⁸». «Έξι με επτά χρόνια μετά την εξαφάνιση του, έλαβε γράμμα η μητέρα του ότι είναι πολιτικός πρόσφυγας στη Ρωσία²⁰⁹», σημειώνει ο ανιψιός του στρατιωτικού Διον. Βερονίκη, ενώ ο γιος του Κων. Καπέλιου μας λέει πως «ήρθε τηλεγράφημα από το υπουργείο που έλεγε πως ήταν ζωντανός²¹⁰».

«Το 1953 επετράπη σε αντάρτες και αιχμαλώτους να αλληλογραφήσουν, χωρίς όμως να αναφέρουν το πού εργάζονται²¹¹», μας λέει ο Πετρούλιας. Ο ίδιος υπογραμμίζει πως έστειλε στην αρχή τηλεγράφημα στο οποίο έγραφε: «είμαι καλά, βρίσκομαι στην Τασκένδη του Ουζμπεκιστάν, σας φιλώ Χαράλαμπος». Στην συνέχεια απέστειλε γράμμα με περισσότερες λεπτομέρειες, αναφέροντας ονόματα συγγενών και φίλων για να τους αποδείξει ότι έγραφε ο ίδιος. Στις επιστολές που έστελνε κάθε 2-3 μήνες, έγραφε πάντα ειδήσεις ευχάριστες: «περνάμε καλά, έχουμε από όλα κλπ», ώστε να παρακάμπτει την λογοκρισία και δίνει χαρά στους γονείς του. Τους πληροφορούσε επίσης ότι ήταν και φοιτητής της Ιατρικής: «εδώ με έστειλαν να σπουδάσω, είμαι στο 2^ο έτος της Ιατρικής».

Παρ' όλη όμως την αλληλογραφία που λάμβανε από το γιο του, ο πατέρας του εξακολουθούσε να είναι δύσπιστος. Πήγε λοιπόν στον ΕΕΣ, πήρε το κατάλληλο έντυπο με το λογότυπο του Ερυθρού Σταυρού και αφού έγραψε λίγες λέξεις, του ζητούσε να απαντήσει γράφοντας στο ίδιο έντυπο. Όμως ο Πετρούλιας έσκισε το έντυπο μετά από συζητήσεις με φίλους του, γιατί φοβήθηκε πως «μπορεί να το πάρουν για συνθηματικό²¹²» και έστειλε άλλο γράμμα με χαιρετισμούς σε γνωστούς, καθώς και φωτογραφίες.

Σχηματικά θα μπορούσαμε να πούμε ότι :

Α) Οι συγγενείς απευθύνονταν για την εξαφάνιση του στρατιώτη στις αρχές ή τον ΕΕΣ. Αυτές με τη σειρά τους ειδοποιούσαν τον Στρατό.

²⁰⁷ Συνέντευξη Αντώνη Σμυρνιού, (γιου του αιχμαλώτου Θεοδόση Σμυρνιού) στη γράφουσα, 8/10/14

²⁰⁸ Συνέντευξη Γιάννη Καπέλιου, (γιου του αιχμαλώτου Κωνσταντίου Καπέλιου) στη γράφουσα, 1/11/14

²⁰⁹ Συνέντευξη Χαράλαμπου Βερονίκη (ανιψιού του αιχμ. Διονύσιου Βερονίκη) στην γράφουσα, 13/10/14

²¹⁰ Συνέντευξη Γιάννη Καπέλιου (γιου του αιχμ. Κων.Καπέλιου) στη γράφουσα, 1/11/14

²¹¹ Χαρ. Πετρούλιας, 2012, «Η αιχμαλωσία μου και η ζωή των πολιτικών προσφύγων στην Τασκένδη», Αθήνα 2012, σελ 169,170

²¹² Χαρ. Πετρούλιας, 2012, «Η αιχμαλωσία μου και η ζωή των πολιτικών προσφύγων στην Τασκένδη», Αθήνα 2012, σελ 169,170

Β) Οι πολιτικοί πρόσφυγες /στρατιωτικοί έγραφαν γράμμα στους συγγενείς τους, που έφθανε στην υπηρεσία Αλλοδαπών, εκείνη ειδοποιούσε το ΓΕΣ, το οποίο κατέγραφε τα στοιχεία τους και στη συνέχεια η επιστολή προωθούνταν στους συγγενείς.

Όντας στην Τασκένδη ορισμένοι στρατιωτικοί αναφέρουν πως ειδοποιήθηκαν από τις εκεί αρχές μετά το 1953 ότι τους αναζητούσε το ελληνικό κράτος και φρόντιζε για τον επαναπατρισμό τους: «Θυμάμαι πως έστειλε το ΓΕΣ ένα κατάλογο με τα ονόματα διαφόρων αγνοουμένων και με κάλεσαν οι Ρώσοι και μου είπαν: “επιθυμείς ή δεν επιθυμείς να φύγεις” και απάντησα «επιθυμώ²¹³». Κάποιοι άλλοι σημειώνουν ότι τους εντόπισε στην Τασκένδη ο ΕΕΣ²¹⁴ ή το προξενείο²¹⁵.

Από την στιγμή αυτή και μετά την διεκπεραίωση των διαδικασιών για τον επαναπατρισμό τους ανέλαβαν οι γονείς ή τα αδέρφια τους στην Ελλάδα σε συνεργασία με τον ΕΕΣ.

ΕΝΕΡΓΕΙΕΣ ΠΟΥ ΕΓΙΝΑΝ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΛΕΥΡΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Μετά την λήξη του Εμφυλίου και την υποχώρηση του ΔΣΕ στην Αλβανία, το Ελληνικό κράτος, καταρτίζοντας τις καταστάσεις των αγνοουμένων, άρχισε να ερευνά για τον εντοπισμό τους.

Στην διαδικασία αυτή εμπλέκονταν πολλοί φορείς:

1. Η Γενική Διεύθυνση Αλλοδαπών του Υπουργείου Εσωτερικών
2. Το Υπ. Εξωτερικών σε συνεργασία με την Πρεσβεία της Μόσχας
3. Η ΚΥΠΕ
4. Το ΓΕΣ
5. Ο Ελληνικός (ΕΕΣ)
6. Από τις ξένες διεθνείς οργανώσεις, ο ΟΗΕ, ο Διεθνής Ερυθρός Σταυρός (ΔΕΣ) και η Ερυθρά Ημισέληνος

Βάσει της εισερχόμενης αλληλογραφίας το ΓΕΣ καταρτίζει κατάλογο με τίτλο: «Στρατιωτικοί διαβιούντες εις Κομμουνιστικές Χώρας²¹⁶». Σε αυτόν παρατίθεντο τα ονόματα «στρατιωτικών-αυτομόλων και αιχμαλώτων- που διαβιούν στις χώρες του Σιδηρού Παραπετάσματος, των οποίων η διαμονή διεπιστώθη από τον έλεγχο αλληλογραφίας εξωτερικού», που διενεργούσε το Κέντρο Αλλοδαπών Θεσσαλονίκης. Οι

²¹³ Συνέντευξη Φ.Σ στη γράφουσα, 7/10/14

²¹⁴ Συνέντευξη Σαντζηλιώτη Ευστράτιου στη γράφουσα 1/11/14

²¹⁵ Συνέντευξη Βασιλείου Σιμαλά στη γράφουσα, 10/10/14

²¹⁶ Αρχείο ΥΠΕΞ, Γενική Διεύθυνση Αλλοδαπών του Υπουργείου Εσωτερικών, τμήμα Β , γραφVI, αρ. πρωτ ./3/7/1, της 7/4/51

στρατιωτικοί αυτοί κρατούνταν στην Αλβανία, Βουλγαρία, Γιουγκοσλαβία, Πολωνία και Σοβιετική Ένωση²¹⁷.

Την άνοιξη του 1950 (26 Απριλίου 1950), υπήρξε μία έντονη κινητικότητα για την διερεύνηση της νομικής θέσης των κρατουμένων στρατιωτικών στις χώρες του Ανατολικού Συνασπισμού. Έτσι, η «Υπηρεσία Συνδέσμου Βασιλικής Κυβερνήσεως παρά τη Βαλκανική επιτροπή του ΟΗΕ», αναλαμβάνει να διερευνήσει το θέμα αυτό, αποστέλλοντας έγγραφο προς την Ειδική Νομική υπηρεσία του Υπουργείου Εξωτερικών. Με το έγγραφο αυτό ζητά την άποψη της για το αν οι Έλληνες στρατιωτικοί πρέπει να θεωρούνται αιχμάλωτοι πολέμου, εφόσον η Ελλάδα δεν βρίσκεται σε εμπόλεμη κατάσταση με γειτονικά κράτη και ποια θα είναι η θέση τους από απόψεως Διεθνούς δικαίου σε αντίθετη περίπτωση, καθώς και εάν υπάρχει δυνατότητα να γίνει επίκληση «των προσφάτως εν Γενεύη υπογραφεισών, αλλά μη επικυρωθεισών εισέτι Διεθνών συμβάσεων». Εδώ θα πρέπει να σημειωθεί πως η Ελλάδα υπέγραψε τη Συνθήκη της Γενεύης του 1949 στις 22 Δεκεμβρίου 1949 και την επικύρωσε στις 5 Ιανουαρίου 1956 με τον Ν. 3481, ενώ η ΕΣΣΔ την υπέγραψε στις 12 Δεκεμβρίου 1949 και την επικύρωσε στις 10 Μαΐου 1954. Δεν πρέπει επίσης να μας διαφεύγει πως η αναφορά σε γειτονικά κράτη είναι απόλυτα ρεαλιστική, δεδομένου ότι εκατοντάδες στρατιωτικοί -αιχμάλωτοι ζούσαν ακόμα στα όμορα κράτη, την Αλβανία και την Γιουγκοσλαβία.

Η Νομική Υπηρεσία του Υπ Εξ απαντούσε στην Υπηρεσία συνδέσμου Βασιλικής Κυβερνήσεως ότι «οι συλληφθέντες υπό των συμμοριτών και μεταφερθέντες εις τα γειτονικά κράτη έλληνες στρατιωτικοί, καθώς και εκείνοι οι οποίοι διέφυγαν στα κράτη αυτά, ούτε αιχμάλωτοι πολέμου μπορούν να χαρακτηρισθούν, -δεδομένου ότι δεν υπάρχει εμπόλεμη κατάσταση με τις γειτονικές χώρες-, ούτε σε κάποιου είδους περιορισμό δύνανται να υποβληθούν, εφόσον τα γειτονικά κράτη δεν είχαν αναγνωρίσει στους συμμορίτες την ιδιότητα του εμπολέμου. Η κατακράτηση τους στις εν λόγω χώρες πρέπει καταρχήν να θεωρηθεί αυθαίρετη και αντίθετη προς το Διεθνές Δίκαιο. Κατά την γνώμη μας εν τούτοις, -συνεχίζει η υπηρεσία-, καμία ευθύνη δεν μπορεί να βαρύνει τα πρόσωπα τα βιαίως μεταφερθέντα στις εν λόγω χώρες²¹⁸».

Κατέληγε δε στο συμπέρασμα ότι η Ελληνική κυβέρνηση δεν μπορεί να προβάλει αξίωση για να παραδοθούν σε αυτήν τα ανωτέρω πρόσωπα, αλλά μόνο να παρασχεθεί σε αυτά πλήρης ελευθερία να εγκαταλείψουν την χώρα, εάν αυτό επιθυμούν.

²¹⁷ Αρχείο ΥΠΕΞ., ΦΑΚ 78- 8/4/1951

²¹⁸ Αρχείο ΥΠ. ΕΞ., Έγγραφο της Διεύθυνσης Νομικής Υπηρεσίας, αρ. πρωτ. 20140, της 2/5/1950

Λίγο αργότερα στις 12 Σεπτεμβρίου 1950, η Βασιλική πρεσβεία στο Λονδίνο, σχολίαζε σε έγγραφο της²¹⁹ -αναφορικά με το ζήτημα των αιχμαλώτων πολέμου που επρόκειτο να τεθεί ενώπιον των ΗΕ-, ότι «το Φορέιν Όφισ, φρονεί ότι το θέμα των αιχμαλώτων δεν θα πρέπει να επισκιάσει το ζήτημα των κρατουμένων ελληνοπαίδων, στο οποίο και θα έπρεπε να δοθεί απόλυτη προτεραιότητα». Το έγγραφο αναφερόταν ασφαλώς στα παιδιά που με ευθύνη του ΔΣΕ είχαν μεταφερθεί στις Λαϊκές Δημοκρατίες κατά τη διάρκεια του Εμφυλίου. Στο θέμα του επαναπατρισμού των παιδιών αυτών η πολιτική εμπλοκή ήταν διεθνής και ιδιαίτερα πολύπλοκη. Σύμφωνα με την Τασούλα Βερβενιώτη υπολογίζεται ότι τα έτη 1951 και 52 επέστρεψαν περίπου 500 συνολικά παιδιά από τη Γιουγκοσλαβία²²⁰, ενώ στη δεκαετία του '50 επέστρεψαν παιδιά και από άλλες Λαϊκές δημοκρατίες.

Στην Μόσχα, η Βασιλική Πρεσβεία της Ελλάδος, ζητούσε από το Υπ.Εξ στις 4 Νοεμβρίου του 1950, «να της κοινοποιεί κάθε έγγραφο σχετικό με την παραμονή ελλήνων υπηκόων στην Σοβιετική Ένωση, που είτε υπηρέτησαν στις τάξεις των συμμοριτών, είτε ανήκουν στις τάξεις του Ελληνικού Βασιλικού στρατού και συνελήφθησαν αιχμάλωτοι από τους συμμορίτες». Πρόθεση της ήταν -βάσει των παρεχομένων από το ΥπΕξ πληροφοριών-, να καταρτίσει ατομικά δελτία, τα οποία θα τηρούνταν στο Γενικό προξενικό μητρώο. Γιατί «αποκλείεται μεν υπό τις σημερινές συνθήκες, λόγω της αυστηρής λογοκρισίας στην αλληλογραφία προς την πρεσβεία να εισέρχονται γράμματα εκ μέρους των εν λόγω Ελλήνων, δεν είναι καθόλου απίθανο να συμβεί κάτι τέτοιο στο μέλλον...», έγραφε.

Το προξενικό γραφείο βεβαίως ήταν πρόθυμο «πλην αντιθέτων οδηγιών του Υπεξ», να παράσχει στους υπηκόους και των δύο κατηγοριών την υπό του Νόμου προβλεπόμενη προξενική αντίληψη, με την ενδεχόμενη έκδοση πιστοποιητικών ελληνικής ιθαγενείας. Καθίστατο επίσης σαφές ότι διαβατήρια δεν επρόκειτο να χορηγηθούν, «εφόσον καμία θεώρηση εξόδου δεν παρέχονταν από το Σοβιετικό κράτος από το 1948 στους ημέτερους υπηκόους».

Στην Ελλάδα των πρώτων μετεμφυλιακών χρόνων από την άλλη πλευρά τα πράγματα ήταν ιδιαίτερα δύσκολα : για κάθε άτομο που υπήρχε το ενδεχόμενο να ζητήσει επαναπατρισμό, -ανεξάρτητα του αν ήταν πολιτικός πρόσφυγας, επιστρατευμένος ή αιχμάλωτος /αυτόματος, γινόταν ενδελεχής διερεύνηση της προσωπικής και οικογενειακής του κατάστασης.

²¹⁹ Αρχείο Υπ. Εξ, Έγγραφο της Α Πολιτικής διεύθυνσης, τμήμα Βαλκανικής, της 16/9/1950

²²⁰ Τασούλα Βερβενιώτη, «Περί Παιδομαζώματος και Παιδοφυλάγματος λόγος», στο «Το όπλο παρά πόδα», Εκδόσεις Πανεπιστημίου Μακεδονίας, 2005, σελ 119

Έτσι διερευνάτο από τις αρχές αν οι συγγενείς του βρίσκονταν σε καλή οικονομική κατάσταση, ώστε να του «παράσχουν στέγη και τροφή» και ποια ήταν τα πολιτικά τους πιστεύω, αν δηλαδή «ο αιτών απησχόλησε από αντεθνικής πλευράς τας αρχάς ή η οικογένειά του εμφορείτο υπό εθνικών κοινωνικών αρχών».

Έτσι, βεβαίωση του ΓΕΣ για τον αιχμάλωτο στην Τασκένδη Διον. Βερονίκη αναφέρει ότι: «βρίσκεται εις Ρωσίαν, παρεμποδίζεται η επιστροφή του, η οικογένεια του τυγχάνει εθνικόφρων και δέον να τύχει της κρατικής μερίμνης²²¹». Επίσης για τον Καπέλιο Κωνσταντίνο²²² και τον Ευστράτιο Παπάζογλου²²³ αντίστοιχα, έγγραφα του Υπεξ σημείωναν ότι «κατάγεται εξ οικογενείας Ελλήνων, ήτις ουδέποτε απησχόλησε από αντεθνικής πλευράς τας αρχάς και κατόπιν τούτου καμμίαν αντίρρησιν δεν έχομεν δια τον επαναπατρισμόν του».

Με βάση τα δεδομένα αυτά, το Υπουργείο Εξωτερικών στις 23/11/1950 συνιστούσε στην Πρεσβεία μας στην Μόσχα όπως: «πριν την έκδοση οποιουδήποτε πιστοποιητικού ιθαγενείας προηγείται έρευνα για κάθε περίπτωση, δεδομένου ότι στην Τασκένδη έχει συγκεντρωθεί μεγάλος αριθμός Κ/Σ και μπορεί για αυτούς να έχει εκδοθεί απόφαση έκπτωσης από την ιθαγένεια».

Την 1η Δεκεμβρίου 1950 εκδίδεται η απόφαση Νο 382 του ΟΗΕ, η οποία καθόριζε τα εξής: «Έχοντας λάβει υπόψιν τις ομόφωνες αποφάσεις της Ειδικής Επιτροπής των ΗΕ για τα Βαλκάνια, που αφορούν τα μέλη εκείνα των Ελλ. Ενόπλων Δυνάμεων που συνελήφθησαν από τους έλληνες αντάρτες και μεταφέρθηκαν σε χώρες βόρεια των Ελληνικών συνόρων,/Έχοντας σημειώσει ότι με την μοναδική εξαίρεση της Γιουγκοσλαβίας, οι υπόλοιπες εμπλεκόμενες χώρες, κατακρατούν ακόμα τα μέλη αυτά των Ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων χωρίς αιτιολογία, κάτω από τη συνήθως αποδεκτή διεθνή πρακτική,/Συνιστά τον επαναπατρισμό όσων από αυτούς εκδηλώσουν την επιθυμία να επαναπατρισθούν,/Ζητά από τα εμπλεκόμενα κράτη να λάβουν τα απαραίτητα μέτρα για την ταχεία εφαρμογή του παρόντος ψηφίσματος,/Διατάσσει τον Γενικό Γραμματέα να απαιτήσει από την Διεθνή επιτροπή του Ερυθρού Σταυρού και την Ligue²²⁴ να επιβεβαιώσουν την διασύνδεσή τους με τους Ερυθρούς Σταυρούς των εμπλεκομένων κρατών με προοπτική την εφαρμογή της παρούσας απόφασης».

²²¹ Βεβαίωση ΓΕΣ, Γραφ 812/V/3, της 16/5/1952

²²² Υπεξ, 23/7/52

²²³ Υπεξ, 28/3/52

²²⁴ Ligue des Societes de la Croix Rouge

Οι χώρες του σοβιετικού συνασπισμού, μέσω των 5 εκπροσώπων τους στον ΟΗΕ, δηλ. της ΕΣΣΔ, της Ουκρανικής και της Λευκορωσικής σοσιαλιστικής Δημοκρατίας, της Πολωνίας και της Τσεχοσλοβακίας, ήταν οι μόνες που καταψήφισαν από κοινού την απόφαση αυτή, ισχυριζόμενες ότι το ψηφισμένο έγγραφο είναι συκοφαντικό και αναληθές, αφού κανένας αιχμάλωτος Έλληνας στρατιώτης δεν βρίσκεται στις χώρες του «στρατοπέδου της ειρήνης²²⁵». Με τον τρόπο αυτό καθιστούσαν απολύτως ανέφικτη την εφαρμογή της εν λόγω απόφασης.

Στην εκπομπή του Ραδιοφωνικού σταθμού του ΚΚΕ, «Ελεύθερη Ελλάδα» της 3^{ης} Δεκεμβρίου 1950, γινόταν αναφορά σε αυτήν ακριβώς την συνέλευση του ΟΗΕ, όπου συζητήθηκε το ελληνικό ζήτημα και στην οποία υποβλήθηκαν εκ μέρους της σοβιετικής αντιπροσωπείας δύο σχέδια αποφάσεων. Με τα σχέδια αυτά προτεινόταν μεταξύ άλλων η σύσταση για παροχή γενικής αμνηστίας στην Ελλάδα, διάλυση των στρατοπέδων συγκέντρωσης και εκλογές. Ο αντιπρόσωπος της Σοβ. Ένωσης κ. Τσαράπκιν δήλωσε ότι θα ψήφιζε εναντίον του σχεδίου των 5 αντιπροσωπειών, με το σκεπτικό ότι : «η Ελληνική αντιπροσωπεία δεν παρουσίασε καμία πειστική απόδειξη των ισχυρισμών της, σχετικά με τον επαναπατρισμό των ελλήνων στρατιωτικών που δήθεν απήχθησαν από τους έλληνες αντάρτες στις χώρες που βρίσκονται βόρεια της Ελλάδας²²⁶».

Ο ΕΕΣ ΕΡΕΥΝΑ

Ως κατεξοχήν ανθρωπιστική οργάνωση, ο Ελληνικός Ερυθρός Σταυρός μεριμνά και αυτός για το θέμα των στρατιωτικών.

Με βάση την ανωτέρω απόφαση των ΗΕ, το έργο της αναζήτησης των Ελλήνων στρατιωτικών θα ανέλαμβαναν οι δύο διεθνείς Ερυθροσταυρικές οργανώσεις, η CICE (Διεθνής επιτροπή του Ερυθρού Σταυρού) και η LIGUE (Σύνδεσμος των οργανώσεων του Ερυθρού Σταυρού, η οποία διατηρούσε και την σύνδεση με τους Εθνικούς Ερυθρούς Σταυρούς) .

Βάσει των συμβάσεων αυτών, η CICE είχε την διεθνώς αναγνωρισμένη αρμοδιότητα να επεμβαίνει υπέρ των αιχμαλώτων, σαν τέτοιοι όμως νοούνταν αυτοί που ανήκαν στις ένοπλες δυνάμεις των εμπολέμων χωρών και συλλαμβάνονταν από τον εχθρό. Αναγκαία επομένως προϋπόθεση για τον χαρακτηρισμό πρόσωπου ως αιχμαλώτου πόλεμου, ήταν να ανήκει στις ένοπλες δυνάμεις εμπολέμου χώρας και να έχει συλληφθεί από ένοπλο δύναμη που ανήκει στην εχθρική εμπόλεμη

²²⁵ Paul Hradecny, 2005, «"Ανύπαρκτοι " φυγάδες αιχμάλωτοι έλληνες στρατιώτες στην Τσεχοσλοβακία», στο «Το όπλο παρά πόδα», Εκδόσεις Πανεπιστημίου Μακεδονίας, σελ 192

²²⁶ Αρχείο ΚΚΕ, Χαρίλαος Φλωράκης, Εκπομπές Ρ/Σ Ελεύθερη Ελλάδα, Αρ.Δ. 2.4.51 (3/12/50)

χώρα²²⁷».Επειδή δεν υπήρχαν οι προϋποθέσεις αυτές, «η ανωτέρω απόφαση των ΗΕ απέφυγε να χρησιμοποιήσει τον όρο “αιχμάλωτοι” και χρησιμοποίησε τον όρο «μέλη των ενόπλων δυνάμεων συλληφθέντα υπό των Ελλήνων ανταρτών».

Θα πρέπει να σημειωθεί πως επί πλέον η CICE είχε κάνει διαβήματα υπέρ των αιχμαλώτων μαχητών του ΔΣΕ που κρατούνταν από τον Εθνικό Στρατό, ζητώντας να εφαρμοστούν «κατ’ αναλογία» και για αυτούς οι διεθνείς συμβάσεις.

Τελικά τις ενέργειες για την διευθέτηση του ζητήματος της παλιννόστησης των κατακρατούμενων στρατιωτικών θα ανέλαμβανε «Διεθνής Επιτροπή πλησίον των Ερυθρών σταυρών των χωρών του Σιδηρού Παραπετάσματος», σύμφωνα με απάντηση του Υπεξ²²⁸ προς την Βασιλική Πρεσβεία της Βέρνης».

Ανατέθηκε λοιπόν ως «ειδική εντολή των Ηνωμένων Εθνών» στις Διεθνείς οργανώσεις του Ερυθρού Σταυρού, η αποστολή να διασυνδεθούν με τους Εθνικούς Ερυθρούς Σταυρούς, ώστε να επιτευχθεί ο επαναπατρισμός των επιθυμούντων να επαναπατριστούν μελών των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων που κατακρατούνταν στις χώρες του ανατολικού συγκροτήματος.²²⁹

ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΕΠΑΝΑΠΑΤΡΙΣΜΟΥ

Σύμφωνα με τη συνθήκη της Γενεύης του 1949, η γενική αρχή που ισχύει για την απελευθέρωση των αιχμαλώτων πολέμου είναι ότι «απελευθερούνται και επαναπατρίζονται άνευ αναβολής μετά το πέρας των ενεργών εχθροπραξιών²³⁰».

Τα χρόνια μετά τη λήξη του Εμφυλίου κατέφθαναν στο Υπ. Εξ επιστολές στρατιωτικών προς τις οικογένειές τους, με τις οποίες οι ίδιοι εξέφραζαν την επιθυμία να επιστρέψουν στην Ελλάδα.

Οι προσπάθειες για τον επαναπατρισμό των στρατιωτικών φαίνεται ότι άρχισαν επίσημα μετά το 20^ο συνέδριο του ΚΚΣΕ, το Φεβρουάριο του 1956, οπότε και άρχισε να πνέει άνεμος φιλελευθεροποίησης στην ΕΣΣΔ.

Ο στρατιωτικός Χαρ. Πετρούλιας θυμάται πως «το ‘56 το καλοκαίρι, μετά την επίσκεψη του ΓΓ του ΚΚΣΕ Κρουτσώφ και του πρωθυπουργού Μπουλγκάνιν στο Λονδίνο, μας ανακοινώσανε από τα μεγάφωνα “όσοι θέλετε να επαναπατρισθείτε, αντάρτες, αιχμάλωτοι και στρατευθέντες, να

²²⁷ Εμπιστευτικό έγγραφο του προέδρου του ΕΕΣ Κ. Γεωργακόπουλου προς το Υπ. Εξ , 5/6/51

²²⁸ Κρυπτογραφημένο Τηλεγράφημα της Α’ Πολιτικής Διευθ του Υπ. Εξ (αρ πρωτ 44102 Α) προς τη Βασίλ. Πρεσβεία Βέρνης, της 3/8/51

²²⁹ Έγγραφο του ΥΠ. Εξ προς τον ΕΕΣ ,της 9/6/1951

²³⁰ Συνθήκη της Γενεύης του 1949 (Ν.3481/55), Κεφ.6,4,2. Τμήμα ΙΙ, Άρθρο.118

κάνετε αίτηση στον Ερυθρό Σταυρό και την Ερυθρά Ημισέληνο²³¹». Μέχρι τότε ισχυρίζεται ο ίδιος έχοντας κατά νου την απόπειρα απόδρασης των ναυτεργατών, «όποιος ήθελε να φύγει για την Ελλάδα έπαιρνε την άγουσα για τη Σιβηρία²³²». Ο ίδιος έγραψε γράμμα στον πατέρα του, να πάει στο υπουργείο Εξωτερικών να κάνει τις δέουσες ενέργειες και «έτσι μου στείλαν τελικά το διαβατήριο στην Πρεσβεία στη Μόσχα».

Η διαδικασία που ακολουθήθηκε από το Υπ. Εσωτερικών για τον επαναπατρισμό «των αιχμαλώτων, ομήρων και τέως συμμοριτών», ήταν η εξής: οι συγγενείς των προσώπων υπέβαλλαν αίτηση στις αρμόδιες αστυνομικές αρχές του τελευταίου τόπου κατοικίας, με όλα τα στοιχεία και τυχόν επιστολές, «όπου εμφανίετο η επιθυμία τους να επαναπατρισθούν». Τα στοιχεία αυτά εξετάζονταν από τις αστυνομικές αρχές, οι οποίες εισηγούνταν στο υφυπουργείο Εσωτερικών αν ενδείκνυται ο επαναπατρισμός και εν συνεχεία επιλαμβάνονταν του θέματος το Υπουργείο Εξωτερικών²³³. Το τελευταίο θα εξέδιδε τα ελληνικά διαβατήρια, τα οποία όμως «δεν αποτελούσαν αυτομάτως τίτλον δια τον επαναπατρισμόν των κατοίκων χωρών του Παραπετάσματος²³⁴».

Το ΓΕΣ²³⁵ ενέκρινε την επάνοδο των στρατιωτικών στην Ελλάδα καθορίζοντας τα κριτήρια επαναπατρισμού των στρατιωτικών, μη κάνοντας κατ' αρχήν διάκριση μεταξύ αιχμαλώτων, αυτομόλων ή λιποτακτών. Και αυτό διότι –όπως ισχυριζόταν-, οι τελευταίοι «επανερχόμενοι στην Ελλάδα θα υφίσταντο τας υπό του Στρατιωτικού Ποινικού Νόμου προβλεπόμενες κυρώσεις».

Έτσι από την πλευρά του Στρατού για τον επαναπατρισμό όλων προσώπων που βρίσκονταν στις χώρες του Παραπετάσματος ή τη Γιουγκοσλαβία, υπήρχε μία συγκεκριμένη διαδικασία²³⁶, που περιελάμβανε τα εξής στάδια: γινόταν διασταύρωση των πληροφοριών, ώστε να μειωθεί στο ελάχιστο η πιθανότητα επαναπατρισμού ατόμων δυναμένων να βλάψουν την εθνική ασφάλεια. Οι στρατιωτικές μονάδες χρησιμοποιούσαν επιπλέον και άλλα δίκτυα πληροφοριών και επειδή κατά μεγάλο ποσοστό οι ενδιαφερόμενοι να επαναπατρισθούν κατάγονταν από περιοχές της Εμπόλεμης ζώνης, - ιδιαίτερα της ζώνης

²³¹Χαρ. Πετρούλιας, 2012, «Η αιχμαλωσία μου και η ζωή των πολιτικών προσφύγων στην Τασκένδη», Αθήνα 2012, σελ 187

²³²Ο.π. σελ 187

²³³Εφημ. «Ελευθερία», της 24/1/57

²³⁴Εγγραφο του Υπ.Εξ της 8/6/1962.

²³⁵Γραφ.Α2,έγγραφο ΙΙΙ με αριθμό 9918/1/7

²³⁶Γραφ.Α2, στις 26/7/1952

προκαλύψεως-, η εξακρίβωση του ποιού των αιτούντων έπρεπε να βασίζεται στα στοιχεία των Μονάδων.

Κατά την επίσκεψη του στην Ελλάδα στις αρχές Ιουλίου 1956, ο σοβιετικός υπουργός Εξωτερικών κ. Σεπίλωφ, δήλωνε πως είχε ήδη αποφασιστεί η απόδοση των ελληνικών στρατιωτικών αιχμαλώτων, οι οποίοι κατά τους σοβιετικούς ισχυρισμούς ανέρχονταν σε 145 μόνον²³⁷.

Αφού λοιπόν με τον τρόπο αυτό ορίστηκε ότι οι αιχμάλωτοι θα ονομάζονταν στο εξής «κατακρατούμενοι στρατιωτικοί» και θα εναπόκειτο στη θέληση τους να επιστρέψουν ή όχι στην Ελλάδα, άρχισε η διαδικασία του επαναπατρισμού τους.

Ένα πολύ σημαντικό ζήτημα ήταν οπωσδήποτε και αυτό των αυτομόλων.

Απόρρητο έγγραφο του ΓΕΣ/Α2 της 7^{ης} Σεπτεμβρίου 1951, ζητούσε να μην αφαιρεθεί η ελληνική ιθαγένεια από τους εξαφανισθέντες στρατιωτικούς, -είτε ήσαν αιχμάλωτοι, είτε αυτόμολοι-, γιατί με τον τρόπο αυτό θα προσφερόταν στη ελληνική πολιτεία ένα πλεονέκτημα προς τους διεθνείς οργανισμούς προκειμένου να διεκδικήσει τον επαναπατρισμό τους. Οι «αντεθνικώς δράσαντες» αυτόμολοι θα τιμωρούντο μετά την επάνοδο τους στην Ελλάδα.

Για την ασφαλή επιστροφή τους στην Ελλάδα, οι αυτόμολοι ως κομμουνιστές θεωρούσαν ως προϋπόθεση την παροχή γενικής αμνηστίας. Το θέμα τέθηκε από τους πολιτικούς πρόσφυγες στον βουλευτή Ηλία Μπρεδήμα κατά την επίσκεψη του στην Τασκένδη στις αρχές του 1957. Οι πολιτικοί πρόσφυγες «ευχαρίστησαν όλους τους δημοκρατικούς βουλευτές που αγωνίζονται για να δοθεί γενική αμνηστία και να επαναπατρισθούμε. Αλλά πρέπει όλοι σας να φωνάζετε διαρκώς στη Βουλή για αυτό το θέμα που ενδιαφέρει τη ζωή χιλιάδων ανθρώπων». Ο βουλευτής τους διαβεβαίωσε ότι οι περισσότεροι βουλευτές που εξελέγησαν με τη Δημοκρατική Ένωση «πράττουν το εθνικόν τους χρέος σε κάθε παρουσιαζόμενη ευκαιρία²³⁸».

«Πώς να επιστρέψουμε στην Ελλάδα χωρίς δουλειά και με το χωροφύλακα πάνω από το κεφάλι μας?», έλεγε ο πρόεδρος της 3^{ης} Πολιτείας στον βουλευτή Μπρεδήμα. Το ζητούμενο για όλους τους πολιτικούς πρόσφυγες ήταν να δοθούν εγγυήσεις ότι θα έχουν τα ίδια δικαιώματα με τους συμπολίτες τους και δεν θα «τους τραβολογούν κάθε λίγο στις φυλακές και εξορίες²³⁹....».

Μία άλλη πτυχή που οφείλουμε να εξετάσουμε είναι το αν το ΚΚΕ προσπάθησε να «εκμεταλλευτεί» την παρουσία των στρατιωτικών στην

²³⁷ Εφημ. Ελευθερία, 3/7/1956, σελ 6

²³⁸ Εφημ. Αθηναϊκή 27/3/57, σελ 1,

²³⁹ Εφημ. Αθηναϊκή, 4/4/57, σελ 7,

Ταस्कένδη για πολιτικούς λόγους. Η δυσάρεστη κατάσταση που επικρατούσε στην Ελλάδα στις αρχές της δεκαετίας του 1950, (διωγμοί, φυλακίσεις, εξορίες, εκτελέσεις), θα μπορούσε να θέσει το θέμα των στρατιωτικών κρατουμένων στο επίκεντρο των γεγονότων, χρησιμοποιούμενο από το ΚΚΕ ως μέσον πίεσης για την απελευθέρωση πολιτικών κρατουμένων ή την ματαίωση των εκτελέσεων. Χαρακτηριστικό είναι και -το μοναδικό- δημοσίευμα που εντοπίσαμε στην εφημερίδα «Εμπρός» της 24^{ης} Οκτωβρίου 1952 με τίτλο: «οι αιχμάλωτοι των συμμοριτών θ' αποδοθούν στην Ελλάδα μόνον αν η Κυβέρνησις ελευθερώση τα στελέχη του ΚΚΕ»/ «μία προκλητική πρόταση του Κ.Κ.». Σύμφωνα με πληροφορίες του αρθρογράφου από μυστική υπηρεσία των Συμμάχων, η πρόταση αυτή έγινε προς στενό συγγενή κρατουμένου στρατιωτικού, ο οποίος είχε μεταβεί στην Πράγα για εμπορικές του υποθέσεις. Εκεί επικοινωνήσε με μέλος τη ΚΕ του ΚΚΕ, το οποίο του δήλωσε ότι η ηγεσία του κόμματος «θα ήτο διατεθειμένη να έλθει εις διαπραγματεύσεις με την ελληνικήν κυβέρνησιν δια την απόδοσιν ορισμένων αιχμαλώτων αξιωματικών του συμμοριτοπολέμου, υπό τον όρο ότι η τελευταία θα χορηγήση διαβατήριον δια τας χώρας του Παραπετάσματος εις σημαίνοντα στελέχη του κομμουνιστικού κόμματος τα οποία ευρίσκονται εις τας φυλακάς ή τους τόπους εξορίας».

Η πρόταση της ανταλλαγής έγινε εν όψει της συζήτησης στην Πολιτική επιτροπή του ΟΗΕ για το ελληνικό υπόμνημα, που αφορούσε στην τύχη των 3000 ελλήνων αξιωματικών και οπλιτών και η οποία πραγματοποιήθηκε στις 17/3/1953²⁴⁰. Σύμφωνα πάντα με το «Εμπρός», το αίτημα αυτό αναμενόταν να αντικρούσει «ο ίδιος ο Βισίνσκυ, αρνούμενος την ύπαρξη αιχμαλώτων στις Λαϊκές δημοκρατίες και ισχυριζόμενος ότι υπάρχουν μόνο δημοκρατικοί αξιωματικοί και οπλίτες προσχωρήσαντες εις τον κομμουνιστικόν στρατόν κατά την διάρκειαν των επιχειρήσεων...». Στην εν λόγω συνέλευση επαναλήφθηκε η καταγγελία περί μη συμμόρφωσης των χωρών που κατακρατούσαν στρατιωτικούς με την απόφαση 382 των ΗΕ.

Ασφαλώς η πρόταση αυτή συνδέεται και συμπίπτει χρονικά με την ανακίνηση του ζητήματος των αιχμαλώτων στρατιωτικών της Τσεχοσλοβακίας²⁴¹, το οποίο συνοπτικά έχει ως εξής. Μία από τις Λαϊκές Δημοκρατίες όπου μεταφέρθηκαν και έλληνες αξιωματικοί και οπλίτες του εθνικού στρατού μετά τη λήξη του

²⁴⁰ Ψήφισμα 702, 415η ολομέλεια του ΟΗΕ, 17/3/1953

²⁴¹ Pavel Hradecny, «Ανύπαρκτοι φυγάδες αιχμάλωτοι στρατιώτες στην Τσεχοσλοβακία (από το 1949 μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του '50), στο «Τα όπλα παρά πόδα», 2005, Εκδόσεις Πανεπιστημίου Μακεδονίας, σελ 189-204

Εμφυλίου ήταν και η Τσεχοσλοβακία. Ο συνολικός τους αριθμός υπολογίζεται σε 200-300 άτομα. Οι στρατιωτικοί αυτοί βρέθηκαν σε όλες τις περιοχές όπου υπήρχαν πολιτικοί πρόσφυγες, ήταν όμως κατά κύριο λόγο εγκατεστημένοι στο Μπίστριτσε, όπου εργάζονταν στην οικοδόμηση του φράγματος Βιρ.

Από την άνοιξη του 1950 η κομματική καθοδήγηση συνέταξε κατάλογο «υπόπτων», όπου οι Μοναρχοφασίστες αιχμάλωτοι καταγράφονταν ως επικίνδυνα άτομα, τα οποία έπρεπε να βρίσκονται υπό αυστηρό έλεγχο. Τον Ιούλιο του 1951, είκοσι έξι (26) αιχμάλωτοι προσπάθησαν να αναχωρήσουν για την Ελλάδα με ελληνικά διαβατήρια, τα οποία είχε εκδώσει ο έλληνας πρέσβης στην Πράγα, διαθέτοντας ταυτόχρονα και αμερικάνικες βίζες, ώστε με αυτές να φθάσουν ως την Φρανκφούρτη. Οι δεκαεπτά (17) από αυτούς συνελήφθησαν και υποβλήθηκαν σε ανακρίσεις μετά το πέρας των οποίων η Κρατική Ασφάλεια αποφάνθηκε ότι οι ΜΦ έπρεπε να απομονωθούν σε ειδικό στρατόπεδο. Για το σκοπό οδηγήθηκαν στο εργοτάξιο του Βιρ.

Σύμφωνα με πληροφορίες του πολιτικού καθοδηγητή της ελληνικής προσφυγιάς, οι αιχμάλωτοι ΜΦ προετοίμαζαν στα μέσα του 1952 προβοκατόρικη διαδήλωση μπροστά στην ελληνική Πρεσβεία της Πράγας με σκοπό να πείσουν τις Τσεχοσλοβακικές αρχές να τους επιτρέψουν την άμεση επιστροφή στην πατρίδα. Κατόπιν τούτου, στις 20 Αυγούστου του 1952, όργανα της Κρατικής Ασφάλειας συλλαμβάνουν 34 άτομα και ορισμένους ακόμα το αμέσως επόμενο διάστημα και τους οδηγούν στην φυλακή της Οπάβα.

Το δεύτερο εξάμηνο του 1953 η πλειοψηφία των συνολικά 82 φυλακισμένων αιχμαλώτων πέρασαν από δίκη και καταδικάστηκαν σε φυλάκιση μέχρι 15 χρόνια.

Ήδη όμως από τις 2 Σεπτεμβρίου του 1952 ο επιτετραμμένος της ελληνικής Πρεσβείας στην Πράγα Λεόπουλος, είχε επιδώσει στο Τσεχοσλοβάκικο Υπουργείο Εξωτερικών προφορική νότα για τον επαναπατρισμό των αιχμαλώτων. Σταδιακά οι οχλήσεις από την ελληνική πρεσβεία πολλαπλασιάστηκαν, όμως οι Τσεχοσλοβάκικες αρχές συνέχισαν να ευθυγραμμίζονται με την γραμμή και άλλων χωρών του ανατολικού μπλοκ που απέρριπτε την ύπαρξη ΜΦ αιχμαλώτων στο έδαφος τους.

Εν τέλει στη διάρκεια του 1954, η Μόσχα προσπαθώντας να εκμεταλλευτεί την δυσарέσκεια της Ελλάδας προς τους δυτικούς συμμάχους λόγω της όξυνσης του Κυπριακού, αρχίζει να δείχνει τάσεις για ομαλοποίηση των σχέσεων της με την Αθήνα. Κάτω από τα νέα αυτά δεδομένα, η Τσεχοσλοβακική πλευρά αναγκάζεται να δεχθεί την απόφαση του ΟΗΕ της 1/12/1950 για την επαναπατρισμό όσων αιχμαλώτων εκδήλωναν την επιθυμία να επιστρέψουν στην πατρίδα τους. Έτσι η ΚΕ του ΚΚ Τσεχοσλοβακίας εξέδωσε τον Νοέμβριο του 1954

«εσωτερική οδηγία», με την οποία επέτρεπε στους έλληνες ΜΦ να υποβάλουν ατομικές αιτήσεις, ώστε να μπορέσουν να ενταχθούν στην 2η μαζική αποστολή πολιτικών προσφύγων στην Ελλάδα. Με την αποστολή αυτή αναχώρησε στις 14 Δεκεμβρίου 1954 η πλειοψηφία των αιχμαλώτων και 38 από τους μέχρι την ημερομηνία αυτή φυλακισμένους. Τα αμέσως επόμενα χρόνια απελευθερώθηκαν και επαναπατρίστηκαν και οι υπόλοιποι αιχμάλωτοι στρατιωτικοί της Τσεχοσλοβακίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9ο

ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑ ΓΙΑ ΤΟ ΜΕΓΑΛΟ ΤΑΞΙΔΙ

Όταν οι στρατιωτικοί πληροφορήθηκαν ότι μπορούσαν πλέον να επαναπατρισθούν αντέδρασαν με πολλούς και ποικίλους τρόπους: οι περισσότεροι ήταν επιφυλακτικοί, άλλοι εξεπλάγησαν, κάποιοι τήρησαν στάση αναμονής και ορισμένοι απέρριψαν αναφανδόν την ιδέα.

«Δεν έφυγα με τους πρώτους το 1956, γιατί θεώρησα ότι μπορεί να ήταν μπλόφα. Όταν αργότερα διάβασα στην «Αυγή» ότι οι πρώτοι έφθασαν καλά και φίλησαν το χώμα, αποφάσισα να γυρίσω και εγώ²⁴²».

«Δεν μπορούσε να φύγει αμέσως λόγω της φύσης της δουλειάς. Έπρεπε όσοι εργάζονταν να τελειώσουν τα έργα που είχαν αναλάβει στο εργοστάσιο με τα αεροπλάνα²⁴³».

Κάποιοι συνειδητά επέλεξαν να παραμείνουν για πάντα στην Τασκένδη. Είναι χαρακτηριστικό αυτό που μας αφηγήθηκε ο Φ.Σ: «Ένας αιχμάλωτος από τον Πειραιά δεν έφυγε στην Ελλάδα, γιατί όπως μου είπε, “εδώ έχω δουλειά, στην Ελλάδα είχα ένα καρότσι και πουλούσα μαναβική”», ενώ ο Ευστράτιος Βατής «ποτέ δεν θέλησε να εγκατασταθεί στην Ελλάδα, ερχόταν όμως κατά καιρούς εδώ²⁴⁴».

Τέλος ο Κων. Λιγάτσικας «δεν εκφραζόταν και αρνήθηκε πεισματικά να γυρίσει²⁴⁵».

Ο Πετρούλιας έγραψε γράμμα στον πατέρα του να πάει στα Υπουργεία Εσωτερικών και Εξωτερικών για να του βγάλει διαβατήριο. Το διαβατήριο του εστάλη στην Ελληνική Πρεσβεία στη Μόσχα και η Πρεσβεία έστειλε επιστολή και τα έγγραφα του στην Τασκένδη μαζί με συνοδευτική επιστολή²⁴⁶.

Η σοβιετική ασφάλεια παρέδωσε στον Πετρούλια την επιστολή χωρίς όμως το διαβατήριο. Στη συνέχεια ο άνθρωπος της ασφάλειας είχε αλληπάλληλες συναντήσεις μαζί του στη Διεύθυνση της Ιατρικής σχολής, για να τον αποτρέψει να γυρίσει στην Ελλάδα. Εκείνος του εξηγούσε πως «δεν έχει κανένα παράπονο, αλλά θέλει να επιστρέψει στην Ελλάδα για

²⁴² Συνέντευξη στη γράφουσα του αιχμ Φ.Σ., 7/10/14 και 16/2//15

²⁴³ Συνέντευξη στη γράφουσα του Χαράλ. Βερνίκη (ανιψιού του αιχμ. Διον Βερνίκη), 13/10/14

²⁴⁴ Συνέντευξη στη γράφουσα της Βασιλικής Βατή, (νύφης του αιχμ. Ευστράτιου Βατή), 30/10/14

²⁴⁵ Συνέντευξη στη γράφουσα του Ξενοφ. Λιγάτσικα (ανιψιού του αιχμ. Κων. Λιγάτσικα), 15/10/14

²⁴⁶ Χαρ. Πετρούλιας, 2012, « Η αιχμαλωσία μου και η ζωή των πολιτικών προσφύγων στην Τασκένδη, 1949-56», Αθήνα 2012, σελ 187

οικογενειακούς λόγους». Του πρότειναν επίσης να τον βοηθήσουν και χρηματικά, εκείνος όμως αρνήθηκε²⁴⁷.

Όταν είδαν ότι ήταν απόλυτα αποφασισμένος να φύγει, τον κάλεσαν «σε γραφείο του κόμματος» και του υπέβαλαν διάφορες ερωτήσεις. Τους απάντησε ότι ήταν ευχαριστημένος, ζούσε με την υποτροφία και την δουλειά του στο εργοστάσιο όπως όλοι οι άλλοι, καλά και ήσυχα. Στην παρατήρηση τους ότι θα πάει στην Ελλάδα όπου θα τον κλείσουν σε στρατόπεδο συγκέντρωσης, τους απάντησε πως «δεν έχει πειράζει κανένα για να τον κλείσουν φυλακή». Όταν είδαν ότι δεν μπορούσαν να τον μεταπείσουν, του παρέδωσαν το διαβατήριο του και το πληρωμένο εισιτήριο επιστροφής²⁴⁸. Στη συνέχεια (Δεκέμβριος του '56), ο Πετρούλιας επισκέφθηκε τον υποδιευθυντή της Ιατρικής και καθηγητή της Φαρμακολογίας Καμπάντσεφ, ο οποίος ήταν ο μόνος από την Ιατρική που γνώριζε πως ήταν αιχμάλωτος. Ο Καμπάντσεφ τον δέχθηκε ευγενικά και του είπε ότι «η σχολή θα του έδινε πιστοποιητικό σπουδών». Όταν οι συμφοιτητές του πληροφορήθηκαν ότι επρόκειτο να φύγει, αποφάσισαν να οργανώσουν προς τιμή του αποχαιρετιστήρια γιορτή. Στην διάρκεια της γιορτής ένας από τους φοιτητές αποκάλυψε ότι «ο Χάρης είναι αιχμάλωτος αξιωματικός-Μοναρχοφασίστας». Οι συμφοιτητές του δεν δίστασαν αμέσως να τον αποστομάσουν λέγοντας : «αν ήταν όλοι οι φασίστες σαν τον Χάρη, δεν θα γινόταν πόλεμος²⁴⁹».

ΔΙΑΚΡΑΤΙΚΕΣ ΔΙΕΥΘΕΤΗΣΕΙΣ

Στα τέλη Ιουνίου του 1956 ο Σοβιετικός Υπ. Εξ Σεπίλωφ επισκέφθηκε την Ελλάδα και είχε επαφές με τον πρωθυπουργό Κ. Καραμανλή και τον Υπ. Εξωτερικών Ευαγ. Αβέρωφ, που αφορούσαν σε διάφορα ζητήματα. Ένα από αυτά ήταν και η απόδοση «των κρατουμένων εις την Σοβιετικήν Ένωσιν Ελλήνων στρατιωτικών από της εποχής της κομμουνιστικής ανταρσίας²⁵⁰».

Στο σοβιετικό Δελτίο πληροφοριών που εκδόθηκε μετά την συνάντηση αυτή, αναφερόταν ότι 500 πολιτικοί πρόσφυγες αποτάθηκαν στην εκτελεστική επιτροπή της Ερυθράς Ημισελήνου της Σοβ. Δημοκρατίας του Ουζμπεκιστάν, με το αίτημα να αναχωρήσουν από τη ΕΣΣΔ.

²⁴⁷Χαρ. Πετρούλιας, 2012, « Η αιχμαλωσία μου και η ζωή των πολιτικών προσφύγων στην Τασκένδη, 1949-56», Αθήνα 2012, σελ 189

²⁴⁸Χαρ. Πετρούλιας, 2012, « Η αιχμαλωσία μου και η ζωή των πολιτικών προσφύγων στην Τασκένδη, 1949-56», Αθήνα 2012, σελ 193

²⁴⁹Χαρ. Πετρούλιας, 2012, « Η αιχμαλωσία μου και η ζωή των πολιτικών προσφύγων στην Τασκένδη, 1949-56», Αθήνα 2012, σελ 198

²⁵⁰Εφημ. Ελευθερία 4/7/1956

Όσον αφορά στον αριθμό των Ελλήνων πολιτικών προσφύγων που επιθυμούσαν να αναχωρήσουν, το υπουργείο των Εξωτερικών της Σοβ. Ένωσης εξέδωσε «υπομνηστικόν σημείωμα». Στο σημείωμα, όπου αναγράφονταν τα εξής :

«εκ των 141 πρώην στρατιωτικών, δια τον επαναπατρισμόν των οποίων μεσολάβησε η ελληνική πρεσβεία»:

- 9 άτομα εξέφρασαν την επιθυμίαν να αναχωρήσουν για την Ελλάδα
- 43 πρόσωπα εξεδήλωσαν την επιθυμίαν να επαναπατρισθούν, αλλά ακόμη δεν υπέβαλον τα σχετικά έγγραφα
- 21 πρόσωπα ηρνήθησαν να αναχωρήσουν εις την παρούσαν στιγμήν
- Έν άτομον απέθανεν
- Εξακριβώνονται –διασταυρώνονται αι πληροφορίες περί των υπολοίπων 63 (67) Ελλήνων στρατιωτικών...²⁵¹».

Η ΑΝΤΙΣΤΡΟΦΗ ΠΟΡΕΙΑ ΤΑΣΚΕΝΔΗ –ΜΟΣΧΑ- ΟΔΗΣΣΟΣ- ΠΕΙΡΑΙΑΣ

Η επιστροφή των στρατιωτικών έγινε κατά «κύματα».

Πολλοί άρχισαν αμέσως τις διατυπώσεις για τον επαναπατρισμό τους, κάποιοι όμως δεν θα ήταν εύκολο να φύγουν αμέσως, είτε γιατί είχαν επαγγελματικές ή οικογενειακές υποχρεώσεις, είτε γιατί –όπως προαναφέραμε- είχαν ενδοιασμούς για το κατά πόσον το εγχείρημα ήταν ρεαλιστικό.

Παρ' όλα αυτά μία μεγάλη ομάδα προετοιμάστηκε και επέστρεψε τον Νοέμβριο του 1956 ακτοπλοϊκώς στον Πειραιά, ενώ ακολούθησαν κάποιες άλλες μικρότερες στη διάρκεια του '57 και από εκεί και πέρα σποραδικά τα επόμενα χρόνια ως τις αρχές της Δεκαετίας του '60.

Το δεύτερο μεγάλο κύμα επαναπατρισμού των πολιτικών προσφύγων εκδηλώθηκε μετά την Μεταπολίτευση, το διάστημα 1977-78.

Για το μεγάλο ταξίδι της επιστροφής οι στρατιωτικοί ακολούθησαν εντελώς διαφορετική διαδρομή από εκείνη που τους είχε οδηγήσει επτά χρόνια πριν στα βάθη της Κεντρικής Ασίας.

Στην Τασκένδη επιβιβάστηκαν σε τραίνα (ορισμένοι σε αεροπλάνα), με τα οποία διέσχισαν τις απέραντες ρωσικές στέπες και κατέληξαν στην

²⁵¹Εφημ. Ελευθερία 4/7/1956

περίλαμπρη Μόσχα. Από την πρωτεύουσα της Σοβιετικής Ένωσης πήραν και πάλι το τραίνο με τελικό προορισμό το λιμάνι της Οδησσού. Εκεί τους περίμενε το πλοίο «Πομπέντα», το οποίο και τους αποβίβασε στον Πειραιά στις 9 Νοεμβρίου 1956.

Οι εννέα από τους στρατιωτικούς της έρευνας μας που επέστρεψαν την περίοδο 1956-57 μας αφηγήθηκαν τα εξής:

Για τον στρατιωτικό Χ. Πετρούλια το ταξίδι της επιστροφής άρχισε τον Δεκέμβριο του '56: «έκανα 5 μέρες ταξίδι με το τραίνο μέχρι την Μόσχα. Στη ρωσική πρωτεύουσα πήγα στην Ελληνική Πρεσβεία για να επικυρώσω τα πιστοποιητικά σπουδών μου και από εκεί στην Οδησσό πάλι με τρένο τρεις μέρες».

Όμως στην Οδησσό τους περίμενε μία ατυχία: λόγω κακοκαιρίας το καράβι δεν προσέγγισε και κατευθύνθηκε σε άλλο λιμάνι, οπότε ο στρατιωτικός αναγκάστηκε να παραμείνει ένα μήνα ακόμα μαζί με την οικογένειά του στρατιωτικού Σαντζηλιώτη. Τα χρήματα τους τελείωσαν και ο Πετρούλιας έγραψε στους φίλους του στην Τασκένδη να του στείλουν δανεικά. Εκείνοι -όπως του είχαν υποσχεθεί αν αντιμετώπιζε κάποια δυσκολία- ανταποκρίθηκαν αμέσως, στέλνοντας του 300 ρούβλια. Μετά από αρκετή ταλαιπωρία οι στρατιωτικοί έφθασαν τελικά στον Πειραιά τον Ιανουάριο του 1957, με το πετρελαιοφόρο καράβι «Ευάγγελος²⁵²».

Ο Σ.Σ μας αναφέρει ότι μίλησε με τον πρέσβη στη Μόσχα, ο οποίος «τον συμβούλεψε να κάνει θρησκευτικό γάμο για να πάρει την γυναίκα και τα παιδιά νόμιμα μαζί του και να φύγουν όλοι οικογενειακώς για την Ελλάδα», πράγμα το οποίο και έκανε. Τελικά επέστρεψε με το καράβι ΚΡΙΜ στις 5 Δεκεμβρίου 1957, με μία ομάδα την οποία αποτελούσαν 39 άτομα.

Ο Θεοδόσιος Σμυρνιός επέστρεψε το 1956 μόνος, ενώ η γυναίκα του με το 1ο παιδί τους γύρισαν το 1959.

Τέλος ο Φ.Σ. αναφέρει πως «το 1960 πήγε με αεροπλάνο στην Μόσχα και έμεινε εκεί με ένα φίλο του 5 μέρες. Στην συνέχεια αναχώρησε για την Οδησσό και από εκεί για την Ελλάδα.

ΑΦΙΞΗ ΣΤΟΝ ΠΕΙΡΑΙΑ

Ήδη πλέον από το 1956 και μετά, βρίσκουμε στις εφημερίδες πολλά δημοσιεύματα που αναφέρονται στο θέμα των στρατιωτικών στην Ρωσία

²⁵²Χαρ. Πετρούλιας, 2012, « Η αιχμαλωσία μου και η ζωή των πολιτικών προσφύγων στην Τασκένδη, 1949-56», Αθήνα 2012, σελ 205, 214

και ιδιαίτερα στην Τασκένδη, ενώ γράφονται και εκτενή ρεπορτάζ από την άφιξή τους στην Ελλάδα.

Όλες οι εφημερίδες αφιερώνουν εκτενείς ανταποκρίσεις σχετικά με το θέμα: χαρακτηριστικά αποσπάσματα παραθέτουμε από την «Ελευθερία», την «Αυγή» και το «Εμπρός».

Στα εκτενή άρθρα που γράφουν, μας πληροφορούν ότι στις 10 Νοεμβρίου 1956 επαναπατρίστηκαν 38, -σύμφωνα με την Αυγή 36- Έλληνες στρατιωτικοί αιχμάλωτοι και 70 γυναικόπαιδα μέλη των οικογενειών τους με το ρωσικό σκάφος «Πομπέντα» που κατέπλευσε από την Οδησό. Πολλοί από αυτούς, κατά την διάρκεια της αιχμαλωσίας τους παντρεύτηκαν Ελληνίδες πρώην αντάρτισσες και δημιούργησαν οικογένειες²⁵³.

Η «Ελευθερία»²⁵⁴ σημείωνε πως οι αφιχθέντες διηγούνταν ότι μετά τη σύλληψη τους, «οδηγήθηκαν στην Γιουγκοσλαβία και από εκεί στην Τσεχοσλοβακία και την Ρουμανία», όπου απασχολούνταν σε έργα οδοποιίας και βαριάς βιομηχανίας. Αργότερα μαζί «με πλήθος φυγάδων συμμοριτών και απαχθέντων γυναικοπαίδων, μεταφέρθηκαν εις το στρατόπεδον²⁵⁵ της Τασκένδης», όπου εγκαταστάθηκαν σε πρόχειρες εγκαταστάσεις στα περίχωρα της πόλης. Στην πόλη αυτή εργάζονταν σε οικοδομικά έργα και βαριά βιομηχανία. «Εις αντάλλαγμα της προσφερομένης εργασίας» συνέχιζε η «Ελευθερία», «τους εδίδετο περιορισμένη τροφή, πολλάκις δε κατά την διάρκεια των μετακινήσεων των εστερούντο και αυτού του ολίγου άρτου».

Στο ίδιο πνεύμα το «Εμπρός» της ίδιας ημέρας, τόνιζε πως οι επαναπατρισθένες περιέγραφαν «με τα μελανότερα χρώματα τας συνθήκας της ζωής των εις το στρατόπεδον της Τασκένδης, όπου ειργάζοντο εις βαρυτάτας χειρωνακτίας εργασίας αντί ευτελεστάτου ημερομισθίου, το οποίον δεν επήρκει ούτε δια την κάλυψιν των στοιχειωδεστέρων αναγκών των».

Αντίθετα μια περισσότερο γλαφυρή και ήπια περιγραφή έκανε η εφημερίδα «Αυγή»: «Το σοβιετικό τουριστικό «Πομπέντα» μετέφερε χθες στον Πειραά 36 Έλληνες στρατιωτικούς αιχμαλώτους του Εμφυλίου, οι οποίοι επί 9 χρόνια παρέμειναν στην Τασκένδη. Όλοι οι επαναπατριζόμενοι ήταν καλοντυμένοι με βαριά ολοκαίνουργια επανωφόρια, η δε όψη τους έδειχνε ανθρώπους καλοζωισμένους. Τα παιδάκια τους ήταν -και αυτά- καλοντυμένα με γούνινα παλτά και χαμογελούσαν στο φακό. Εντυπωσίαζε το πλήθος των αποσκευών τους

²⁵³ Εφημερίδα Αυγή, 9/11/56

²⁵⁴ Εφημερίδες Ελευθερία και Εμπρός της 10/11/56

²⁵⁵ Η έκφραση «στρατόπεδον» έχει μία βάση αλήθειας, με την έννοια ότι οι πρώτοι αιχμάλωτοι και μαχητές εγκαταστάθηκαν σε στρατώνες που είχαν χρησιμοποιηθεί ως καταλύματα Γερμανών και Ιαπώνων αιχμαλώτων στην Τασκένδη (Γιαλανγκατς/12^η Πολιτεία) κατά τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο.

(ήταν χαρακτηριστικά τα πολλά και μεγάλα ραδιόφωνα). Η εικόνα που παρουσίασαν ήταν πραγματικά καταπληκτική²⁵⁶».

Τον Απρίλιο του 1957, η εφημερίδα «Αθηναϊκή», δημοσιεύοντας σε συνέχειες τις εντυπώσεις του βουλευτή της Δημοκρατικής Ένωσης Ηλία Μπρεδήμα από την περιοδεία του στην Τασκένδη, κατέγραφε την μαρτυρία του Θεσσαλού πολιτικού πρόσφυγα Γιώτσα : «Ξέρω καλά ότι τον περασμένο Νοέμβριο (1956) έφυγαν 81 όμηροι και αιχμάλωτοι για την Ελλάδα...». Ο ίδιος στη συνέχεια εξιστορούσε πως πήραν μαζί τους ραδιόφωνα, 21 ραπτομηχανές, ένας μάλιστα πήρε και τη μοτοσυκλέττα του, άλλοι πήραν μαζί τους χρυσά και άλλα ρολόγια, υφάσματα για κοστούμια κλπ. Ταξίδεψαν «τζάμπα» με το σοβιετικό πλοίο «Πομπέντα», αφού η Σοβιετική κυβέρνηση κατέβαλε τα έξοδα του ταξιδιού, παρόλο που ο «Έλληνας πρεσβευτής στη Μόσχα θέλησε να τους στείλει με ελληνικό φορτηγό». Προτού φύγουν, εξαργύρωσαν τις ομολογίες που είχαν καταθέσει στις τράπεζες και με αυτά τα λεφτά (4-9000 ρούβλια ο καθένας), αγόρασαν του κόσμου τα πράγματα. Επίσης ανέφερε πως κάθε οικογένεια αιχμαλώτου είχε καταθέσεις στα ταμειυτήρια από 3 έως 15000 ρούβλια.

Στη συνέχεια αξιωματικοί της ΕΣΑ παρέλαβαν τους 36 στρατιωτικούς με σκάφος του ΟΛΠ, στο οποίο επέβαιναν δημοσιογράφοι για να τους μεταφέρουν στο χώρο όπου επρόκειτο να γίνει η τελετή υποδοχής, στην ακτή Βασιλειάδη.

Απευθυνόμενος προς αυτούς ο συνταγματάρχης της ΑΣΔΑΝ κ. Στεφανίδης υπογράμμισε ότι “με όσην βαθείαν ψυχικήν συντριβήν η Πατρίς είχε πληροφορηθεί την εξαφάνισίν των, με άλλην τόσην χαράν και αγαλλίασιν τους σφίγγει τώρα εις την αγκάλην της, διότι επέζησαν της πολυταράχου αιχμαλωσίας των²⁵⁷”.

Οι στρατιωτικοί αιχμάλωτοι οδηγήθηκαν στη συνέχεια στο επί της οδού Δεληγιώργη (Πειραιάς) οίκημα της ΕΣΑ, «όπου θα παραμείνουν μέχρι πέρας των διατυπώσεων δια την αποστράτευσίν των».

Σύμφωνα με έγγραφο του ΓΕΕΘΑ²⁵⁸, από δεκατέσσερις στρατιωτικούς για τους οποίους μπορέσαμε να συλλέξουμε τα περισσότερα στοιχεία:

- Τρεις γράφτηκαν στη δύναμη του 952 Λόχου Ελληνικής Στρατιωτικής Αστυνομίας (ΕΣΑ) στις 9/11/56, λόγω επαναπατρισμού και απολύθηκαν από την ίδια μονάδα στις 30/11/56.

²⁵⁶ Εφημ. Αυγή 9/11/56

²⁵⁷ Εφημ. Ελευθερία 10/11/1956

²⁵⁸ Διευθ. Στρατολογικού ,Φ.416/147/310322,Σ.664,29/4/2015

- Ένας γράφτηκε στη δύναμη του 730 Τάγματος Εκμεταλλεύσεως Σιδηροδρόμων στις 25/2/58, λόγω επαναπατρισμού και απολύθηκε από την ίδια μονάδα στις 8/3/1958.

Τον Γενάρη του 1957 καταγράφονται στις εφημερίδες αφίξεις δύο επιπλέον ομάδων αιχμαλώτων. Έτσι :

- Στις 19/1, «δια του δεξαμενοπλοίου «Ευάγγελος» επανεπατρίστησαν εκ Τασκένδης 4 Έλληνες στρατιωτικοί²⁵⁹,
- στις 29/1 με το ατμόπλοιο «Πάργα» αφίκοντο εξ Οδησού Έλληνες της Ρωσίας, μεταξύ των οποίων ένας αιχμάλωτος στρατιώτης²⁶⁰».

Με βάση τα στοιχεία των εφημερίδων, συμπεραίνουμε ότι την διετία 1956-57 επαναπατρίστηκαν συνολικά από την Τασκένδη 41 (36+4+1) στρατιωτικοί, (μη συμπεριλαμβανομένων των μελών των οικογενειών τους).

Από την πλευρά της η Ελληνική Πολιτεία φρόντισε να «ανταμείψει» τους αιχμαλώτους στρατιωτικούς με δύο θεσμικές χειρονομίες.

1. Το Υπουργείο Προνοίας υποσχέθηκε να δώσει μικρό επίδομα 300 δρχ στους 80 επαναπατριζομένους έλληνες αιχμαλώτους.
2. Με το Ν.Δ 3850/1958 (άρθρο 18), τα άρρενα μέλη των οικογενειών των αιχμαλώτων απαλλάσσονταν από την στρατιωτική θητεία. Συγκεκριμένα ο νόμος προέβλεπε ότι «απαλλάσσεται άνευ καταβολής αντισηκώματος τινός, ο μόνος ή ο πρεσβύτερος υιός ο έχων πατέρα ή αδελφόν, θανόντα ή εξαφανισθέντα υπό των κομμουνιστικών οργανώσεων από 1/5/1941 μέχρι 31/12/1950, είτε υπήρξε στρατιωτικός, είτε ιδιώτης, λόγω των αποδεδειγμένων Εθνικών του φρονημάτων».

Στην τελευταία βέβαια αυτή «παροχή», ήταν προαπαιτούμενη όπως συνάγεται η απόδειξη της νομιμοφροσύνης του συγγενούς του αιχμαλώτου.

Το ελληνικό κράτος με τον επαναπατρισμό των αιχμαλώτων απέδειξε ότι μπορούσε να χειριστεί με επιτυχία την πολύπλοκη υπόθεση της «απελευθέρωσης» τους από ένα ξένο κράτος, εκπληρώνοντας ταυτόχρονα το όνειρο ενός μεγάλου ποσοστού από αυτούς να ζήσουν και πάλι ειρηνικά στην πατρίδα τους.

²⁵⁹Εφημ. Ελευθερία, 19/1/57

²⁶⁰Εφημ. Ελευθερία 29/1/57

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 10ο

ΑΡΙΘΜΟΣ ΑΙΧΜΑΛΩΤΩΝ

Τα στοιχεία που υπάρχουν στο Υπουργείο Εξωτερικών όσον αφορά στον αριθμό των στρατιωτικών αιχμαλώτων στην Τασκένδη είναι αρκετά αντιφατικά.

Έτσι σε ένα από τα έγγραφα που εντοπίσαμε στο αρχείο του Υπουργείου Εξωτερικών²⁶¹, γινόταν μια από τις πρώτες αναφορές στον αριθμό των κρατούμενων στρατιωτικών. Σημειωνόταν συγκεκριμένα ότι 25 κρατούμενοι στην Βάλλια Τιράνων, μεταφέρθηκαν στις 8/4/1951 στην Τασκένδη, κατονομάζονταν δε εννέα άτομα.

Το ΓΕΣ από την πλευρά του ως η καθ' ύλην αρμόδια υπηρεσία, ανέλαμβανε και αυτό πρωτοβουλία για την διερεύνηση της τύχης των αιχμαλώτων. Σε έγγραφό του προς το Υπουργείο Εξωτερικών στις 11 Μαΐου 1951 με θέμα «Έλληνες στρατιωτικοί αιχμάλωτοι», αποφαινόταν ότι «παρόλο που η ύπαρξη ελλήνων στρατιωτικών αιχμαλώτων στις χώρες του Σιδηρού Παραπετάσματος είναι βέβαιη, εν τούτοις η τελεία διακοπή της διπλωματικής επαφής και οι ιδιαίτερες συνθήκες αυστηρού περιορισμού της ελεύθερης επικοινωνίας με τις χώρες αυτές, καθιστούν αδύνατη την παροχή αριθμητικών πληροφοριών».

Ως προς τον αριθμό των αγνοούμενων ελλήνων στρατιωτικών το ΓΕΣ πιθανολογούσε ότι αυτοί ανέρχονταν σε 4500, επισημαίνοντας όμως ότι ο αριθμός αυτός αποτελούσε απλή ένδειξη, δεδομένου ότι οι αγνοούμενοι ήταν περισσότεροι, αν προστίθετο στο ποσοστό των αγνοουμένων και το προσωπικό της Χωροφυλακής, των ανδρών των ΤΕΑ κλπ. «Είναι λοιπόν», κατέληγε, «αδύνατη η ανά δορυφόρο κράτος αριθμητική εντόπιση των Ελλήνων αιχμαλώτων, αφενός λόγω της έλλειψης στοιχείων και αφετέρου λόγω των συνεχών μετακινήσεων των αγνοουμένων». Παρόλα αυτά συμπέραινε ότι τα κράτη στα οποία κρατούνταν έλληνες στρατιωτικοί είναι η Πολωνία, Τσεχοσλοβακία και Σοβιετική Ένωση. Για την ύπαρξη αιχμαλώτων στην Ουγγαρία και Ανατ. Γερμανία και Ρουμανία, ελλείπουν συγκεκριμένα στοιχεία».

Το Υπουργείο Εξωτερικών απαντώντας σε αίτημα της Διεθνούς Επιτροπής του Ερ. Σταυρού για τον αριθμό και τον τόπο κατακρατήσεως των Ελλήνων στρατιωτικών, ενημέρωνε ότι «ατυχώς οι δικές μας στρατιωτικές αρχές» δεν κατείχαν ακόμα πλήρη σχετικά στοιχεία. Σύμφωνα με τα μέχρι τότε δεδομένα, «ο αριθμός των ελλήνων στρατιωτικών στις χώρες του Σιδηρού Παραπετάσματος ανερχόταν

²⁶¹ Αρχείο ΥΠΕΞ, Φ-81, ΥΦ-2 (1951)

τουλάχιστον σε 3200, αλλά δεν ήταν γνωστή η κατά χώρας κατανομή τους²⁶²».

Επανερχόμενη στις 12/10/1951 στο θέμα του αριθμού των αγνοουμένων, η Α' Πολιτική Διεύθυνση του Υπ. Εξ ανέφερε σε έγγραφο της ότι ο αριθμός των εν Τασκένδη και Κολγοδορόκ Ελλήνων στρατιωτικών δεν είχε εξακριβωθεί. Σημείωνε δε πως σύμφωνα με κατάθεση Πολιτικού πρόσφυγα -«Κ/Σ» που διέφυγε από την Τασκένδη (όπου βρίσκονται περί τους 30-35 χιλιάδες έλληνες Κ/Σ) και εμφανίστηκε στην Βασιλική Πρεσβεία της Μόσχας τον Αύγουστο του ίδιου έτους, «ο αριθμός των εν Τασκένδη κατακρατούμενων στρατιωτικών ανέρχεται εις 30»²⁶³.

Ο κατάλογος που κατάρτισε με αύξοντα αρ. 31 ο Διεθνής Ερυθρός Σταυρός περιελάμβανε τα ονόματα 29 ελλήνων κρατούμενων στρατιωτικών στην περιφέρεια της Τασκένδης.

Συν τω χρόνω και το ΓΕΣ – κατάρτισε «μητρώον των αγνοουμένων ελλήνων στρατιωτικών», τους οποίους υπολόγιζε σε 2900 περίπου (από τους οποίους 93 αξιωματικοί) και των «αυτομολησάντων εις τον εχθρόν», οι οποίοι ήταν περίπου 700 (22 αξ/κοί). Διευκρινιζόταν δε ότι οι περισσότεροι βρίσκονταν στην Αλβανία, Βουλγαρία, Σοβ. Ένωση και Τσεχοσλοβακία, ενώ αυτοί που βρίσκονταν στη Γιουγκοσλαβία «κατά το μεγαλύτερο μέρος των παλινοστήθησαν».

Επίσης το επιτελικό γραφείο Α2 του ΓΕΣ προέβαινε τον Απρίλιο του 1952²⁶⁴, στην έκδοση «Δελτίου Πληροφοριών επί εξαφανισθένων στρατιωτών». Στα δελτία αυτά καταγράφονταν 34 εξαφανισθέντες στην Τασκένδη, 3 στο Τσιρσίκ και συνολικά στην Ρωσία 297 – 362 αγνοούμενοι στρατιωτικοί. Σκοπός του μηνιαίου δελτίου εξαφανισθέντων αξιωματικών και οπλιτών, ήταν «να καταστεί εφικτή η συλλογή περαιτέρω στοιχείων», ενώ η Κρατική Υπηρεσία Πληροφοριών Ελλάδος /ΚΥΠΕ στις 13 Ιουνίου 1951, σημείωνε πως «σκοπός του ευρετηρίου αυτού είναι η έρευνα περί της τύχης και η ρύθμιση ζητημάτων επαναπατρισμού και συνταξιοδότησης ή διοικητικής τακτοποίησης των στρατιωτικών».

Σε ονομαστική μάλιστα κατάσταση που εξέδωσε στις 22/10/51 η Κρατική Υπηρεσία Πληροφοριών Ελλάδος/ΚΥΠΕ αναγράφονταν τα ονόματα 68 στρατιωτικών που ζούσαν στην Τασκένδη.

Τα στοιχεία του ΕΕΣ διαφέρουν κατά τι από τα στοιχεία που έδινε το Γενικό Επιτελείο. Συγκεκριμένα ο ΕΕΣ δηλώνει ότι στις 30/7/1952 οι

²⁶² Αρχείο Υπ. Εξ, Έγγραφο της Α Πολιτικής Διευθ. Προς την Βασιλική Πρεσβεία Βέρνης, αρ πρωτ .44102 Α/Γ5/Βα3, της 3/8/51

²⁶³ Αρχείο Υπ. Εξ ,Φ-78(1951)

²⁶⁴ Αρχείο ΥπΕξ Φ-37,ΥΦ-2(1952)

κρατούμενοι στρατιωτικοί στην ΕΣΣΔ συνολικά ανέρχονταν σε 231, από τους οποίους οι 152 ευρίσκονταν στην Τασκένδη ή την περιφέρειά της».

Σύμφωνα με τις εφημερίδες των ετών 1956-57²⁶⁵, οι αφιχθέντες την διετία αυτή στρατιωτικοί από Τασκένδη, ανέρχονταν σε 46 (χωρίς τα μέλη των οικογενειών τους).

Τέλος στο έγγραφο του Α2 γραφείου του ΓΕΣ προσαρτάτο και κατάσταση «αλληλογραφησάντων εκ Τασκένδης στρατιωτικών αιχμαλώτων²⁶⁶», οι οποίοι ανέρχονταν σε 52.

Κάποιοι από τους στρατιωτικούς υποστηρίζουν ότι των αιχμαλώτων ο ότι στην Τασκένδη βρίσκονταν 305 στρατιωτικοί (Φ.Σ), ενώ από την πλευρά του ο Πετρούλιας δεν γνώριζε πόσοι ήταν «γιατί δεν είχαμε επαφή με τις άλλες πολιτείες²⁶⁷». Έχει αναφερθεί επίσης ότι τις πρώτες 40 μέρες ένας από τους στρατιώτες αυτοκτόνησε²⁶⁸.

Συνοψίζοντας όλα τα παραπάνω στοιχεία, πιστεύουμε ότι η εκτίμηση της Σοβιετικής κυβέρνησης για τον αριθμό των στρατιωτικών που εξεδήλωσαν την επιθυμία να επαναπατρισθούν το 1956 (145 άτομα), η αντίστοιχη του ΕΕΣ²⁶⁹ (152 άτομα), καθώς οι μαρτυρίες των επιζώντων στρατιωτικών, προσδιορίζουν τελικά το συνολικό αριθμό των στρατιωτικών της Τασκένδης σε περίπου 150 άτομα.

²⁶⁵ Εφημ Ελευθερία 10/11/56, 19/1/57, 29/1/57

²⁶⁶ Αρχείο Υπεξ, έγγραφο του Α2, με αριθμό 9918/1/7

²⁶⁷ Χαρ. Πετρούλιας, 2012, « Η αιχμαλωσία μου και η ζωή των πολιτικών προσφύγων στην Τασκένδη, 1949-56», Αθήνα 2012, σελ 159

²⁶⁸ Χαρ. Πετρούλιας, συνέντευξη στη γράφουσα, Δεκέμβριος 2014

²⁶⁹ Αρχείο Υπ.Εξ, Φ37, ΥΦ4, της 30/7/1952

	Γενικά Λ.Δ	Σοβ. Ένωση	Τασκένδη	Τσιρτσίκ
ΣΕΠΙΛΩΦ		145		
ΓΕΣ-1	4500			
ΓΕΣ-2	2900			
ΥΠΕΞ-ΠΡΕΣΒ. ΜΟΣΧΑΣ	3200		30	
ΕΕΣ-1		231	152	
ΕΕΣ-2			29	
Α2		297-362	34	3
Α2 - ΑΛΛ/ΦΗΣΑΝΤΕΣ			52	
ΚΥΠ			68	
ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ			100-300	
ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ			41	

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 11ο

ΕΠΑΝΕΝΤΑΞΗ ΤΩΝ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

Τη χαρά που ένιωσαν οι αιχμάλωτοι κατά τον επαναπατρισμό τους πολύ σύντομα θα σκίαζαν οι περίεργες έως και εχθρικές διαδικασίες για την επανένταξη τους στην ελληνική κοινωνία.

Κατ' αρχήν τυπικά οι στρατιωτικοί - αιχμάλωτοι ήσαν ακόμα εν ενεργεία αξιωματικοί ή οπλίτες του Εθνικού στρατού. Θα έπρεπε λοιπόν να περάσουν από όλες τις νόμιμες διαδικασίες για να αποστρατευθούν. Κάτι τέτοιο όμως θα προσέκρουε σε πολλούς και διάφορους σκοπέλους.

Σε πρώτη φάση όλοι τους επρόκειτο να υποστούν ανακρίσεις αναφορικά με τη σύλληψη από το ΔΣΕ και την εν συνεχεία παραμονή τους στην Τασκένδη : το ελληνικό κράτος ήταν εξαιρετικά δύσπιστο απέναντι τους, θεωρώντας a priori τους περισσότερους στρατιωτικούς «πράκτορες του κομμουνισμού».

Έμενε σε αυτούς να αποδείξουν το αντίθετο....

Επιπλέον οι αυτόμολοι ή «λιποτάκτες» όπως ονομάζονταν από τις ελληνικές αρχές, θα έπρεπε να λογοδοτήσουν για την «αποστασία» τους στο ΔΣΕ. Κάτι τέτοιο συνεπαγόταν την κράτηση τους στην ΕΣΑ (Ελληνική Στρατιωτική Αστυνομία) και στη συνέχεια την παραπομπή τους σε Στρατοδικείο.

Πρώτη ενέργεια λοιπόν του Στρατού ήταν να μεταφέρει τους στρατιωτικούς που αποβιβάστηκαν στο λιμάνι του Πειραιά, στο κοντινό στρατόπεδο της ΕΣΑ στην οδό Δεληγιώργη για να τους ανακρίνει, να καταγράψει τα στοιχεία τους και τη διαδρομή τους τα προηγούμενα επτά και πλέον χρόνια και αναλόγως είτε να τους χορηγήσει απολυτήριο, είτε να τους παραπέμψει σε Στρατοδικείο.

Όπως μας αφηγούνται οι στρατιωτικοί : «στην αρχή μας πήγαν στην ΕΣΑ για να πάρουμε απολυτήριο κι εγώ έμεινα στην Αθήνα, γιατί κάποιος έπρεπε να εγγυηθεί για μένα, πράγμα που τελικά έκανε ο αδερφός μου²⁷⁰» ή «μας πήγαν στον Αγ. Γιάννη Ρέντη όπου κρατηθήκαμε δύο μήνες ως ότου πάρουμε απολυτήριο²⁷¹».

Κάποιοι ρωτήθηκαν αν διαθέτουν κατάλυμα στην πρωτεύουσα : «πήγα στην αδελφή μου στην Αθήνα, ύστερα από 10 μέρες με κάλεσαν στην

²⁷⁰ Σαντζηλιώτης Ευστράτιος, συνέντευξη στη γράφουσα 1/11/14 και 5/2/15

²⁷¹ Σ.Σ, συνέντευξη στη γράφουσα 1/11/14 και 4/2/15

μονάδα, με ανέκρινε ο στρατηγός και μετά από 4 εβδομάδες πήρα απολυτήριο και 1000 δρχ για τις μέρες που φαίνονταν σαν να υπηρετούσα ακόμα²⁷²».

Ορισμένοι συγγενείς αιχμαλώτων και αυτομόλων μας διηγούνται: «ο πατέρας μου κρατήθηκε 2-3 μήνες στην ΕΣΑ στην Αθήνα και έφαγε ξύλο επειδή πίστευαν ότι ήταν πράκτορας των κομμουνιστών²⁷³», / ή «στην δεκαετία του 50 έγινε ένα στρατοδικείο στην Κοζάνη όπου καταδικάστηκε σαν “λιποτάκτης”. Αλλά σε μια δεύτερη δίκη, βρέθηκαν μερικοί στρατιώτες του (στον Εμφύλιο ήταν έφεδρος αξιωματικός), που υποστήριξαν ότι τον υποχρέωσαν οι αντάρτες να παραδώσει τον λόγο του και έτσι αθωώθηκε²⁷⁴».

Για ορισμένους, όπως για τον Φ.Σ, η ταλαιπωρία είχε άλλες προεκτάσεις: ο ίδιος μας διηγείται ότι τον κράτησαν επί 17 ημέρες στη Στέγη Πατρίδος όπου στεγαζόταν τότε η CIA. «Εκεί ένας Ρώσος με ρωτούσε για βόμβες, για πυρηνικά και άλλα τέτοια».

Η κράτηση τους είχε διάρκεια κατά μέσον όρο 1-2 μήνες. Μετά την παρέλευση του διμήνου αυτού όλοι έλαβαν απολυτήριο και άρχισαν να επιστρέφουν στις εστίες τους. Τα βάσανα όμως φαίνεται ότι δεν τελείωναν για όλους με την αποστράτευση τους.

Πολύ αργότερα, στις 23 Μαΐου 1960 συγκλήθηκε για τον στρατιωτικό Πετρούλια Πρωτοβάθμιο Ανακριτικό Συμβούλιο²⁷⁵, προκειμένου να αποφανθεί αν «προτού αιχμαλωτισθεί έπραξεν ή ού, παν ό,τι τω επέβαλε το καθήκον και η στρατιωτική τιμή». Σε περίπτωση που βρισκόταν ένοχος, θα εξέπιπτε από τον βαθμό του και θα υποβιβάζόταν στην τάξη του στρατιώτου. Η απόφαση του συμβουλίου ήταν αρνητική για τον στρατιωτικό, ο οποίος και αποκαταστάθηκε διοικητικώς τον Οκτώβρη του ίδιου έτους.

Ένα άλλο ζήτημα που υπήρχε ήταν το θέμα της ιθαγένειας.

Μετά την αναχώρηση τους στις Λαϊκές Δημοκρατίες, όλοι οι πολιτικοί πρόσφυγες θεωρούνταν -βάσει του ΛΖ Ψηφίσματος της 7/12/1947-, «αντεθνικώς δρώντες εις το εξωτερικόν». Η άμεση συνέπεια του χαρακτηρισμού αυτού ήταν να κηρυχθούν έκπτωτοι της ελληνικής ιθαγένειας με το άρθρο 20 του ΝΔ 3370/1955.

Το νομοθετικό διάταγμα αυτό προέβλεπε την αποστέρηση της ελληνικής ιθαγένειας σε άτομα διαμένοντα στο εξωτερικό, «που ενήργησαν πράξεις

²⁷² Χαρ. Πετρούλιας, 2012, «Η αιχμαλωσία μου και η ζωή των πολιτικών προσφύγων στην Τασκένδη, 1949-56», Αθήνα 2012, σελ 216

²⁷³ Καπέλιος Ιωάν, γιος του Καπέλιου Κωνσταντίνου, συνέντευξη στη γράφουσα 1/11/2014

²⁷⁴ Λιγάτσικας Ξενοφών, ανηψιός του Λιγάτσικα Κωνστ. συνέντευξη στη γράφουσα 15/10/14

²⁷⁵ Χαρ. Πετρούλιας, 2012, «Η αιχμαλωσία μου και η ζωή των πολιτικών προσφύγων στην Τασκένδη, 1949-56», Αθήνα 2012, σελ 218

ασυμβιβάστους προς την ιδιότητα του έλληνας και αντιθέτους προς τα συμφέροντα της Ελλάδος». Έμενε πλέον στον κάθε επαναπατριζόμενο ξεχωριστά να αιτηθεί την πολιτογράφηση του και να αποδείξει το αβάσιμο των λόγων της «εκπτώσεως» (άρθρο 35 του προαναφερθέντος νόμου).

Κατά την παραμονή τους στην Τασκένδη οι πολιτικοί πρόσφυγες είχαν εφοδιασθεί από τις σοβιετικές αρχές με μία «άδεια διαμονής για πρόσωπα άνευ ιθαγενείας», η οποία ενείχε τη θέση ταυτότητας. Οι κίτρινες αυτές «ταυτότητες» αντικαταστάθηκαν το 1964 με άλλες, στις οποίες αναγραφόταν η ιδιότητα «Πολίτ εμικράντ», που μεταφραζόταν ως πολιτικός μετανάστης / μέτοικος. Όμως οι πολιτικοί πρόσφυγες ουδέποτε αναγνωρίστηκαν ως πρόσφυγες με την έννοια που τους απέδιδε ο ΟΗΕ²⁷⁶.

Έτσι κάποιοι συγγενείς των στρατιωτικών αναφέρουν πως :«είχε χάσει τα πολιτικά του δικαιώματα για 3 χρόνια. Χαρακτηριζόταν κομμουνιστής, κάθε μήνα έπρεπε να δίνει παρόν και τον ανάγκασαν να υπογράψει δήλωση. Παντρεύτηκε όταν μπόρεσε να αποκτήσει πολιτικά δικαιώματα στην Ελλάδα στο τέλος του 1961²⁷⁷».

Ένας άλλος, ο στρατιωτικός ο Φ.Σ. που επέστρεψε το 1960, μας αφηγείται ότι ως το 1964 λόγω της αφαίρεσης της ιθαγένειας, θεωρείτο στην Ελλάδα αλλοδαπός/ άνευ δικαιώματος εργασίας. Ο ίδιος πήγε στον Τσιριμώκο που ήταν τότε Υπουργός Εσωτερικών (1965) και πίεσε να πάρει άδεια εργασίας. Ελέγχθηκε το ποινικό του μητρώο (λευκό) και αποκαταστάθηκε τελικά με ΦΕΚ. Μέχρι την στιγμή εκείνη επειδή δεν είχε τη δυνατότητα να δουλεύει νόμιμα, διατηρούσε “παράνομο” μαγαζί (επισκευής βαλιτσών).

Φοβισμένοι και «σημαδεμένοι» από το ελληνικό κράτος, οι στρατιωτικοί θα επέλεγαν στο αμέσως επόμενο διάστημα να αποτραβηχτούν στους τόπους καταγωγής τους, όπου προσπάθησαν να στήσουν τη ζωή τους από την αρχή.

Τα πράγματα σίγουρα δεν ήταν εύκολα. Οι πόλεις μαστίζονταν από την ανεργία, η ύπαιθρος ήταν ερημωμένη και ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού μετανάστευε προς την Γερμανία, το Βέλγιο και την Αυστραλία.

Κάποιοι αποφάσισαν να σιωπήσουν, ακόμα και να αποκρύπτουν την εμπειρία της Τασκένδης και σίγουρα να μην εκδηλώνουν τις πολιτικές τους προτιμήσεις. Έτσι μαρτυρίες συγγενών των αιχμαλώτων αναφέρουν ότι «δεν έκανε ποτέ νύξη για τα πολιτικά²⁷⁸», ή «ήταν αρνητικός με τον

²⁷⁶ Στέλ. Γιατρουδάκης, 1999, «Τασκένδη, 30 χρόνια πολιτική προσφυγιά», Διογένης, σελ 59

²⁷⁷ Τζορμπατζάκης Μιχ, γιος του Σταύρου Τζορμπατζάκη, συνέντευξη στη γράφουσα 3/11/14

²⁷⁸ Δ..Κ., γιος του Α.Κ συνέντευξη στη γράφουσα, 3/10/14

κομμουνισμό, δεν μιλούσε ποτέ για πολιτική και δεν εκδηλωνόταν²⁷⁹», «όταν επέστρεψε και μετά δεν εκδηλωνόταν, δε μιλούσε παρόλο που η οικογένεια τους πάμπου προς πάμπου δεν ήταν ποτέ με την Δεξιά, ήταν κεντρώοι- δημοκρατικοί²⁸⁰», «γενικά απέφευγε να αναφερθεί στο θέμα της Τασκένδης γιατί φοβόταν²⁸¹».

Ορισμένοι βέβαια επέλεξαν να συμμετέχουν στα κοινά : «ήταν στην ζωή του πάντα με ένα μπλοκάκι με κουπόνια του ΚΚΕ στα χέρια²⁸²», /«συμμετείχε, όχι όμως πολύ πια στα κομματικά²⁸³».

Ανακαλώντας στη μνήμη τους τη ζωή που πέρασαν στο μακρινό Ουζμπεκιστάν και παρατηρώντας την με την απόσταση των 60 περίπου χρόνων, οι στρατιωτικοί που δεν ανήκαν στην αριστερά (εθνικόφρονες ή κεντρώοι) μας λένε: «Ο μαρξισμός ήταν ένα απραγματοποίητο Ευαγγέλιο. Αν το σύστημα (του σοσιαλισμού) εφαρμοζόταν παγκόσμια, θα ήταν μια κοινωνία πανανθρώπινη. Όμως αυτό δεν γίνεται. Οι Αμερικάνοι κατέστρεψαν την Ελλάδα και την Γιουγκοσλαβία²⁸⁴».

Ο αυτόμολος Γεώργιος Γεράνιος εκτιμούσε τους ανθρώπους της παράταξης του για το ηθικό τους ανάστημα και την περήφανη στάση τους και αφηγείτο στο γιο του: «Εγώ έκανα το καθήκον μου παντού και το αν η Ελλάδα είναι σήμερα προοδευμένη, αυτό οφείλεται στο ότι διεκδικήσαμε την εξουσία από την άρχουσα τάξη²⁸⁵».

²⁷⁹ Σμυρνιός Αντώνης, γιος του Θεοδόσιου Σμυρνιού, συνέντευξη στη γράφουσα 8/10/14

²⁸⁰ Βερονίκης Χαράλαμπος, ανιψιός του Διον. Βερονίκη συνέντευξη στη γράφουσα 13/10/14

²⁸¹ Καπέλιος Γιάννης, γιος του Κων/νου Καπέλιου, συνέντευξη στη γράφουσα 1/11/14

²⁸² Τζορμπατζάκης Μιχάλης, γιος του Τζορμπατζάκη Σταύρου, συνέντευξη στη γράφουσα 3/11/14

²⁸³ Ανδρώνης Τάκης ανιψιός του Γεωργίου Ανδρώνη, συνέντευξη στη γράφουσα 10/11/14

²⁸⁴ Φ.Σ., συνέντευξη στη γράφουσα, 7/10/14

²⁸⁵ Γεράνιος Θεόδωρος (γιος του Γεωργίου Γεράνιου), συνέντευξη στη γράφουσα 2/10/14

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 12ο

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η διαδρομή των αιχμαλώτων στρατιωτών και αξιωματικών του Εθνικού στρατού και η παραμονή τους για μία επταετία ή και περισσότερο στην Τασκένδη της ΕΣΣΔ, θα πρέπει να μελετηθεί κάτω από τα εξής πρίσματα:

1. Το ψυχροπολεμικό κλίμα που επικρατούσε στο διεθνές επίπεδο την εποχή εκείνη και
2. Την κατάσταση στην Ελλάδα την αντίστοιχη περίοδο.

Κατά τη λήξη του Εμφυλίου πολέμου στην Ελλάδα το 1949, είχε εδραιωθεί σε ολόκληρη την Ευρώπη ο «Ψυχρός πόλεμος», ο έντονος και συνεχής δηλαδή ανταγωνισμός ανάμεσα στον Ανατολικό και το Δυτικό συνασπισμό (Σοβιετικής Ένωσης και ΗΠΑ), χωρίς την απ' ευθείας προσφυγή στην ένοπλη σύγκρουση μεταξύ τους.

Στην παγίωση του κλίματος αυτού είχε αναμφίβολα συμβάλει η εγκαθίδρυση του Δόγματος Τρούμαν και του σχεδίου Μάρσαλ, που βοήθησαν πολιτικά αλλά κυρίως οικονομικά τις χώρες του Δυτικού συνασπισμού να ανακάμψουν και να επουλώσουν τις πληγές του Β' Παγκοσμίου πολέμου.

Κύριος στόχος της πολιτικής των Δυτικών Συμμάχων ήταν η «ανάσχεση» των επεκτατικών τάσεων της Σοβιετικής ένωσης.

Μέσα στα πλαίσια αυτό αναπτύχθηκε και ενισχύθηκε μία τακτική διακοπής των πολιτικών σχέσεων και επαφών των κρατών του Ανατολικού με τα κράτη του Δυτικού συνασπισμού, που είχε ως αποτέλεσμα και την δυσχερέστατη έως μηδενική δυνατότητα επικοινωνίας μεταξύ των κρατών.

Με την πολιτική της ειρηνικής συνύπαρξης, η οποία εγκαθιδρύθηκε μετά το θάνατο του Στάλιν και υπαγόρευε τη λύση των όποιων εκκρεμών ζητημάτων μεταξύ των δύο συνασπισμών με ειρηνικά μέσα, αλλά κυρίως με την «αποσταλινοποίηση» που εξαγγέλθηκε από τον Χρουτσώφ στο 20^ο συνέδριο του ΚΚΣΕ το 1956, δημιουργήθηκαν προσδοκίες για φιλελευθεροποίηση σε ολόκληρη την Ανατ. Ευρώπη. Μέσα στα πλαίσια αυτά κατέστη εφικτός ο επαναπατρισμός των στρατιωτικών αιχμαλώτων της Τασκένδης.

Από την άλλη πλευρά το τέλος του Εμφυλίου συνεπάγεται για την Ελλάδα μία περίοδο αστάθειας και ανακατατάξεων. Από το 1950 και μετά τον τόπο κυβερνούν διαδοχικά οι κυβερνήσεις του Νικ. Πλαστήρα (1950-52), του Αλ Παπάγου (1952-55) και Κων. Καραμανλή (1955-63).

Το ΚΚΕ την εποχή αυτή εξακολουθεί να βρίσκεται εκτός νόμου, οι αριστεροί υφίστανται συνεχείς διώξεις και εκτοπίζονται σε φυλακές και εξορίες, ενώ στο κρίσιμο αυτό διάστημα γίνονται και οι δίκες των Μπελογιάννη και Πλουμπίδη, που καταλήγουν στην εκτέλεση των ιστορικών αυτών στελεχών του Κομμουνιστικού Κόμματος.

Την ήττα του ΔΣΕ το 1949 ακολούθησε η υποχώρηση του στην γειτονική Αλβανία και η εν συνεχεία αναγκαστική μετακίνηση των μαχητών του στις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης και την ΕΣΣΔ. Μαζί με τους μαχητές του ΔΣΕ μετακινήθηκαν και οι άμαχοι και οι αιχμάλωτοι του Εθνικού στρατού, αφού ο ΔΣΕ υποχρεώθηκε να εγκαταλείψει την Αλβανία.

Στην Τασκένδη βρέθηκαν λοιπόν στα τέλη του 1949 και οι αιχμάλωτοι στρατιωτικοί του Εθνικού στρατού.

Για τη ζωή τους, την αντιμετώπιση τους από τους υπόλοιπους πολιτικούς πρόσφυγες, από την κομματική οργάνωση του ΚΚΕ και τους Σοβιετικούς αντλούμε από την έρευνα μας πολλά και σημαντικά συμπεράσματα.

Δυστυχώς το δείγμα της εργασίας μας ήταν εκ των πραγμάτων μικρό για τους λόγους που εξηγήσαμε στο 1^ο κεφάλαιο. Το έλλειμμα αυτό ισοσκελίζεται κάπως από την εκτενέστατη περιγραφή των συνθηκών ζωής των πολιτικών προσφύγων και των αιχμαλώτων του γιατρού Χ. Πετρούλια που εκδόθηκε σε βιβλίο το 2012.

Επίσης ο κατάλογος των 68 «στρατιωτικών αιχμαλώτων» της Κρατικής Υπηρεσίας Πληροφοριών Ελλάδος /ΚΥΠΕ περιείχε πολλές ανακρίβειες, αφού πάρα πολλοί από τους χαρακτηριζόμενους ως αιχμάλωτους ήταν εν τέλει αυτόμολοι.

Για λόγους πρακτικούς αλλά και ουσιαστικούς διακρίναμε τη διαδρομή των αιχμαλώτων:

- I. στο διάστημα της κράτησης τους στο Ελληνικό έδαφος
- II. στο διάστημα της κράτησης τους στην Αλβανία
- III. και τέλος στην παραμονή τους στην Τασκένδη.

Καθώς ο Εμφύλιος εξελισσόταν, ο ελληνικός εθνικός στρατός επανδρωνόταν αφ' ενός μεν από στρατεύσιμους που είχαν ελεγχθεί ως προς τα πολιτικά τους φρονήματα και είχαν κριθεί κατ' αρχήν «ακίνδυνοι» και αφ' ετέρου από ΕΑΜογενούς προέλευσης νεολαίους που υπέστησαν την «εκπαίδευση της Μακρονήσου» (Μακρονησιώτες). Πολλοί από τους φαντάρους αυτούς συνειδητοποιώντας πως στο απέναντι στρατόπεδο πολεμούσε ο αδερφός, ο συγγενής, ο συνομήλικος, ο συγχωριανός ή ο φίλος τους, ενήμεροι ή υποψιασμένοι για το τι

συνέβαινε εκεί, θα αρνούνταν να πολεμήσουν και θα εκδήλωναν την επιθυμία τους να αποσκιρτήσουν στο ΔΣΕ.

Από την άλλη πλευρά υπήρχαν «εθνικόφρονες» ή δημοκρατικοί – κεντρώοι /μη κομμουνιστές νεοσύλλεκτοι από διάφορες περιοχές της Ελλάδας, που δεν είχαν ενημερωθεί καν για τη συγκρότηση του ΔΣΕ και για το τι καλούνταν να αντιμετωπίσουν πολεμώντας στο μέτωπο του Εμφυλίου: «δεν μας είχαν πει ότι οι αντάρτες ήταν οργανωμένοι σε τάγματα, συντάγματα και μεραρχίες, πιστεύαμε ότι ήταν ομάδες και τμήματα σκόρπια²⁸⁶». Οι στρατεύσιμοι αυτοί θα ήταν πιθανόν θετικοί στο κάλεσμα του ΔΣΕ και πρόθυμοι υπό δεδομένες συνθήκες να εγκαταλείψουν τον Κυβερνητικό στρατό.

Εντυπωσιακό εύρημα στη μελέτη αυτή αποτέλεσε ο αριθμός των αυτομόλων που είχαν προσχωρήσει στον ΔΣΕ. Η μετακίνηση των φαντάρων στο αντίπαλο στρατόπεδο γινόταν με ενημέρωση και διαφώτιση, όπως προαναφέραμε.

Οι περισσότεροι αυτομόλησαν συνειδητά μόλις τους δόθηκε η κατάλληλη ευκαιρία. Υπήρξαν όμως και κάποιοι που δίσταζαν να προσχωρήσουν, γιατί λόγου χάριν: «είχε αδερφό μόνιμο αξιωματικό στον ΕΣ και δεν άντεχε να πολεμάει τα αδέρφια του²⁸⁷», ή το έκαναν «υποχρεωτικά», όταν πλέον είχαν εξαντληθεί οι εφεδρείες του ΔΣΕ και θα έπρεπε να χρησιμοποιηθούν ως μάχιμοι.

Εξ' άλλου η δεξαμενή από την οποία αντλούνταν οι στρατεύσιμοι-υποχρεωτικά από τον Εθνικό Στρατό και εθελοντικά από τον Δημοκρατικό-, ήταν ακριβώς η ίδια: η ελληνική νεολαία. Για ιδεολογικούς λοιπόν λόγους, αφού μαχητές και οπλίτες προέρχονταν στην συντριπτική τους πλειοψηφία από τα λαϊκά στρώματα, αλλά και για ουσιαστικούς και βαθιά ανθρώπινους, βλέπε αδερφός κλπ στο ΔΣΕ, οι διαχωριστικές γραμμές ανάμεσα στα δύο στρατεύματα δεν θα ήταν σαφείς, όσο κι αν η κυβερνητική προπαγάνδα προσπαθούσε να τις οριοθετήσει αυστηρά.

Η ώσμωση που αναμφίβολα υπήρχε ανάμεσα στους δύο στρατούς ήταν ετεροβαρής, με την έννοια ότι η ροή φαντάρων προς τον ΔΣΕ ήταν μεγαλύτερη από την αντίστοιχη των μαχητών προς τον ΕΣ. Αυτό οφειλόταν στο ότι πολλοί φαντάροι διάκειντο φιλικά απέναντι στο ΔΣΕ, γεγονός που ο Δημοκρατικός Στρατός ενίσχυε με διαφωτιστική δουλειά μέσα στον Εθνικό Στρατό, ώστε να προσεταιριστεί όσο το δυνατόν περισσότερους φαντάρους και να αυξήσει έτσι τις εφεδρείες του. Από την άλλη πλευρά η μετακίνηση μαχητών προς τον ΕΣ αφορούσε κατά κύριο λόγο στους επιστρατευμένους.

²⁸⁶ Χαρ.Πετρούλιας ,συνέντευξη στη γράφουσα,,16/12/14

²⁸⁷ Σ.Σ, συνέντευξη στη γράφουσα, 1/11/14 και 4/2/15

Η συνολική αυτή κατάσταση θα επηρέαζε καθοριστικά και τη στάση του ΔΣΕ στο θέμα των αιχμαλώτων.

Η βασική αρχή που ίσχυε από την πλευρά του Δημοκρατικού Στρατού αναφορικά με την μεταχείριση των αιχμαλώτων ήταν : «θα αντιμετωπίζονταν με βάση τις ανθρωπιστικές νόρμες συμπεριφοράς, που καθορίζονταν από το διεθνές δίκαιο και τις επικυρωμένες κατά καιρούς διεθνείς συμβάσεις²⁸⁸».

Όπως προκύπτει από την έρευνα μας η τακτική αυτή εφαρμοζόταν στην πλειοψηφία των περιπτώσεων: πρώτη ενέργεια ήταν πάντα η ανάκριση σχετικά με τις θέσεις και τον οπλισμό των μονάδων του Εθνικού στρατού από την οποία προέρχονταν. Από τις μαρτυρίες συνάγεται ότι η ανάκριση διεξαγόταν ειρηνικά χωρίς άσκηση βίας, με μόνη εξαίρεση τη βίαιη προσαγωγή (σε περίπτωση «γλώσσας») και το πρόσκαιρο δέσιμο των χεριών των αιχμαλώτων.

Μέσα στα πλαίσια της ανάκρισης γινόταν και η διερεύνηση των δεξιοτήτων που είχε ο κάθε αιχμάλωτος, ώστε αυτές να μπορέσουν να χρησιμοποιηθούν κατά τον πιο εποικοδομητικό τρόπο από το ΔΣΕ. Έτσι οι φοιτητές Ιατρικής, οι γιατροί και νοσοκόμοι στελέχωσαν και πρόσφεραν τις υπηρεσίες τους στο Υγειονομικό του ΔΣΕ. Παράλληλα λήφθηκε μέριμνα ώστε οι όποιες άλλες γνώσεις και ικανότητες τους αξιοποιηθούν προς όφελος των μαχητών του ΔΣΕ, (πχ εκπαίδευση στα όπλα).

Τέλος ένα από τα στοιχεία της ανακριτικής διαδικασίας ήταν και η αποστολή μηνυμάτων των αιχμαλώτων προς τις οικογένειες τους μέσω του Ρ/Σ «Ελεύθερη Ελλάδα».

Ο ορατός κίνδυνος της δραπετεύσης αποσοβείτο με την διακριτική παρακολούθηση την οποία είχαν οι αιχμάλωτοι και με τον περιορισμό τους σε επιτηρούμενους κλειστούς ή ανοικτούς χώρους.

Επειδή χαρακτηριστικό του ΔΣΕ ήταν οι συνεχείς μετακινήσεις, επόμενο ήταν ότι δεν ήταν δυνατόν να διατηρηθούν «στρατόπεδα αιχμαλώτων». Η κράτηση των αιχμαλώτων λοιπόν γινόταν σε αυτοσχέδιους εν πολλοίς χώρους (εγκαταλελειμμένα σπίτια ή εκκλησίες), όπου εκτός του περιορισμού, οι υπόλοιπες συνθήκες, - όπως το φαγητό-, ήταν κοινές για μαχητές και αιχμαλώτους.

Παρ' όλους τους περιορισμούς δεν έλειψαν και οι περιπτώσεις όπου αιχμάλωτοι κατόρθωσαν να αποδράσουν. Οι αιχμάλωτοι φρόντιζαν να συνεννοούνται για να οργανώσουν καλύτερα την ομαδική δραπετεύση τους. Σε καμία όμως περίπτωση δεν κατέστη δυνατή μια τέτοια ομαδική

²⁸⁸Κ. Γκριτζώνας, 2010, «Μαχήτριες του Δημοκρατικού Στρατού», το ΒΗΜΑ, σελ 220

απόδραση. Όσες αποδράσεις ήταν εν τέλει επιτυχείς έγιναν μεμονωμένα, είτε χάρη σε κάποια σιωπηρή «βοήθεια», είτε χάρη στην μεγάλη αποφασιστικότητα του δραπέτη σε συνδυασμό με τον παράγοντα τύχη. Η ενημέρωση για την τύχη των αιχμαλώτων γινόταν από την πλευρά του ΔΣΕ κυρίως με την ανάγνωση μηνυμάτων από τις εκπομπές του Ρ/Σ «Ελεύθερη Ελλάδα» και δευτερευόντως από τα διάφορα έντυπα του, όπως την εφημερίδα «Προς τη Νίκη».

Επίσης κάποιοι αιχμάλωτοι που κατόρθωσαν να αποδράσουν, επικοινωνήσαν με τις οικογένειες των συναδέλφων τους και τους ενημέρωσαν για την κατάσταση τους.

Τέλος ένα μείζον και «ευαίσθητο» θέμα ήταν το ζήτημα των εκτελέσεων αιχμαλώτων. Αδιευκρίνιστες παραμένουν οι συνθήκες κάτω από τις οποίες έγιναν οι περισσότερες από τις εκτελέσεις αιχμαλώτων που αναφέρονται στη βιβλιογραφία.

Από τη δική μας έρευνα και μελέτη μπορούμε να συνάγουμε το συμπέρασμα πως οι μεμονωμένες εκτελέσεις έγιναν μόνο στις περιπτώσεις που κάποιος αιχμάλωτος επιχειρούσε να δραπετεύσει.

Όσον αφορά σε κάποιες από τις ομαδικές εκτελέσεις, αυτές φαίνεται ότι έγιναν σε ειδικές περιπτώσεις, όπου οι μαχητές του ΔΣΕ δεν μπορούσαν να πράξουν διαφορετικά: η απελευθέρωση μιας ομάδας αιχμαλώτων εμπεριείχε τον κίνδυνο να προδώσει τις θέσεις του ΔΣΕ, ενώ υπήρχε πάντα η πιθανότητα οι απελευθερωθέντες να προέβαιναν σε κάποια πράξη που θα έθετε σε άμεσο κίνδυνο το στρατό των ανταρτών.

Μετά την ήττα του ΔΣΕ τον Αύγουστο του 1949 και την αναγκαστική του υποχώρηση στο έδαφος της Αλβανίας, τα πράγματα για τους αιχμαλώτους άλλαξαν άρδην.

Στη μεγάλη πλειοψηφία τους οι αιχμάλωτοι αναμίχθηκαν με τους μαχητές του ΔΣΕ και διασκορπίστηκαν στα κυρίως στρατόπεδα υποδοχής (Μπουρέλι και Ελμπασάν). Ορισμένοι μόνο από το ιατρικό και νοσηλευτικό προσωπικό, διαχωρίστηκαν και προωθήθηκαν σε άλλες μονάδες.

Όπως είναι γνωστό όλοι οι μαχητές και οι μαχήτριες του ΔΣΕ, αλλά και οι επιστρατευμένοι, οι άμαχοι και οι αιχμάλωτοι (οι κάτω των 30 ετών) προωθήθηκαν στη συνέχεια-βάσει συμφωνίας με την Σοβιετική Ένωση-, στις Λαϊκές Δημοκρατίες και την ΕΣΣΔ.

Ελάχιστοι από τους αιχμαλώτους παρέμειναν στην Αλβανία και αυτοί επαναπατρίστηκαν το 1956.

Από το λιμάνι του Δυρραχίου της Αλβανίας άρχισε σταδιακά τον Οκτώβρη του 1949 η αποχώρηση των μονάδων του ΔΣΕ.

Στο μακρύ και περιπετειώδες τους ταξίδι προς τη Σοβιετική Ένωση, οι αιχμάλωτοι θα ενσωματώνονταν οριστικά πλέον στον κορμό του αντάρτικου στρατού και των αμάχων. Η συνύπαρξη και συμβίωση των

αιχμαλώτων με τους μαχητές και αμάχους θα συνεχιζόταν κατά την εγκατάστασή τους στην Τασκένδη, την πρωτεύουσα της Δημοκρατίας του Ουζμπεκιστάν.

Φθάνοντας στις αρχές Νοεμβρίου του 1949 στην Τασκένδη οι μαχητές και οι μαχήτριες του ΔΣΕ θα περιβάλλονταν με «την αίγλη των επαναστατών» και θα γίνονταν δεκτοί ως ήρωες από τους κατοίκους της πόλης.

Στη νέα του ζωή, όλο το δυναμικό του ΔΣΕ θα αποτελούσε μία κοινότητα που θα περιγραφόταν από δύο ιδιαίτερα φορτισμένες ιδεολογικά λέξεις: «πολιτικοί πρόσφυγες».

Ο διαχωρισμός των αιχμαλώτων από τον κορμό των μαχητών θα έπαυε και αυτός οριστικά αμέσως μετά την εγκατάστασή τους στις Πολιτείες, αφού πλέον οι πρώην στρατιωτικοί –αιχμάλωτοι θα μετονομάζονταν και αυτοί σε πολιτικούς πρόσφυγες.

Η ζωή τους από το σημείο αυτό και μετά ήταν κοινή: όλοι τους πέρασαν στην αρχή από καραντίνα και στη συνέχεια προωθήθηκαν σε δουλειές στα εργοστάσια της βαριάς βιομηχανίας που ήταν εγκατεστημένα στην Τασκένδη και τα περίχωρα της. Παρακολούθησαν μαθήματα και έμαθαν τη ρώσικη γλώσσα, ώστε να μπορέσουν να συνεννοούνται με τους συναδέλφους τους στα εργοστάσια και να προσαρμοστούν στην καθημερινότητα της ξένης χώρας. Όλοι τους εκπαιδεύτηκαν σε συγκεκριμένες ειδικότητες (ηλεκτρολόγοι, τορναδόροι, ξυλουργοί κλπ) και στη χρήση των εργοστασιακών μηχανών. Τέλος από την πλευρά του σοβιετικού κράτους καταβλήθηκε μία γιγαντιαία προσπάθεια για την περαιτέρω μόρφωση όλων των πολιτικών προσφύγων σε σχολεία, Ινστιτούτα και Πανεπιστήμια.

Οι στρατιωτικοί συμμετείχαν σε όλες αυτές τις διαδικασίες χωρίς να υφίστανται καμία διάκριση. Πολλοί κατόρθωσαν να διακριθούν σε προσωπικό –επαγγελματικό επίπεδο: υπερέβησαν τα πλάνα, έμαθαν γρήγορα τα ρώσικα, συμμετείχαν στον Έρανο τιμής.

Χάρη στην εργατικότητα και την ευσυνειδησία του ένας μάλιστα από τους στρατιωτικούς επιλέχθηκε για να φοιτήσει στο Πανεπιστήμιο, πρόταση την οποία και αποδέχθηκε. (Πετρούλιας).

Παράλληλα οι πολιτικοί πρόσφυγες ανασυγκροτούσαν την προσωπική τους ζωή συνάπτοντας σχέσεις ή προχωρώντας σε γάμους με ελληνίδες αντάρτισσες ή κοπέλες προερχόμενες από τον άμαχο πληθυσμό, καθώς επίσης και με Ρωσίδες.

Για όσους ήσαν μέλη του κόμματος υπήρχε παράλληλα η κομματική ζωή που κυλούσε με μαθήματα Ιστορίας και Πολιτικής οικονομίας στην Κομματική Οργάνωση, ενώ η κοινωνικότητα όλων ανεξαιρέτως των προσφύγων διοχετευόταν σε γλέντια και χορούς με αφορμή τις διάφορες επετείους και τελετές.

Παρούσα η κομματική καθοδήγηση, φρόντιζε για την διευθέτηση των καθημερινών προβλημάτων των προσφύγων και επαγρυπνούσε για τις οποιεσδήποτε παρεκκλίσεις. Σύμφωνα με τα στοιχεία της έρευνας μας για ένα μόνο από τους στρατιωτικούς, τον Πετρούλιας, η επαγρύπνηση θα μεταφραζόταν σε διακριτική παρακολούθηση

Κοινός πόθος όλων των πολιτικών προσφύγων ήταν η επανασύνδεση με τους οικείους τους και η επιστροφή τους στην Ελλάδα.

Οι συνθήκες όμως στην Ελλάδα της δεκαετίας του 1950 ήταν ιδιαίτερα δύσκολες : διώξεις, εκτοπίσεις, φυλακές, διακρίσεις λόγω πολιτικών φρονημάτων σε όλα τα επίπεδα, ανεργία και μετανάστευση ήταν λίγες από τις λέξεις που μπορούν να περιγράψουν με ακρίβεια την ζοφερή πραγματικότητα της εποχής.

Τόσο οι μη στιγματισμένοι πολιτικά στρατιωτικοί, όσο και οι άμαχοι, οι αυτόμολοι, οι επιστρατευμένοι, και εν γένει οι πολιτικοί πρόσφυγες στο σύνολο τους, θα έπρεπε κατά πρώτο λόγο να αποδείξουν ότι δεν ήταν εχθροί της πατρίδος και κατά δεύτερο ότι είχαν συγγενείς για να τους προσφέρουν τουλάχιστον στέγη και τροφή κατά τον ερχομό τους στην Ελλάδα.

Η επικοινωνία κάποιων από τους στρατιωτικούς με τις οικογένειες τους στην Ελλάδα άρχισε στα μέσα του 1950. Πολλοί όμως εξακολουθούσαν για χρόνια να μην έχουν δώσει σημεία ζωής, με αποτέλεσμα οι οικείοι τους να τους θεωρούν «πεθαμένους».

Οι επίσημες αρχές ανέλαβαν και αυτές στην Ελλάδα να αναζητήσουν τους «κατακρατούμενους στρατιωτικούς», πράγμα το οποίο σε μεγάλο βαθμό κατόρθωσαν, σε συνεργασία με τον Διεθνή και τον Ελληνικό Ερυθρό Σταυρό, καθώς και την Ερυθρά Ημισέληνο. Το πράσινο φως για τον επαναπατρισμό τους δόθηκε μετά το 20^ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ (Φεβρουάριος 1956), οπότε και άρχισε να πνέει άνεμος φιλελευθεροποίησης στην Σοβιετική Ένωση.

Στα μέσα του 1956 οι περισσότεροι στρατιωτικοί άρχισαν μεμονωμένα να κάνουν ενέργειες για τον επαναπατρισμό τους, με διστακτικά όμως βήματα, είτε γιατί πίστευαν ότι η όλη ιστορία του επαναπατρισμού αποτελούσε «μπλόφα» που οπωσδήποτε προοιωνίζε κάτι κακό, είτε γιατί δεν μπορούσαν αμέσως να εγκαταλείψουν την εργασία τους. Γενικότερα η όλη διαδικασία του επαναπατρισμού των πολιτικών προσφύγων άρχισε το 1956 σε περιορισμένο βαθμό και ολοκληρώθηκε με τους μαζικούς επαναπατρισμούς που πραγματοποιήθηκαν μετά την μεταπολίτευση του 1974 ως τις αρχές της δεκαετίας του 1990. Η απόφαση για ελεύθερο επαναπατρισμό έδωσε τη δυνατότητα να επιστρέψουν στην Ελλάδα όλοι οι «Έλληνες το γένος», που κατά τη διάρκεια του Εμφυλίου Πολέμου 1946-1949 κατέφυγαν στην αλλοδαπή ως πολιτικοί πρόσφυγες,

εξαιρώντας με τον τρόπο αυτό τους σλαβομακεδόνες πολιτικούς πρόσφυγες²⁸⁹.

Παρ' όλους τους ενδοιασμούς, οι περισσότεροι από αυτούς επέστρεψαν μαζί με τις οικογένειες τους στην Ελλάδα στα τέλη του 1956 και τις αρχές του 1957. Κάποιοι άλλοι (όχι μόνο κομμουνιστές) επέλεξαν να μείνουν για πάντα εκεί, ενώ τον τελειόφοιτο Ιατρικής Πετρούλια οι σοβιετικές αρχές προσπάθησαν με κάθε τρόπο να τον κρατήσουν, επειδή -κατά την άποψη μου- είχαν εκτιμήσει την στάση του, ενώ παράλληλα είχαν και μεγάλη ανάγκη από ιατρικό προσωπικό.

Ορισμένοι επίσης από τους αυτόμολους, μπόρεσαν να επιστρέψουν την ίδια ημερομηνία, μολονότι εναντίον τους ως «αντεθνικώς δρασάντων» επιφυλάσσονταν κατά την επάνοδο τους στην Ελλάδα. άλλου είδους «τιμωρητικές διαδικασίες».

ΜΙΑ ΓΕΝΙΚΟΤΕΡΗ ΘΕΩΡΗΣΗ

Πριν περάσουμε σε ένα τελικό απολογισμό της διαδρομής των στρατιωτικών στην μακρινή Τασκένδη, σκόπιμο θα ήταν να κάνουμε ορισμένες επισημάνσεις. Ανεξάρτητα από τις πολιτικές τους πεποιθήσεις, στρατιωτικοί και μαχητές -γεννημένοι οι περισσότεροι στη δεκαετία του 1920-, είχαν ανδρωθεί μέσα στις ιδιαίτερα σκληρές και αντίξοες συνθήκες που επικρατούσαν στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου και είχαν εξελιχθεί σε ανθρώπους με απέραντη υπομονή και καρτερία. Έμαθαν λοιπόν να αντέχουν πολλά, να προσαρμόζονται εύκολα σε δυσχερέστατες καταστάσεις, αλλά και ταυτόχρονα να αγωνίζονται με πάθος για μια καλύτερη ζωή. Ο Β' Παγκόσμιος πόλεμος, η Κατοχή και η Εθνική Αντίσταση ενίσχυσαν στο έπακρο τα χαρακτηριστικά τους αυτά.

Η ζωή για τη νεολαία της Κατοχής και της Αντίστασης δεν ακολούθησε τις κανονικότητες άλλων εποχών. Λίγο μετά τη λήξη του Β' Παγκοσμίου πολέμου, οι νέοι λόγω διώξεων αναγκάστηκαν να στελεχώσουν το ΔΣΕ, ή κατατάχθηκαν υποχρεωτικά στο αντίπαλο στρατόπεδο για να πολεμήσουν σε ένα Εμφύλιο πόλεμο με ολέθρια και για τις δύο πλευρές αποτελέσματα.

²⁸⁹ Ιωάννα Παπαθανασίου, 13 Δεκεμβρίου 2011,. «Πρόσφυγες στις «νέες πατρίδες»: η ελληνική διασπορά στις χώρες του «υπαρκτού σοσιαλισμού», Ανακοίνωση σε Ημερίδα του Ιδρύματος της Βουλής των Ελλήνων για τη Δημοκρατία και τον Κοινοβουλευτισμό με θέμα: 'καλή πατρίδα...' Ελληνικές κοινότητες πολιτικών προσφύγων στην Ανατολική Ευρώπη, Αθήνα, σελ 4

Η υποχώρηση του ΔΣΕ στα τέλη Αυγούστου του 1949 σηματοδότησε την αρχή μιας νέας εποχής, τόσο για τους μαχητές που διέφυγαν εκτός Ελληνικών συνόρων, όσο και για τους οπλίτες του Εθνικού στρατού.

Αν θα μπορούσαμε να αντιστρέψουμε τις εξελίξεις, θα λέγαμε ότι αναμφίβολα μ' όποιον τρόπο και αν συνεχιζόταν η ζωή μετά τον Εμφύλιο στην Ελλάδα για μαχητές, αιχμάλωτους και αμάχους θα ήταν εξαιρετικά σκληρή.

Οι περισσότεροι από αυτούς θα αναγκάζονταν να ζήσουν σε ημι-κατεστραμμένα χωριά, χωρίς καμία προστασία των ίδιων, των οικογενειών ή των περιουσιών τους και ίσως θα υποχρεώνονταν εν τέλει (όπως και πράγματι συνέβη) να μεταναστεύσουν σε άλλες χώρες ή να μετοικήσουν σε αστικές περιοχές, όπου οι συνθήκες ήταν ευνοϊκότερες.

Θεωρώ πως παρ' όλες τις δυσκολίες της προσαρμογής, η αναγκαστική υπερορία αποτέλεσε για τους μαχητές του ΔΣΕ που εγκαταστάθηκαν στην Τασκένδη ένα «αναγκαίο καλό», μία εμπειρία με κατ' αρχήν θετική προοπτική.

Στην μακρινή πρωτεύουσα του Ουζμπεκιστάν όλοι εκπαιδεύτηκαν ή απέκτησαν τεχνική ή επιστημονική κατάρτιση, όλοι μπήκαν σε δουλειές και κατάφεραν να μορφώσουν τα παιδιά τους και έζησαν εν τέλει μία ζωή λιτή, χωρίς πολυτέλειες, που τους εξασφάλιζε όμως τα βασικά αγαθά. Μια ζωή σίγουρα καλύτερη από εκείνη που θα είχαν αν παρέμεναν στην ελληνική ύπαιθρο.

Άλλωστε οι προσδοκίες της συντριπτικής πλειοψηφίας των εκπατρισμένων του Εμφυλίου από όποιο στρατόπεδο και αν προέρχονταν, εξαντλούνταν στην εξασφάλιση μια ζωής ειρηνικής και μιας σίγουρης δουλειάς, που θα παρείχε τα απαραίτητα προς το ζην σε αυτούς και τις οικογένειες τους.

Για ορισμένους βέβαια που είχαν ξεκινήσει στην Ελλάδα σπουδές ή είχαν ήδη αποκατασταθεί επαγγελματικά στο δημόσιο ή ιδιωτικό τομέα και είχαν για το λόγο αυτό ανώτερες βλέψεις και προσδοκίες, ασφαλώς η ζωή στην Τασκένδη ίσως αποτελούσε τροχοπέδη.

Σε κάθε περίπτωση πάντως, όλοι φρόντισαν να πάρουν ό, τι καλύτερο είχε να τους προσφέρει το σύστημα και το αξιοποίησαν προς όφελος δικό τους και των παιδιών τους.

Ειδικότερα, τους πολιτικούς πρόσφυγες που έζησαν στην πρωτεύουσα του μακρινού Ουζμπεκιστάν μετά τον Εμφύλιο, θα μπορούσαμε αδρά να τους κατατάξουμε στις εξής ομάδες :

- Στα Κομματικά στελέχη (πρώην μαχητές, μαχήτριες και αυτόμολους).

1. Οι πολιτικοί πρόσφυγες ήταν ιδεολόγοι, πίστευαν βαθιά τα ιδανικά του σοσιαλισμού, είχαν συνειδητά επιλέξει να συμμετάσχουν στον ένοπλο αγώνα και να αγωνιστούν μέχρι εσχάτων για αυτά. Στην ΕΣΣΔ (στην Τασκένδη) είδαν τα ιδανικά τους να εκπληρώνονται με τον καλύτερο δυνατό τρόπο. Ήταν αυτονόητο πως οι άνθρωποι αυτοί ήταν ευχαριστημένοι και ικανοποιημένοι από τη ζωή τους στη Σοβιετική ενδοχώρα (Τασκένδη). «Εδώ, είμαστε όλες συντρόφισσες, μέλη του Κόμματος. Η Σοβιετική μας πατρίδα μας έχει δώσει όλα τα καλά, δουλειά αποδοχές γερές, νοσοκομεία, περίθαλψη, σταθμούς για τα παιδιά μας, ψυχαγωγία», δήλωναν γυναίκες πολιτικοί πρόσφυγες στον βουλευτή Ηλία Μπρεδήμα που επισκέφθηκε την Τασκένδη το 1957²⁹⁰. Αλλά και ο ίδιος ο βουλευτής διαπίστωνε: «αν κρίνει κανείς από τας επιπλώσεις των διαμερισμάτων και την καλήν εμφάνισιν των, οι μισθοί πρέπει να είναι ικανοποιητικοί. Οι πολιτικοί πρόσφυγες είναι σχετικώς καλοενδεδυμένοι και προ παντός καλοθρεμμένοι²⁹¹ ...». «Έχουμε ομολογίες και κάναμε και καταθέσεις στην τράπεζα²⁹²», ανέφεραν στον βουλευτή Μπρεδήμα δεκάδες πολιτικοί πρόσφυγες καταλήγοντας: «εκείνος που θα πει πως δεν είναι ευχαριστημένος στην Τασκένδη, λέει ψέματα. Κερδίζουμε αρκετά για να ζούμε μια ήσυχη ζωή, που αμφιβάλλω πολύ αν μπορούσαμε να την είχαμε στην Ελλάδα²⁹³».
 2. Κάποιοι όμως από τα ενεργά μέλη του κόμματος δυσανεστήθηκαν στην πορεία και εκδηλώθηκαν φανερά εναντίον του κατά τη διάρκεια της παραμονής τους στην Τασκένδη. Στους τελευταίους μπορούμε να εντάξουμε τους ναυτεργάτες, οι οποίοι και τιμωρήθηκαν για τη στάση τους με φυλάκιση και εξορία, καθώς και αυτούς που ήρθαν σε μετωπική σύγκρουση με το ΚΚΕ κατά τα θλιβερά γεγονότα της Τασκένδης.
- Στους Εξωκομματικούς θα εντάξουμε οπωσδήποτε τους στρατιωτικούς -αιχμάλωτους, πολλούς από τους επιστρατευμένους και τους προερχόμενους από τον άμαχο πληθυσμό, καθώς και τους κομματικά ανένταχτους. Αυτοί πάλι θα χωριστούν σε:
 1. Σε αυτούς που γνώρισαν έναν άλλο κόσμο για τον οποίο ήταν μονόπλευρα πληροφορημένοι. Κάποιοι ενσωματώθηκαν στο σοβιετικό γίγνεσθαι, ενώ οι περισσότεροι έζησαν ήσυχα, παίρνοντας

²⁹⁰ Εφημ. Αθηναϊκή, 28/3/57 σελ 2

²⁹¹ Εφημ. Αθηναϊκή, 30/3/57/, σελ 2

²⁹² Εφημ. Αθηναϊκή, 28/3/57/, σελ 1

²⁹³ Εφημ. Αθηναϊκή, 29/3/57/, σελ 2, Αριστοτέλης Σταυρόπουλος.

ό,τι θετικό τους παρείχε το σοβιετικό σύστημα χωρίς να το κριτικάρουν και επέστρεψαν στην Ελλάδα έχοντας αποκρυσταλλώσει μία διαφορετική, μάλλον θετικότερη άποψη (από αυτή που διατηρούσαν μέχρι τον ερχομό τους στην Τασκένδη) για τον υπαρκτό σοσιαλισμό.

2. Δυσανεστημένους, που δεν εκδηλώνονταν βεβαίως φανερά και επιθυμούσαν διακαώς να επιστρέψουν στην Ελλάδα.

Αν συγκρίνει κανείς τις διαδρομές των στρατιωτών του Εθνικού στρατού που συνελήφθησαν αιχμάλωτοι (από πού ξεκίνησαν, τι προσδοκούσαν και που έφθασαν), δεν θα ανακαλύψει ουσιαστικές διαφορές με τις αντίστοιχες των μαχητών του ΔΣΕ.

Για όλους η ζωή στην Τασκένδη ήταν χωρίς αμφιβολία τον πρώτο καιρό εξαιρετικά δύσκολη: έλλειψη στέγης, περιορισμένο συσσίτιο, άγνωστη γλώσσα. Το αντιστάθμισμα ήταν οι κοινές για όλους παροχές: η σίγουρη δουλειά, οι βρεφονηπιακοί σταθμοί για τα παιδιά, η υγειονομική περίθαλψη, η παιδεία.

Συνοψίζοντας τη ζωή τους στην Τασκένδη οι στρατιωτικοί της έρευνας μας αφηγούνται 60 χρόνια μετά:

- Ιερολοχίτης, κατετάγη στον εθνικό στρατό στον Εμφύλιο, πήγε ως αιχμάλωτος στην Τασκένδη, ήθελε να επιστρέψει στην Ελλάδα για να παντρέψει τις αδερφές του. Έζησαν δύσκολα στην Τασκένδη, δεν ήθελε να μιλάει για την εμπειρία του εκεί/(γιος του Α.Κ)
- Αγρότης στη Μυτιλήνη./Ο αδερφός του ήταν φούρναρης και τροφοδοτούσε και στήριζε το ΔΣΕ στην Μυτιλήνη. /«Έτσι εγώ δεν το θεωρούσα καλό να πολεμώ τον ίδιο τον αδερφό μου. Στην Τασκένδη ζήσαμε καλά, δεν είχαμε παράπονο, αν και αυτοί (ως καθεστώς) είχαν τα κακά τους τα χάλια»/(Ευστρ.Σαντζηλιώτης).
- «Δεν πήρα όπλο από το ΔΣΕ γιατί φοβόμουν για τα αδέρφια μου, μήπως μαθευτεί ότι ο ίδιος ήταν στο ΔΣΕ και τα κυνηγήσουν οι Αστυνομικοί. /Η ζωή στην Τασκένδη ήταν δύσκολη, μέναμε μαζικά. Δεν είχα οικογένεια έτσι μου έμεναν τα λεφτά στην Τράπεζα. Η εργασία ήταν υποχρεωτική, δεν υπήρχε εκεί ανεργία. Δεν μπορούσες να μιλήσεις, να επαναστατήσεις γιατί η ζωή ήταν ομαδική...Ο μαρξισμός ήταν ένα απραγματοποίητο Ευαγγέλιο. Αν το σύστημα (του σοσιαλισμού) γινόταν παγκόσμια, θα ήταν μια κοινωνία πανανθρώπινη. Όμως αυτό δεν γίνεται»/(Φ.Σ).
- Αγρότης από το Σκαλοχώρι Μυτιλήνης. Στην αρχή υπήρχε πείνα, έτρωγαν κεχρί. Είχαν όμως ελευθερίες, έκαναν τραπέζια, γλέντια και τα σχολεία που πήγαιναν τα παιδιά ήταν πολύ καλά. Η ζωή τους ήταν ήσυχη, έκαναν παρέα με Έλληνες αλλά και με Ουζμπέκους. Όταν

επέστρεψε στην Ελλάδα, ήταν αρνητικός με τον κομμουνισμό, δεν μιλούσε ποτέ για πολιτική και δεν εκδηλωνόταν /(Αντώνης Σμυρνιός, γιος Θεοδос. Σμυρνιού)

- Τσαγκάρης, ήταν ένα καλό και χαριτωμένο παιδί, αλλά πολύ φοβισμένο. Εκεί καλά πέρασε, πείνα είχαν στην αρχή, όμως αρρώστησε ψυχικά, η περιπέτεια αυτή της αιχμαλωσίας του δημιούργησε το πρόβλημα αυτό στην υγεία του...». (Α.Ζ, αδελφός Β.Ζ.)
- «Αγρότης, στην Τασκένδη «άνεργος δεν έμενες, χρήματα πολλά δεν έκανες, δούλευες για το κράτος». /(Βασίλ. Σιμαλάς)
- Ξυλουργός στους Παξούς. «Ζούσαν σχετικά ελεύθεροι, η ζωή τους ήταν κανονική, (ο παππούς) δεν ένιωθε περιορισμένος. Είχε δικό του σπίτι, περνούσε καλά, έστελνε δέματα με ρούχα, παπούτσια και παιχνίδια με μπαταρίες για τα παιδιά, ήταν γενικά ευχαριστημένος. Η οικογένεια του ήταν κεντρώοι, δημοκρατικοί. Ο ίδιος όταν επέστρεψε και μετά, δεν εκδηλωνόταν, δεν μιλούσε./(Χαράλαμπος Βερονίκης, ανιψιός Διον. Βερονίκη).
- «Αγρότης, εντάχθηκε (αυτομόλησε) στον ΔΣΕ με την πρώτη ευκαιρία που του δόθηκε, το 1948. Αναπολούσε με ευχαρίστηση τα χρόνια της ζωής του στην Τασκένδη, αφού γενικά περνούσε καλά. /(Μιχάλης Τζορμπατζάκης, γιος Σταύρου Τζορμπατζάκη).
- «Κτηνοτρόφος. Σε μια μάχη τραυματίστηκε ο λοχαγός τους και ο Στρατής τον πήρε στον ώμο για να τον σώσει. Ο τραυματίας πέθανε καθ' οδόν και ο Στρατής πιάστηκε αιχμάλωτος. Στην Τασκένδη δεν πεινούσαν, έβλεπε όμως την πολυτέλεια -όταν ερχόταν αργότερα-στην Ελλάδα. Κακό για την Ρωσία δεν έλεγε. Πούλησαν εδώ ένα χτήμα και με το μερίδιο του πήρε σπίτι εκεί. Πέθανε στην Τασκένδη. /(νύφη Ευστρ. Βατή).
- Αγρότης. Στην Ελλάδα είχε πάει μέχρι την 1η Δημοτικού, εκεί τους έμαθαν ρώσικα και γραμματική μετά την δουλειά. Γύρισε βαριά άρρωστος από την ΕΣΣΔ και γενικά απέφευγε να αναφερθεί στο θέμα της Τασκένδης. / (Γιάννης Καπέλιος, γιος Κωνστ. Καπέλιου).
- Αγρότης. «Στο ΔΣΕ τους αιχμαλώτους δεν τους πίεζαν, μάλλον τους παρακαλούσαν (να ενταχθούν)». Οι ίδιοι άργησε να προσχωρήσει γιατί είχε αδερφό μόνιμο αξιωματικό στον ΕΣ και δεν άντεχε να πολεμάει τα αδέρφια του. «Όταν όμως δεν υπήρχαν πια άλλοι διαθέσιμοι αιχμάλωτοι με πήραν με το ζόρι, αναγκαστικά. Δούλευα σαν οικοδόμος κυρίως και κατά καιρούς σε εργοστάσιο. Ένα χρόνο μετά ήμουν οικονομικά αυτάρκης. Ήμουν προσεκτικός, επιφυλακτικός, σεβόμουν τον καθένα»/ (Σ.Σ).
- «Προερχόμουν από φτωχή αγροτική οικογένεια. Στα 13 μου χρόνια πέθανε ο πατέρας μου οπότε μείναμε ορφανά 5 παιδιά και μία

αδερφούλα. Η φτώχεια που μας έδερνε μου ανάγκασε να ξενοδουλεύω πότε εδώ και πότε εκεί για να επιζήσουμε. Κατατάχτηκα στον Εθνικό στρατό, πέρασα από Μακρόνησο και κατά τη διάρκεια μάχης στις 2/4/1949 αυτομόλησα από στο Δημοκρατικό στρατό». Βρίσκεται στην Τασκένδη, μετακαλεί την οικογένεια του (σύζυγο και κόρη το 1961) όπου είχαν εξασφαλισμένες όλες τις προϋποθέσεις, δουλειά, υγιεινή, κατοικία και σπουδές. (Χειρόγραφο Γεωργ. Ανδρώνη).

Όπως φαίνεται από τα παραπάνω για την πλειοψηφία των στρατιωτικών το ζήτημα της αξιοπρεπούς διαβίωσης αποτελούσε την απόλυτη προτεραιότητα.

Το θέμα των δημοκρατικών ελευθεριών και κυρίως το ζήτημα της ελευθερίας της έκφρασης φαίνεται να μην απασχολούσε ή να αποτελούσε για την πλειονότητα των πολιτικών προσφύγων - και των στρατιωτικών-έλασσον ζήτημα.

Στην ουσία το θέμα αυτό θίγει μόνο ο Πετρούλιας, που αναφέρει πχ πως οι φίλοι του τον συμβούλευαν: «αν δεν το θέλεις το φαγητό μην το τρως, αλλά μην πεις τίποτα γιατί θα βρεις το μπελά σου/εμείς είμαστε μέλη του κόμματος δεν θα μας κάνουν τίποτα²⁹⁴». Ως ιδεολογικά αντίθετος λοιπόν συνειδητοποίησε σύντομα πως καλόν θα ήταν να μην κριτικάρει και για αυτό «δεν μιλούσε, αλλά έβγαζε δουλειά» και έτσι με τον ήπιο χαρακτήρα του κέρδισε την αγάπη και την εμπιστοσύνη των προϊσταμένων του και των συμφοιτητών του. «Είχα αυτοπειθαρχία, άκουγα, έβλεπα αλλά δεν σχολιάζα....».

Η συμβιβαστική αυτή στάση του Πετρούλια, αλλά και άλλων στρατιωτικών συνέβαλε ώστε να βιώσουν την εμπειρία τους θετικά και εποικοδομητικά.

«Ήμουν προσεκτικός, επιφυλακτικός, σεβόμουν τον καθένα²⁹⁵», μας αφηγείται και ο στρατιωτικός Σ.Σ.

Ελάχιστοι ήταν εκείνοι από τους στρατιωτικούς που δεν θέλησαν να σχολιάσουν ζωή τους εκεί, αφήνοντας εμμέσως να εννοηθεί ότι ήταν απαράδεκτη (Α.Κ, Σ.Δ, Λουκίδης).

Στατιστικά εξάγουμε το συμπέρασμα πως από τους 22 στρατιωτικούς της έρευνας μας οι εννέα χαρακτηρίζουν την εμπειρία τους στην Τασκένδη «καλή», έξι θεωρούν ότι είχε και «καλές, αλλά και κακές πλευρές», τέσσερις την περιγράφουν ως «κακή», ενώ από τρεις δεν μπορέσαμε να συλλέξουμε στοιχεία.

²⁹⁴Χαρ. Πετρούλιας, 2012, «Η αιχμαλωσία μου και η ζωή των πολιτικών προσφύγων στην Τασκένδη, 1949-56», Αθήνα 2012, σελ 125

²⁹⁵Σ.Σ, συνέντευξη στη γράφουσα, 1/11/14 και 4/2/15

Γενικά μπορούμε να αποφανθούμε πως οι στρατιωτικοί που επαναπατρίστηκαν το 1956 -57, οπότε οι πολιτικές συνθήκες ήταν ακόμα στην Ελλάδα για τους αριστερούς ιδιαίτερα δύσκολες, ανήκαν κατά κύριο λόγο στην κατηγορία των εθnikοφρόνων ή των κεντρογενούς προέλευσης στρατιωτικών.

Την ίδια περίοδο βέβαια επέστρεψαν και τρεις αυτόμολοι (Σαντζηλιώτης, Σ.Σ, Τζορμπατζάκης). Οι συγκεκριμένοι στρατιωτικοί είχαν προσχωρήσει στο ΔΣΕ υπό τις εξής συνθήκες: ο Σ.Σ μας αναφέρει πως «άργησε να προσχωρήσει γιατί είχε αδερφό μόνιμο αξιωματικό στον ΕΣ και δεν άντεχε να πολεμάει τα αδέρφια του, όταν όμως δεν υπήρχαν πια άλλοι διαθέσιμοι αιχμαλῶτες τον πήραν με το ζόρι, αναγκαστικά», ενώ ο Ευστρ. Σαντζηλιώτης «πιάστηκε και έμεινε στο ΔΣΕ, γιατί δεν άντεχε να πολεμάει τον αδερφό του που υποστήριζε το ΔΣΕ στη Μυτιλήνη». Τέλος ο Σταύρος Τζορμπατζάκης «τραυματίστηκε και εντάχθηκε στο ΔΣΕ με την πρώτη ευκαιρία που του δόθηκε, το 1948». Οι δύο πρώτοι Σαντζηλιώτης και Σ.Σ δεν τιμωρήθηκαν με βάση τον Στρατιωτικό ποινικό κώδικα, ο τρίτος όμως –Τζορμπατζάκης-κατά την επιστροφή του υποχρεώθηκε να δίνει παρόν στις αστυνομικές αρχές του τόπου του, να υπογράψει δήλωση, ανέκτησε δε τα πολιτικά του δικαιώματα τρία χρόνια μετά τον επαναπατρισμό του.

Από τους 22 λοιπόν στρατιωτικούς της έρευνας, οι 11 (δηλαδή το 50%) επέστρεψαν στην Ελλάδα την περίοδο 1956-57. Δύο επαναπατρίστηκαν την δεκαετία του 1960 (Φ.Σ και Βερνίκης), δύο παρέμειναν για πάντα στην Τασκένδη, τρεις επέστρεψαν μετά την Μεταπολίτευση, ένας έσμιξε το 1965 με την οικογένεια του στην Ουγγαρία, ενώ για δύο δεν υπάρχουν στοιχεία.

Επιχειρώντας να αντλήσουμε κάποια γενικότερα στατιστικά συμπεράσματα, βλέπουμε πως από τους 22 αιχμαλώτους στρατιωτικούς που μελετούμε, οι 11 (δηλαδή το 50%) είχαν αυτομολήσει στο ΔΣΕ. Ειδικότερα από τους αυτόμολους μόνο ένας αναφέρει πως το έπραξε υποχρεωτικά, χωρίς όμως βία (Σ.Σ), ενώ για τους υπόλοιπους 10 ήταν καθαρά συνειδητή επιλογή.

Λίγο αργότερα, την δεκαετία του '60 και κυρίως μετά την εκλογή του Γ. Παπανδρέου επιστρέφουν και άλλοι δύο στρατιωτικοί (ο ένας από αυτούς ο αυτόμολος Βερνίκης).

Ολοκληρώνοντας τη μελέτη αυτή πιστεύω πως στην Τασκένδη με αφορμή την ύπαρξη των περίπου 150 στρατιωτικών αιχμαλώτων, έγινε μια πρώτη και πρώιμη εθνική συμφιλίωση: οι στρατιωτικοί συνυπήρξαν σε όλα τα επίπεδα με τους κομμουνιστές πολιτικούς πρόσφυγες, γεγονός που συνέβαλε στην άμβλυνση των εμφυλιοπολεμικών παθών στο βαθμό

που αυτά υπήρχαν στην ελληνική κοινότητα. Πολλοί μάλιστα έκαναν και δεσμούς με αντάρτισσες και προχώρησαν σε γάμους. Η τροπή που είχαν πάρει τα πράγματα ανάγκαζε τους πάντες να κοιτάζουν μπροστά.

Η δεύτερη συμφιλίωση αφορούσε την επαφή των μη φιλικά διακείμενων αιχμαλώτων –στρατιωτικών με το σύστημα του υπαρκτού σοσιαλισμού και την επιτευχθείσα -μερική έστω- αποδοχή του ως συστήματος διακυβέρνησης.

Αν αναλογιστούμε την περιπέτεια των αιχμαλώτων στρατιωτικών στα βάθη της κεντρικής Ασίας, θα αχθούμε σε πρώτο επίπεδο στο συμπέρασμα, ότι αποτέλεσε ένα από τα παρελκόμενα του εμφυλίου, το οποίο δεν ήταν δυνατό με κανένα τρόπο να αποφευχθεί : οι στρατιωτικοί θα ακολουθούσαν αναγκαστικά το Δημοκρατικό Στρατό στη μετακίνηση του προς όποια χώρα είχε αποφασιστεί, αφού δεν ήταν δυνατόν σε καμία περίπτωση να διαχωριστούν από αυτόν.

Από τη βιβλιογραφία και τις αρχειακές πηγές μας είναι γνωστό ότι μετά το τέλος του Εμφυλίου στρατιωτικοί –αιχμάλωτοι βρέθηκαν μαζί με τον ΔΣΕ και στην Πολωνία, την Τσεχοσλοβακία, τη Γιουγκοσλαβία, ενώ ένας αριθμός αιχμαλώτων και αυτομόλων παρέμειναν στην Αλβανία. Το ενδιαφέρον και συγκλονιστικό είναι πως οι άνθρωποι αυτοί βρέθηκαν στα βάθη της Ασίας, σ' ένα τόπο που δεν θα μπορούσαν ποτέ να διανοηθούν, με παντελώς ξένα και πρωτόγνωρα για αυτούς πολιτισμικά χαρακτηριστικά. Αποκόπηκαν από τον κορμό των άλλων πολιτικών προσφύγων που μετακινήθηκαν στις χώρες της κεντρικής Ευρώπης, σε ένα ίσως πιο οικείο γι' αυτούς πολιτισμικό περιβάλλον, όπου συν τοις άλλοις θα διατηρούσαν την ψευδαίσθηση της ευκολότερης επανόδου στην Ελλάδα.

Επιχειρώντας μια ανάλυση σε δεύτερο επίπεδο, οφείλουμε να διερευνήσουμε αν υπήρχε η βούληση να μπει το θέμα των στρατιωτικών ως διαπραγματευτικό χαρτί από την πλευρά του ΚΚΕ (στην Τασκένδη), προκειμένου να χρησιμοποιηθεί ως μέσον πίεσης για την απελευθέρωση πολιτικών κρατουμένων ή την ματαίωση των εκτελέσεων στην Ελλάδα. Κάτι τέτοιο παρόλο που εκφράστηκε ως σκέψη, για άγνωστους λόγους δεν υλοποιήθηκε²⁹⁶.

Ο επτάχρονος και πλέον βίος των στρατιωτικών στην Τασκένδη αποκαλύπτει χαρακτηριστικά ίδια με τα αντίστοιχα της ζωής των υπόλοιπων πολιτικών προσφύγων: λαχτάρα για τη ζωή, ανάγκη για προσαρμογή στις νέες συνθήκες και εξέλιξη, κατευνασμός των εμφυλιοπολεμικών παθών, ειρηνική συνύπαρξη, έντονο νόστο για την πατρίδα.

²⁹⁶Εφημ.. Εμπρός, 24/10/52, σελ 1

Στο ψυχροπολεμικό περιβάλλον της δεκαετίας του 1950, πολιτικοί πρόσφυγες και στρατιωτικοί στην Τασκένδη έμελλε εν τέλει να έχουν «την ίδια μοίρα».

ΕΠΑΝΑΠΑΤΡΙΣΜΟΣ			
ΑΙΧΜΑΛΩΤΟΙ		ΑΥΤΟΜΟΛΟΙ	
Β. Ζ.	1978 Ή 80	ΑΝΔΡΩΝΗΣ	1977
Α. Κ.	1956	ΒΑΚΑΛΙΟΣ	1965
ΚΑΠΕΛΙΟΣ	1956	ΒΑΤΗΣ	ΠΑΡΕΜΕΙΝΕ
ΛΟΥΚΙΔΗΣ	1956	ΒΕΡΟΝΙΚΗΣ	1966
ΠΕΤΡΟΥΛΙΑΣ	1957	ΓΕΡΑΝΙΟΣ	1974 Ή 76
ΣΙΜΑΛΑΣ	1957	ΚΑΝΤΗΛΙΩΤΗΣ	ΠΑΡΕΜΕΙΝΕ
Φ. Σ.	1960	Γ. Π.	
ΣΜΥΡΝΙΟΣ	1956	ΣΑΝΤΖΗΛΙΩΤΗΣ	1957
		Σ.Σ	1957
		ΤΖΟΡΜΠΑΤΖΑΚΗΣ	1957
		ΛΙΓΑΤΣΙΚΑΣ	ΠΑΡΕΜΕΙΝΕ

ΔΕΝ ΜΙΛΗΣΑΝ	
Σ.Δ.	1956
Γ.Σ.	
Ε.Ζ.	1956

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Αγαπητίδης, Νικήτας Ι.(1996), Το χρονικό μιας αιχμαλωσίας 1949-56, Αθήνα
2. Ασπιώτης, Νίκος Γ.(2009), Δεν υπάρχει Θεός για μένα κι αν υπάρχει είναι τρελός. Μάρτυρες και μαρτυρίες από την Κατοχή, την Αντίσταση και τον Εμφύλιο, Λευκίμμη 1941-1949, Λευκίμμη
3. Βακαλιός Θανάσης (2012), Έγινα αυτός που είμαι, Επίκεντρο
4. Van Boechoten, Riki και Loring Danforth (2015), Παιδιά του ελληνικού εμφυλίου. Πρόσφυγες και πολιτική της μνήμης. Αλεξάνδρεια
5. Βεργέτη, Μαρία (2003), Παλιννόστηση και Κοινωνικός Αποκλεισμός, Θεσσαλονίκη : Αφοί Κυριακίδη
6. Βουτυρά, Ευτυχία, Βασίλης Δαλκαβούκης, Νίκος Μαραντζίδης, Μαρία Μποντίλα (2005), Το όπλο παρά πόδα: οι πολιτικοί πρόσφυγες του εμφυλίου πολέμου στην Ανατολική Ευρώπη, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Πανεπιστημίου Μακεδονίας
7. Γιατρουδάκης, Στέλιος (1999),Τασκένδη 30 χρόνια προσφυγιά, Διογένης
8. Γκανάτσιος, Βασίλης /Χείμαρρος, (2011), Ανιχνεύοντας τις ρίζες της ήττας, Επίκεντρο
9. Γκριτζώνας, Κώστας (2001), Μαχήτριες του Δημοκρατικού Στρατού. Η τολμηρότερη ιστορία που γράφτηκε στα χρόνια του Εμφυλίου Πολέμου 1946-1949, Φιλίστωρ
10. Γκριτζώνας, Κώστας (1949),«Η δουλειά μας στο ΜΦΣ στρατό», Περιοδικό Δημοκρατικός Στρατός, 10/1/49, σελ 94-97
11. Δρίτσιος, Θωμάς (1983), Γιατί με σκοτώνεις σύντροφε?, Γλάρος
12. Ζαούσης, Αλέξανδρος (1993), Η τραγική αναμέτρηση 1945-49, Τόμος Β', Ωκεανίδα
13. Ζαφειρόπουλος, Δημήτριος (1956), Ο αντισυμμοριακός αγών 1945-1949, Αθήναι

14. Ζέη, Άλκη (1987), Η Αρραβωνιαστική του Αχιλλέα, Κέδρος
15. Καλλιανιώτης, Θανάσης, «Οι κρατούμενοι των ανταρτών στη Δυτική Μακεδονία 1941 -1949», περιοδικό Παρέμβαση, (Μάρτιος–Μάιος 2004), σελ 48-52
16. Καλλιβερετάκης Λεωνίδα, (2001), Το ημερολόγιο ενός ταξίαρχου, Φιλίστωρ
17. Κατσή, Δημήτρης (1988), Τεράστια η συμβολή των ελλήνων πολιτικών προσφύγων στην οικοδόμηση του σοσιαλισμού στο Ουζμπεκιστάν, Αυτοέκδοση
18. Κατσή, Δημήτρης (1997), Το Ημερολόγιο ενός αντάρτη του ΔΣΕ 1946-1949, τόμος 1^{ος}, Αθήνα
19. Κοβάτσης –Δημητρίου, Αργύρης (2009), Ο ατίθασος ταγματάρχης, Εκδόσεις Δ. Ν. Παπαδήμας
20. Κόντης Βασίλειος, Ηλίας Νικολακόπουλος, Νίκος Ζάικος, Ευάνθης Χατζηβασιλείου, Νίκος Μαραντζίδης, Μίλαν Ρίστοβιτς, Σταύρος Γ. Ντάγιος, Τοντόρ Τσεπρεγκάνωφ, Λιλιάννα Πάνοφσκα, Θανάσης Δ. Σφήκας, Στράτος Ν. Δορδανάς, Ιάκωβος Δ. Μιχαηλίδης · επιμέλεια Ιωάννης Μουρέλος, Ιάκωβος Δ. Μιχαηλίδης (2007), Ο ελληνικός εμφύλιος πόλεμος. Μια αποτίμηση: Πολιτικές, ιδεολογικές, ιστοριογραφικές προεκτάσεις / Συλλογικό έργο, Αθήνα : Ελληνικά Γράμματα, Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου,
21. Κωστόπουλος, Τάκης (2006), Με τους αντάρτες στη Δυτική Μακεδονία. Αναμνήσεις από Κατοχή, Εμφύλιο, Τασκένδη, Βιβλιόραμα
22. Κωστόπουλος, Τάσος (2003), «Αφαιρέσεις ιθαγένειας: Η σκοτεινή πλευρά της νεοελληνικής ιστορίας 1926-2003», Σύγχρονα Θέματα, Τόμος 26, σελ 53-75
23. Λαζαρίδου, Μαργαρίτα (2007), Πόλεμος και Αίμα. Ταξίδι στο παρελθόν-ταξίδι στον πόνο. Η αληθινή ζωή μιας αγωνίστριας, Αθήνα: Εταιρεία Μελέτης Ελληνικής Ιστορίας
24. Λαμπάτος, Γαβρίλης (2001), Οι Έλληνες πολιτικοί πρόσφυγες στην Τασκένδη 1949-57, Κούριερ Εκδοτική
25. Lampropoulos, Elaina Maria (2014), Belonging to Greece and the Soviet Union : Greeks of Tashkent 1949-1974, York University- Toronto, Ontario

- 26.Μαραντζίδης, Νίκος Α. (2010), Δημοκρατικός Στρατός Ελλάδας (ΔΣΕ):1946-1949, Αθήνα: Αλεξάνδρεια
- 27.Μαργαρίτης, Γιώργος (2005), Ιστορία του ελληνικού εμφυλίου πολέμου 1946-49,τόμοι Ι και ΙΙ, Αθήνα: Βιβλιόραμα
- 28.Μήτσης, Νίκος/Πλακιώτης, (2006), Δύσκολα χρόνια, Γιάννενα
- 29.Μιχαλόπουλος, Θωμάς (2003), Το αντάρτικο στη Μακεδονία όπως το έζησα. Αναμνήσεις ενός απλού αγωνιστή της Εθνικής Αντίστασης, Αθήνα: Προσκήνιο
- 30.Μπάρτσα, Χριστίνα (2006), Η τραγωδία των Ελλήνων της Τασκένδης, Εκδόσεις Α/συνέχεια
- 31.Μπέικου, Μαρία (2010),Αφού με ρωτάτε, να θυμηθώ..., Καστανιώτης
- 32.Μπρούσαλης, Κωνσταντίνος (2008), Οι ανυπότακτοι. Το 2ο αντάρτικο στην Πελοπόννησο. Από την εποποιία της εθνικής αντίστασης στην τραγωδία του εμφυλίου πολέμου, Αθήνα: Παρασκήνιο
- 33.Παπαδόπουλος, Γαβρίλος (1949), «Συμπεράσματα από την πολιτική διαφωτιστική δουλειά στο ΜΦΣ στρατό», Περιοδικό Δημοκρατικός Στρατός, 22/1/49, σελ 196-201
- 34.Παπαδόπουλος, Γαβριήλ, «Ο μοναρχοφασιστικός στρατός στο δρόμο της αποσύνθεσης και η δουλειά μας σ' αυτόν», Περιοδικό Δημοκρατικός Στρατός, σελ 412-417
- 35.Παπαθανασίου, Ιωάννα (2011), «Πρόσφυγες στις «νέες πατρίδες»: η ελληνική διασπορά στις χώρες του «υπαρκτού σοσιαλισμού», Ανακοίνωση σε Ημερίδα του Ιδρύματος της Βουλής των Ελλήνων για τη Δημοκρατία και τον Κοινοβουλευτισμό με θέμα: 'καλή πατρίδα...' - Ελληνικές κοινότητες πολιτικών προσφύγων στην Ανατολική Ευρώπη, Αθήνα
- 36.Πάρνης, Αλέξης (1949),«Γράμμα από το μέτωπο του Γράμμου», Εφημερίδα «Προς τη Νίκη», 12/4/49, σελ 3
37. Πετρούλιας, Χαράλαμπος (2012), Η αιχμαλωσία μου και η ζωή των πολιτικών προσφύγων στην Τασκένδη, Αθήνα
38. Ροζάκης Ντίνος (2008), Σαραντάχρονη πορεία: Ταΰγετος, Γράμμος Τασκένδη-1936-1976, Αθήνα: Ιδιωτική έκδοση

- 39.Σακελλαρίου, Νώντας (2010), Διαθέσαμε τη ζωή μας, ΤΟ ΒΗΜΑ
- 40.Σακελλαρόπουλος, Τάσος (2003), «Οι δύο στρατοί», στο Ιστορία Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα, τόμος Δ1, σελ 280-282, Βιβλιόραμα
- 41.Τέντα-Λατίφη, Κατίνα (1999), Τα απόπαιδα, Εξάντας
- 42.Τμήμα Ιστορίας του ΚΚΕ (1998), Τρίχρονη εποποιία του ΔΣΕ 1946-49, Ριζοσπάστης - Σύγχρονη εποχή
- 43.Φερφέλης, Ηλίας Μαρτυρία μαχητή του ΔΣΕ, μαγνητοφώνηση 5/5/13, Πρόσβαση 1/11/2014, Διαθέσιμο από το www.emfiliosblogspot.gr
- 44.Χατζηβασιλείου, Ευάνθης (2009), Στα σύνορα των κόσμων : Η Ελλάδα και ο ψυχρός πόλεμος, 1952-1967, Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη
- 45.Χατζηκωνσταντίνου, Κώστας Θ. (1999), Προσεγγίσεις στο Διεθνές ανθρωπιστικό Δίκαιο, Εκδόσεις Ι. Σιδέρης
- 46.Χουζούρη, Έλενα (2009), Πατρίδα από βαμβάκι, Κέδρος
- 47.Χριστόπουλος, Δημήτρης (2004),«Περιπέτειες της ελληνικής ιθαγένειας: Ποιος (δεν) έχει τα «προσόντα» να είναι Έλληνας;», Περιοδικό Θέσεις, τεύχος 87, περίοδος: Απρίλιος - Ιούνιος 2004
- 48.Ψιμούλη, Βάσω (2006), Ελεύθερη Ελλάδα. Η φωνή της αλήθειας. Ο παράνομος ραδιοσταθμός του ΚΚΕ: Αρχείο 1947-1968, Θεμέλιο/ΑΣΚΙ

ΠΗΓΕΣ

1. Ανδρώνης, Γεώργιος (1992), Η Αυτοβιογραφία μου, (Χειρόγραφο)
2. Καραϊωσηφίδης, Κώστας. Ιατρικές αναμνήσεις από τα χρόνια της Εθνικής Αντίστασης και του Εμφυλίου, (Χειρόγραφο)

ΑΡΧΕΙΑ

1. Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών:
 - Έτος 1950, Φάκελος 33, Υποφάκελος 4
 - Έτος 1951, Φάκελος 81, Υποφάκελος 2
 - Έτος 1951, Φάκελος 78
 - Έτος 1952, Φάκελος 57
 - Έτος 1952, Φάκελος 37, Υποφάκελοι 1,2,3,4
 - Έτος 1952, Φάκελος 135, Υποφάκελος 2
 - Έτος 1952, Φάκελος 136, Υποφάκελος 7
 - Έτος 1952, Φάκελος 137, Υποφάκελος 1
 - Έτος 1953, Φάκελος 149,
 - Έτος 1957, Φάκελος 10, Υποφάκελος 4
 - Έτος 1957, Φάκελος 10, Υποφάκελοι 2,4
 - Έτος 1961, Φάκελος 45, Υποφάκελος 4
 - Έτος 1963, Φάκελος 73
2. Αρχεία Εμφυλίου Πολέμου, Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού, Τόμοι Ι έως XVI
3. Αρχείο Χαρ. Φλωράκης, Εκπομπές Ρ/Σ «Ελεύθερη Ελλάδα»:
 - Αρ. Δελτ.1712, 2/1/49
 - Αρ. Δελτ.1698, 29/1/49
 - Αρ. Δελτ.64, 3/4/49
 - Αρ. Δελτ.2451, 3/12/50
4. ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, Αλληλογραφία της ΚΕ του ΚΚΕ με την ΚΟ Τασκένδης 1950-1957
 - Έτος 1951, Φάκελος 7/51/20

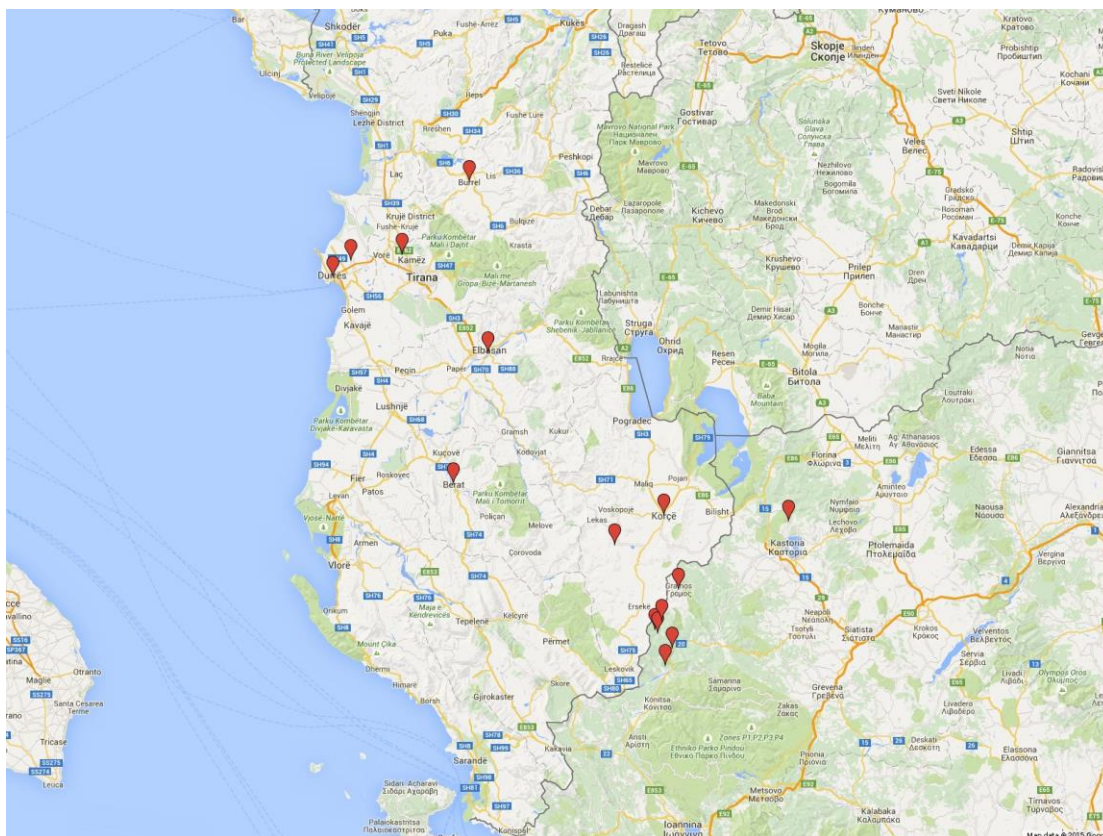
- Έτος 1952, Φάκελος 7/51/38, 7/51/42Δ, 7/51/50
- Έτος 1954, Φάκελος 7/581/86, 7/52/160, 7/52/162

5. ΥΣΑ, Υπηρεσία Στρατιωτικών Αρχείων
6. ΓΕΕΘΑ, Διεύθυνση Στρατολογικού/Στρατιωτικών Νομικών Συμβούλων

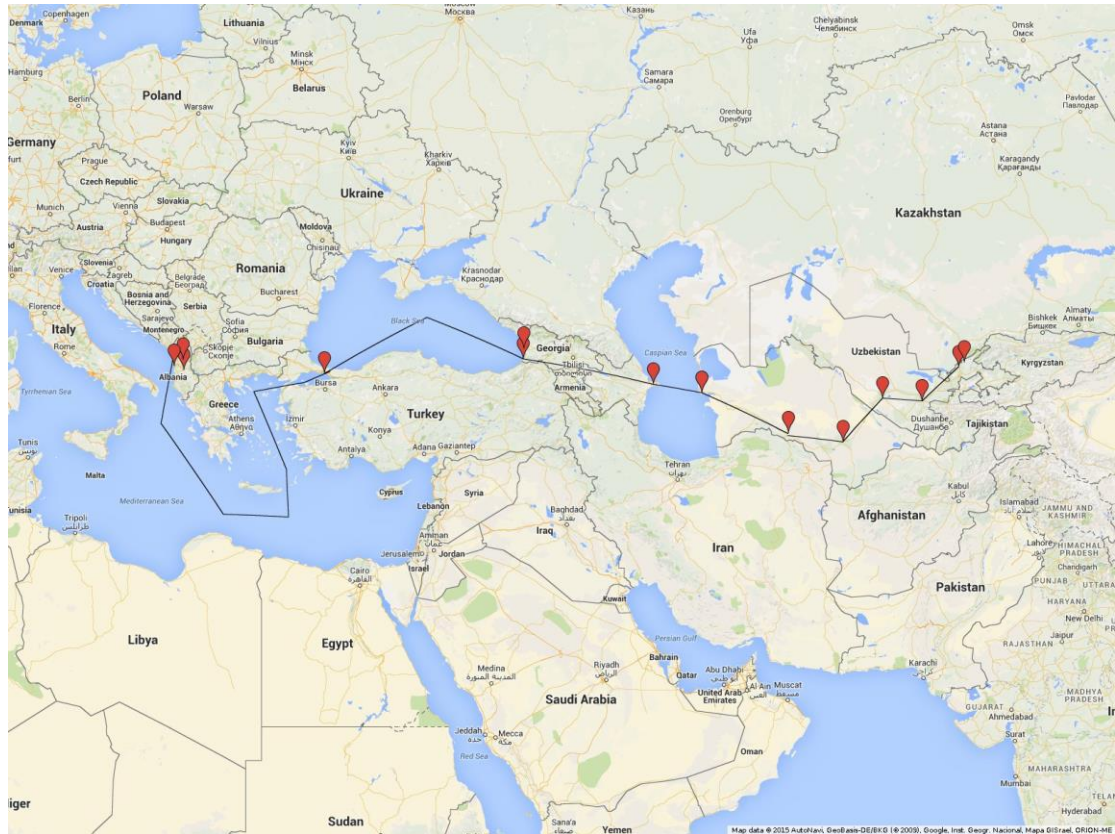
ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ

1. Εφημερίδα «Προς τη «Νίκη», Αρχείο Χαρ. Φλωράκης,
2. Βιβλιοθήκη της Βουλής-Εφημερίδες: Αυγή, Αθηναϊκή
3. Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος- Εφημερίδες : Εμπρός, Ελευθερία

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ

Τοποθεσίες της περιοχής του Γράμμου και της Αλβανίας που αναφέρονται στο κείμενο.

Η διαδρομή των μαχητών και αιχμαλώτων από το Δυρράχιο της Αλβανίας μέχρι την Τασκένδη.

Η ΟΗΕ ΚΑΛΕΙ ΤΗΝ ΣΟΒ. ΡΩΣΙΑΝ
ΝΑ ΑΠΟΣΥΡΗ ΤΑΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ ΤΗΣ
ΑΜΕΣΩΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΟΥΓΓΑΡΙΑΝ

[illegible]

Αντίστοιχο της προηγούμενης έκδοσης από τις χώρες: Αλβανία, Βουλγαρία, Γερμανία, Γουινέα, Ιταλία, Ούγγρα, Ισπανία, Πολωνία, Ρουμανία, Ουκρανία, Σλοβενία, Σουηδία και Γιουγκοσλαβία.

Απόστολὴ ἀπὸ τῆς Ἀσσυριογενεῖς Ἀλβανία, Βουλγαρία, Γερμανία, Γουινέα, Ιταλία, Ούγγρα, Ισπανία, Πολωνία, Ρουμανία, Ουκρανία, Σλοβενία, Σουηδία και Γιουγκοσλαβία.

ΤΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥ ΚΟΣΜΟΥ
ΤΑ ΡΩΣΙΚΑ ΕΜΠΟΡΕΥΜΑΤΑ
Α ΕΝ ΟΥΓΓΑΡΙΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ

Είς την Ισουλ., 1.005.000 Νατι-
κωστές διέσχοντες έκστης της
αυτοίας επί 5 λεπτά της ώρας
να διαμαρτυρηθόντες της Σε-
βερικής επιδρομής εις την Ολύμ-
πιον κατ' αυτής της Γαλλοαγγλί-
κής επί της Αλβανίας.

Είς την Ισουλ., 100.000 άτομα
παράσαν επί των πόδων της πόλεως
Οπτικοῦσας ὅτις τὴν φωνὴν
ἐκείνην.

Εἰς τὴν Προστασίαν ἀνέστησαν
πολλοὶ συγκεντρωθέντες διαμαρ-
τυρῆς καὶ ἱκανοὶ διεπληρώσαντες
τὴν ἀνακοίνωσιν τὴν Ολύμπιον προ-
σφύζον.

ΕΧΘΡΟΛΗΨΙΑΝ

ΜΟΞΙΑ, 9. (Γαλλ. Μοξία). — Τὴν
Σελήνην ὀνομαζομένην "Εστέρην,

[illegible]

ΤΟΥ ΦΩΝΟΥ ΤΟΥ ΔΙΑΔΗΛΟΥΤΟΥ

[illegible]

«Οι συζητήσεις έληξαν με αμοιβαία ικανοποίηση. Άντρες και γυναίκες που έχουν περάσει από τα ίδια, έχουν την εμπειρία να βοηθήσουν άλλους που βρίσκονται στην ίδια κατάσταση».

**ΓΙΑ ΠΑΡΕΜΕΙΝΕΝ ΑΒΙΚΤΟΣ
ΑΠΕΚΑΛΥΨΕΝ Ο ΝΑΣΕΡ**

**3 ΓΑΛΛΟΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟΙ
ΕΤΡΑΥΜΑΤΙΣΘΗΣΑΝ
ΑΠΟ ΒΟΜΒΑΝ ΤΗΣ ΕΟΚΑ**

ΕΙΣ ΒΡΕΤΑΝΝΟΣ ΚΑΙ
ΠΡΟΔΟΣΤΗ ΕΘΕΛΟΥΜΕΝΑ

ΛΕΥΚΩΣΙΑ, 9. (Γ.Π. όρεα).
Τρεις Γάλλοι στρατιώτες, δε η
δύναμις δεσφαιρική, έτραυμα-
τίσθησαν υπό τας έπαισεις ένοπ-
λου της ΕΟΚΑ πύλεως πύλες ός

[illegible]

ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΠΕΤΡΟΥΛΙΑΣ

Εικόνα 1. Πετρούλιας Χαρ. (πρώτος από αριστερά) στο κέντρο εκπαίδευσης Κορίνθου, 8/2/1949

Εικόνα 2 . Γιαλανγκατς, 12^η Πολιτεία. Ο Χαρ. Πετρούλιας όρθιος ανάμεσα σε δύο μαχητές, όλοι με στρατιωτικά ρούχα

Εικόνα 3. Ο Χαρ. Πετρούλιας (1ος από αριστερά), έξω από την πύλη της 12^{ης} Πολιτείας στο Γιαλανγκάτς, το 1950

Εικόνα 4. Στις φυτείες βαμβακιού, 1952

Εικόνα 5. Στη συλλογή βαμβακιού. Καθιστός πρώτος από αριστερά ο Χαρ. Πετρούλιας

Εικόνα 6. Ο Χαρ . Πετρούλιας με συναδέλφους στο κολχός όπου γινόταν η συλλογή βαμβακιού

Εικόνα 7. Ο στρατιωτικός Χαρ.. Πετρούλιας στην πλατεία Θεάτρου, Όπερας και Μπαλέτου της Τασκένδης

Εικόνα 8. Ο Χαρ. Πετρούλιας (τελευταίος δεξιά) στο Γιαλανγκάτς πίνοντας μπίρα με φίλους.

Εικόνα 9. Χαρ. Πετρούλιας

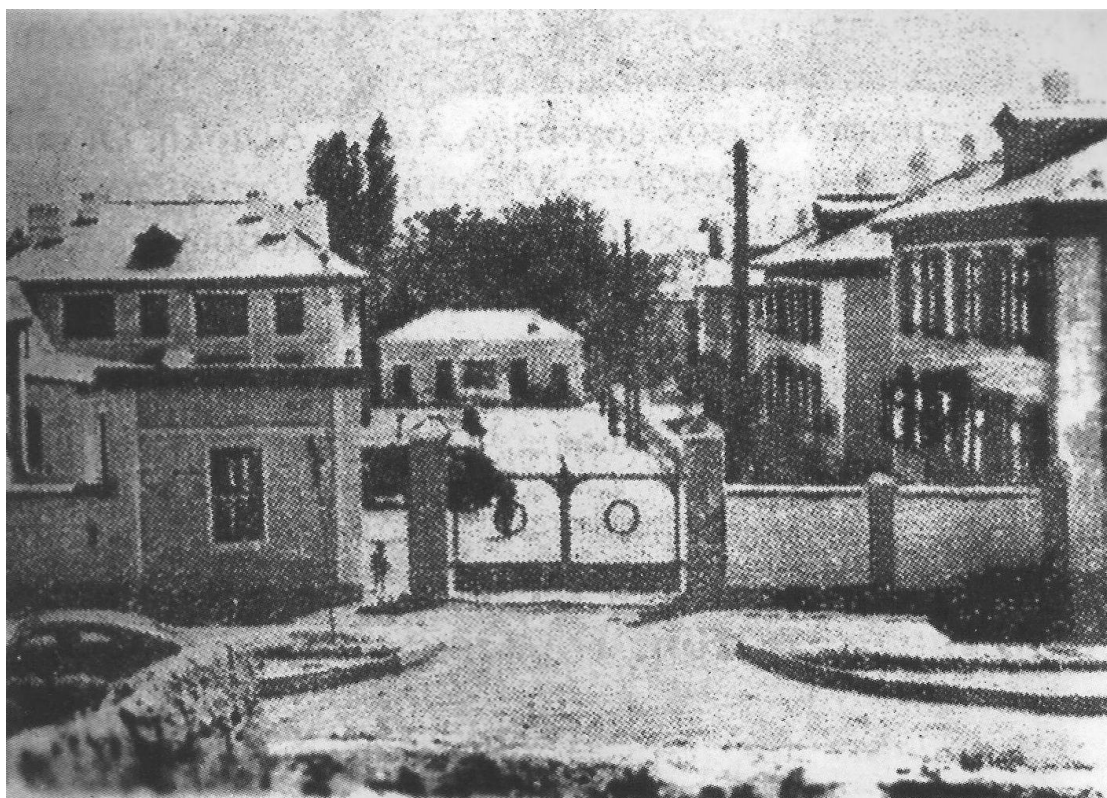
Εικόνα 10.Φοιτητής Ιατρικής στην Τασκένδη το 1952. Ο. Χαρ. Πετρούλιας 3ος από αριστερά

Εικόνα 11. Πρωτομαγιά: Παρέλαση Εργατών του εργοστασίου ΤΑΣ-ΕΛ-ΜΑΣ. Στο μέσον ο Χαρ.Πετρούλιας

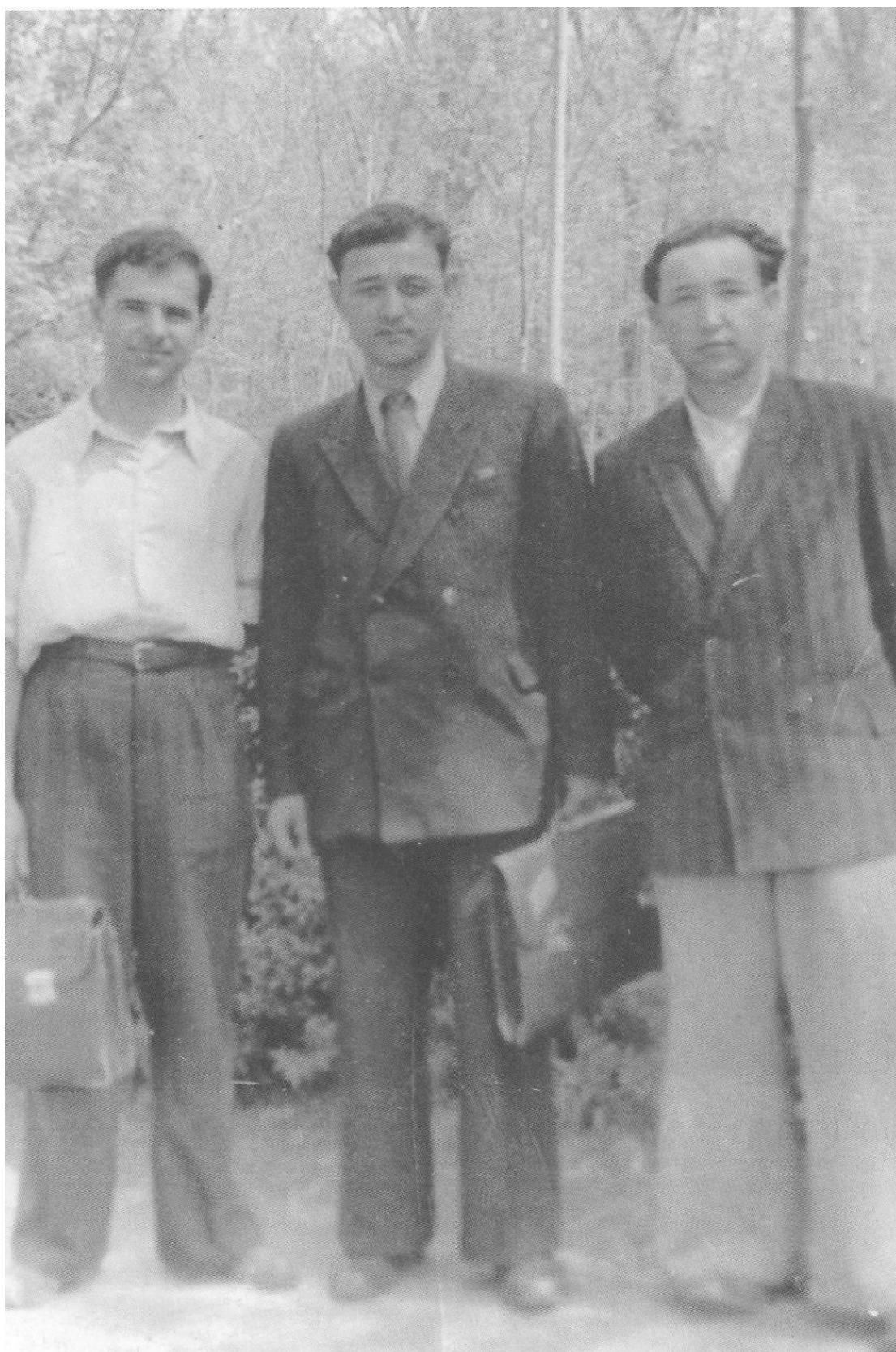
Εικόνα 12. Φοιτητής Ιατρικής ο στρατιωτικός Χαρ. Πετρούλιας εξετάζει ένα μικρό ασθενή.

*Μια άποψη της καινούργιας 7ης Πολιτείας, η κεντρική είσοδος.
Ιούνιος 1952.*

Εικόνα 13. Ο Χαρ. Πετρούλιας ανάμεσα σε δύο δασκάλες της ρώσικης γλώσσας και άλλους πολιτικούς πρόσφυγες

Εικόνα 14. Τασκένδη, 1953. Ο Χαρ. Πετρούλιας πρώτος αριστερά με ένα Ουζμπέκο γιατρό και ένα συμφοιτητή του.

Εικόνα 15. Ο Χαρ. Πετρούλιας (αριστερά) με ένα Ουζμπέκο συμφοιτητή του το 1952

Εικόνα 16. Ο Χαρ. Πετρούλιας κατά την αποφοίτηση του από την Ιατρική σχολή της Αθήνας το 1959.

ΘΕΟΔΟΣΙΟΣ ΣΜΥΡΝΙΟΣ

ΔΙΟΝΥΣΗΣ ΒΕΡΟΝΙΚΗΣ

ΤΕΛΟΣ